

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN ROMANLARININ
PSİKANALİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülşah ALKAN

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

ADİYAMAN, 2024

ÖZET

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN ROMANLARININ PSİKANALİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Gülşah ALKAN

Türk Dili Edebiyatı Anabilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz/2024, Sayfa:127

Danışman: Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

Edebiyat ile psikolojinin ortaklığı bireyi esas almaları sebebiyledir. Bu ortaklık, edebî eserler ile psikoloji bağıını güçlendirir. Freud'un 20. yy.da katkılarıyla ilerlettiği psikanaliz sayesinde bireyin bilinçaltı süreçleri önem kazanmış ve bu çerçevede bireyin ruhsal hastalıklarının sebepleri anlaşılabilmiştir. Freud'un edebi eserlere, psikanalizi uygulamasıyla psikanalitik edebiyat kuramı ortaya çıkar. Bu kuramla birlikte yazarın, eserinde kendi psikolojik süreçlerini konu aldığından yola çıkılarak karakterlerin psikolojik süreçleri tahlil edilerek, yazarı ile olan ilişkisi ortaya çıkarılır.

Türk edebiyatında, modernist roman anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte bireyin iç dünyası daha çok önem kazanmış, daha ayrıntılı işlenir hale gelmiştir. Modernist roman anlayışıyla romanlar vücuda getiren Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserleri bu açıdan psikanalitik incelemeye müsaittir.

Çalışmada Abdülhak Şinasi Hisar'ın romanları psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde incelendi. Başta Freud olmak üzere birçok psikanalistin görüşlerinden faydalanıldı, psikanalistlerin çalışmaları ve görüşleri ışığında Hisar'ın romanlarındaki karakterlerin ruhsal süreçleri anlaşıldı. Romanlar; kişilik bozuklukları, arketipler, rüya, yabancılaşma gibi yönlerden incelendi.

Anahtar Kelimeler: Abdülhak Şinasi Hisar; Roman; Psikanalitik.

ABSTRACT

EXAMINATION OF ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'S NOVEL FROM A PSYCHOANALYTIC PERSPECTIVE

Gülşah ALKAN

Department of Turkish Literature

Adıyaman University, Graduate Education School, July/2024, Page:127

Supervisor: Doç. Dr. Ferhat ÇETİNKAYA

The commonality of literature and psychology is that they focus on the individual. This partnership strengthens the bond between literary works and psychology. With the psychoanalysis that Freud brought to the world of science in the 20th century, the importance of the individual's subconscious was understood and the mental processes of the individual were tried to be understood within this framework. With Freud's application of psychoanalysis to literary works, the psychoanalytic theory of literature emerged. With this theory, the psychological processes of the characters are analyzed and their relationship with the author is tried to be understood by starting from the fact that the author deals with his own psychological processes in his work.

With the emergence of the modernist novel approach in Turkish literature, the inner world of the individual has gained more importance and has become more detailed. The works of Abdülhak Şinasi Hisar, who created novels with the modernist novel approach, are suitable for psychoanalytic analysis in this respect.

In this study, Abdülhak Şinasi Hisar's novels were analyzed within the framework of psychoanalytic literary theory. The views of many psychoanalysts, especially Freud, were utilized, and the mental processes of the characters in Hisar's novels were understood in the light of the works and views of psychoanalysts. The novels were analyzed in terms of personality disorders, archetypes, dreams and alienation.

Keywords: Abdülhak Şinasi Hisar; Novel; Psychoanalytic

ÖNSÖZ

Türk edebiyatında daha önce pek ele alınmamış farklılıkta karakterleri romanlarında ele alan Abdülhak Şinasi Hisar, romanlarında başkarakterlerin farklılıklarından yola çıkarak anekdotlarla oluşturduğu romanları yeni bir roman anlayışının önünü açar. Hisar, romanlarda vakayı değil başkarakterleri önemser bu sebeple kısa anlatılar yoluyla başkarakterlerin bütün yönlerini ele alır. Hisar, romanlarındaki karakterler nezdinde, bireye ait birçok psikolojik sürecin anlaşılmasını sağlar. Toplumla birlikte var olan bireyin, diğer bireylerle iletişiminin, anlama üzerine değil yadırgama üzerine olduğu fikrini romanlarında işler. Her yazar gibi Hisar da eserlerini oluştururken önce kendinden ve çevresinden esinlenir. Hisar; romanlarındaki başkarakterleri, çevresinde gördüğü kişileri bazı yönlerden değiştirerek vücuda getirdiğini söyler. Bu karakterlerin psikanalize tabi tutulması karakterlerin gariplikleri altında yatan sebeplerin anlaşılır hale gelmesini sağladı.

Freud'un çalışmalarıyla büyük katkılar sunduğu psikanaliz sayesinde bireyin bilinçaltı denilen kapalı mahzenin insan davranışlarını ve bilincini etkisi altına alarak onu yönlendirdiği bir bakıma bireyin karar verirken tamamen özgür olmadığı anlaşılmıştır. Freud, bu kanaatini paylaştığında bu düşünüş yadırganmış, bireyin özgür iradesine karşı bir fikir olarak görülmüştür. Fakat yıllar içinde kabul gören bu görüşün, bireyi anlama ve tedavi etme noktasında ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Tüm hayatı boyunca dış etkilere maruz kalan bireyin bilhassa çocuklukta yaşadığı her çarpıcı olayın zihnin karanlık tarafında muhafaza edildiği, gün yüzüne çıkmak için beklediği, bireyin geçmiş yaşantısından kopamadığı psikanaliz sayesinde fark edilmiştir.

Çalışmada, psikanaliz ışığında Hisar'ın toplumun biraz dışında kalan roman başkarakterlerinin bütün psikolojik süreçlerine değindik. İncelediğimiz romanlarda bilhassa yabancılaşma konusu ve karakterlerin toplum tarafından yadırganan karakterler olması dikkat çekti. Bu sebeple çalışmada; aynayı, bireyle birlikte topluma da çevirdik.

Çalışmada, bana Hisar'ın romanlarında yarattığı farklı karakterleri inceleme fırsatı tanıyan, birikimiyle önümü aydınlatan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ferhat Çetinkaya'ya teşekkürlerimi sunarım.

....../....../20....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Adıyaman Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmama ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

(İmza)

(Gülşah ALKAN)

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ	1
2. ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN HAYATI EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	8
2.1. Hayatı.....	8
2.2. Edebi Kişiliği	12
2.3. Eserleri.....	16
3. ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN ROMANLARININ ÖZETLERİ.....	17
3.1. Fahim Bey ve Biz	17
3.2. Çamlıca'daki Eniştemiz	21
3.3. Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği.....	27
4. PSİKANALİZ VE PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI	31
4.1. Psikodinamik Yaklaşım (Psikanaliz)	31
4.1.1. Bilinç sınıflaması (Topoğrafik kişilik kuramı)	33
4.1.2. Yapısal kişilik kuramı.....	34
4.1.3. Psiko-seksüel gelişim kuramı	35
4.2. Psikanaliz'de Savunma Mekanizmaları	36
4.2.1. Bastırma.....	38
4.2.2. Özgecilik.....	39
4.2.3. Beklenti oluşturma.....	39
4.2.4. Çilecilik	40
4.2.5. Yüceltme	41
4.2.6. Yapma ve bozma	42
4.2.7. Zıt tepkiler geliştirme	43
4.2.8. Düş kurma	43

4.2.9. Yadsıma (İnkâr).....	44
4.2.10. Gerileme.....	45
4.2.11. Neden bulma.....	46
4.2.12. Yansıtma	46
4.3. Psikanalitik Edebiyat Kuramı	47
5. ROMANLARIN PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	54
5.1. Bilinçaltından Bilinç Düzeyine	54
5.2. Benlik Çatışması İd-Süperego	57
5.3. Ben'in Kaçış ve Sığınakları.....	61
5.4. Bilinçaltı Tezahürleri: Rüya- lar Âlemi	63
5.5. Yaşama İçgüdüsü ve Ölüm Trajedisi.....	70
5.6. Arketipler	73
5.6.1. Persona arketipi	75
5.6.2. Gölge arketipi.....	77
5.6.3. Anima animus arketipi.....	79
5.6.4. Benlik arketipi.....	79
5.7. Kişilik Bozuklukları.....	81
5.7.1. Paranoid kişilik bozukluğu:	82
5.7.2. Şizoid kişilik bozukluğu:	83
5.7.3. Şizotipal kişilik bozukluğu:	84
5.7.4. Antisosyal kişilik bozukluğu:	86
5.7.5. Sınırdaki kişilik bozukluğu (Borderline):	86
5.7.6. Histriyonik kişilik bozukluğu:	88
5.7.7. Narsistik kişilik bozukluğu:	88
5.7.8. Obsesif-kompulsif kişilik bozukluğu:.....	90
5.8. Romanlarda Görülen Yabancılaşma ve Anomi	91
5.8.1. Hayatın içinde, gerçeklerin dışında bir yabancı: Fahim Bey	95
5.8.2. Normların dışında bir karakter: Hacı Vamık Bey	98
5.8.3. İki zıt kutup: Ali Nizami Bey	100
5.9. Romanlarda Görülen Delilik Sorunsalı.....	102
5.10. Toplumdan Bireye Sirayet Eden Din Psikolojisi.....	110
SONUÇ	118

KAYNAKÇA.....	121
ÖZGEÇMİŞ	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
A.İ.T.İ.A.	: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
Akt.	: Aktaran
ANBAVŞ	: Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği
Bö	: Bilinç öncesi
ÇE	: Çamlıca'daki Eniştemiz
Çev.	: Çeviren
FBVB	: Fahim Bey ve Biz
Haz.	: Hazırlayan
HBY	: Hekimler Yayın Birliği
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vd.	: Ve diğerleri
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

1. GİRİŞ

Geçmişten bu yana Türk edebiyatında var olan anlatı geleneği yıllar içinde evrilerek yeni anlatım yollarıyla varlığını sürdürür. İslamiyet öncesinden itibaren anlatıların şiir türüyle yapıldığı şiir türünün daha çok rağbet gördüğü görülür fakat 1860 yılında başlayan Tanzimat edebiyatıyla birlikte düzyazı türlerinin daha çok rağbet görmeye başladığı fark edilir. Bu dönem Türk edebiyatına birçok yeni düzyazı türünün girdiği bir dönemdir, bu türlerden birisi de romandır.

Roman türünün edebiyatımıza girişi aydın çevrenin Batı'ya olan ilgisi ve Osmanlı'nın yapısal ve siyasal olarak değişmesi ile ilgili olur (Dino, 1978: 18). Osmanlıda dünden bugüne gelen anlatı geleneğini de roman türünün rağbet görmesinde etkili olur (Finn, 1984: 11). Roman türü önce tercümeler yoluyla başlar. İlk çeviri Yusuf Kamil Paşa'nın *Telemak* (1862) adlı çevirisidir. Onu *Cerede-i Havadis*'te yayınlanan *Sefiller* çevirisi ve Ahmet Lütfi Paşa'nın yaptığı *Robinson Crusoe* (1864) çevirisi takip eder. Bunlar haricinde pek çok çeviri yapılır (Tanpınar, 1988: 285). Çevirilerden sonra başlayan ilk eserlerde öncelikle iki yol takip edilir Ahmet Mithat Efendi'nin Batılı roman tekniği ile geleneksel anlatıları sentezlemeye çalıştığı birinci yol ve Namık Kemal'in doğrudan Batı tekniğini denediği ikinci yol (Issı, 2002: 23).

Tanzimat Dönemi'nde ilk yerli roman Şemseddin Sami'nin yazmış olduğu *Taaşşuku Talat ve Fitnat* (1972) olur. Namık Kemal'in yazmış olduğu *İntibah* (1976) adlı roman Türk edebiyatının ilk edebi romanı unvanını alır. Namık Kemal aynı zamanda ilk tarihi roman olan *Cezmi*'yi (1880) yazar, Nabizade Nazım ilk köy romanı *Karabibik* (1890) adlı eseri kaleme alırken Recaizade Mahmut Ekrem ilk realist roman olarak değerlendiren *Araba Sevdası'nı* (1885) yazar.

Yine aynı dönemde Nabizade Nazım tarafından 1894 yılında yazılmış olan Türk edebiyatının ilk psikolojik denemesi sayılan *Zehra* romanı yer alır. *Zehra* romanını ilk psikolojik roman denemesi kabul edenlerin yanında natüralist ve realist roman şeklinde yorumlayanların olduğu bilinmektedir. Kenan Akyüz ve İsmail Parlatır romandaki psikolojik tahlillerin başarısı sebebiyle, psikolojik roman olarak görmektedir (Emre, 2006: 376-378). Aynı kişinin süreç içindeki psikolojisini konu alan *Zehra* roman aynı zamanda natüralist bir roman örneği sayılır (Mutluay, 1998: 131).

Tanzimat Dönemi'nden sonra gelen Serveti Fünun Dönemi, devrin siyasal koşulları sebebiyle yazarların içine çekildiği bir dönem olmasıyla birlikte teknik bakımdan yeni bir dönemdir, modern teknikte romanlar yazılır (Akyüz, 1995: 97-99). Bu dönemde roman

anlamında Halit Ziya ve Mehmet Rauf dikkat çeker. Mehmet Rauf'un bu dönemde yazdığı *Eylül* (1901) romanını, birçok yazar ve incelemecinin ilk psikolojik roman olarak değerlendirdiği görülür. *Eylül* romanı ruh çözümleme yapması dolayısıyla türünün ilk örneği sayılır (Kudret, 1971: 223). Bu eserde olay örgüsünden ziyade psikolojik tahliller göze çarpar (Karaca vd. 2018: 58). Olayın arka planda bırakılarak aşk üçgenine odaklanan eser, ruh dünyasının odağından çıkmaması sebebiyle ilk psikolojik roman olma özelliği gösterir (Mutluay, 1998: 195). Yalsızuçanlar, Mehmet Rauf'u psikolojik romanın babası olduğunu söyler (2002: 573).

Çetin, her metinde bir kısım da olsa ruh tahlillerinin bulunduğunu söyler, bu sebeple bu konuda en önemli çalışmalarından birinin *Eylül* olduğunu söylemekle birlikte ilk psikolojik romanın *İntibah* (1876) olduğunu belirtir. Bunun yanında Halit Ziya'nın *Aşk-Memnu* (1900) Halide Edip'in *Handan* (1912) romanlarını psikolojik romanlar olarak değerlendirir (2015: 175).

Türk edebiyatında Tanzimat Dönemi ile başlayan klasik roman tekniğiyle yazılan psikolojik roman anlayışı, Batı'da başlayan modernist roman anlayışının Türk edebiyatına sirayet etmesiyle yeni bir boyut kazanır, bireyin iç dünyası daha önemli hale gelir. Abdülhak Şinasi Hisar, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Oğuz Atay, Yusuf Atılgan gibi romancıların yazmış oldukları romanlar, ruhsal çözümlemeler açısından son derece önemlidir. Peyami Safa ve Abdülhak Şinasi Hisar roman anlamında getirdikleri yenilikler ve dış gerçeklerden ziyade aynayı bireyin iç dünyalarına çevirmeleri sebebiyle Cumhuriyet Dönemi'nin önemli yazarlarından, denebilir (Türinay, 1993: 217).

Çalışmanın konusu olan Hisar'ın yazdığı romanlar, modernist tarzda yazılmış, başkarakterlere odaklanan psikolojik romanlardır. Eserler modernist roman anlayışının barındırdığı birçok yeniliğe sahiptir. Eserlerin en dikkat çeken yanı başkarakterlerin psikolojisini odağa almasıdır.

Psikolojik romanlar; bireyin ruhsal çözümlemesini, iç dünyasındaki çatışmaların tahlilini yapar. Bireyin görülen bilincin yerine saklı olan bilinçaltından yola çıkar, böylelikle asıl gerçeklik bireyin psikolojisi haline gelir. Olay değil olaylara sebep olan psikoloji önemsendir (Çetin, 2015: 175). Modern roman topluma dönük olan klasik romanın aksine bireyi merkeze alır, bu çerçevede bireyi ait bütün psikolojik süreçler de daha önemli hale gelir. Modern roman, ideal bir kahraman yaratma düşüncesi yerini genele ve sıradana daha yakın karakterler yaratmaya çalışır, idealize karaktere karşıdır. Kendine yabancılaşan bu sebeple de toplumdan da kopan, toplumun değerleriyle barışık olmayan topluma aykırı

denilebilecek kişiler, iç dünyalarındaki karmaşayla verilir. Bu karmaşık karakterler modern roman için yargılanan değil anlaşılmaya çalışılan karakterlerdir (Çetin, 2015: 85-91). Hisar'ın romanlarında da bu dikkat çeker. “Abdülhak Şinasi Hisar canlandırdığı kişilerin en garip davranışlarını bütün ayrıntılarıyla ve ciddiyetle anlatırken onların komiklik veya abesliklerini de gösterir. Fakat kişilerle ilgili yorumlarına geçince, onlara olan sempatisini belirtmeden edemez.” (Enginün, 2005: 272). Modern roman anlayışı çerçevesinde sonuç olarak bireyin iç dünyasının daha çok önemsendiği romanlar ortaya çıkmış olmaktadır.

Modernist roman yazarları merak unsurunu kırar. Kafka ve Joyce bölünen gerçeklik çerçevesinde okurun kendi gerçeğini yaratmasına müsaade etmişlerdir. Modernist romancılar, dış dünyayı yansıtmak yerine bireyin iç gerçeğine yönelirler. Dış gerçekliğe bağlı kalma zorunluluğu duymazlar. Bu edebiyatın amacı yol gösterici olmak değildir (Ecevit, 2001: 37-40). Modernleşmeden önce zaman, düz bir akış gösterirken modernist romanda zaman kırılan parçalanmış bir kavram haline gelmiştir. Zaman algısının değişmesi modern dünya romanının bireyin karmaşasını daha iyi verebilmek için kullanılır (Tekin, 2016: 90-93). Çünkü bilinç, Özdenören'in de belirttiği gibi aynı zamanda hem anı hem geçmiş hem geleceği düşünür, anı bölümler. Kişi zamandan ve mekândan soyutlanır (2009: 67).

Hisar'ın romanlarına, modernist ve psikolojik roman çerçevesinde bakıldığında birçok unsur dikkat çeker. Modernist anlamda ilk romanlardan birini yaratan Hisar'ın romanlarında klasik anlatıdaki idealize edilmiş sığ karakterler yerine toplumun bazı kesimlerince yadırganabilecek, farklı, girift olarak değerlendirilebilecek ruh durumlarına sahip karakterler yaratması, romanlarının ilk olma özeliğine sahip kılar. “Yazar, kahramanlarını, hayatta her gün rastlanan kişiler arasından değil, aşırı birtakım özellikleri olan kişiler arasından seçmiş; ya da, çeşitli kişilerin aşırılıklarını bir kişide toplamıştır. Onlara, toprak üstünde her gün bizimle birlikte yaşayan insanlara bakar gibi değil, ip üstünde türlü marifetler gösteren cambazlara bakar gibi bakıyoruz. Her birinin çeşitli gariplikleri vardır; bu gariplikler yüzünden, Fahim Bey, kimi tanıdıklarına göre, ‘delinin biri’dir. Çamlıca’daki enişteyi akrabaları ‘deli eniştemiz’, komşuları ‘deli Vamık Bey’ diye anarlar; Ali Nizami Bey, sonunda gerçekten çıldırır.” (Kudret, 1970: 383). Hisar'ın romanlarında merak unsuru önemsenmez, olayın geri plana atıldığı, başkarakterlere ait kısa anekdotlar üzerinden verilen bu romanlarda vaka değil başkarakterler ön plandadır. Hisar, vakanın ön plana alındığı romanları sığ bulur: “Romanda vaka gayet tevazulu ve ihtiyatlı olmalı, kitabın manasını bozmamalıdır. Romanda esas, vaka değil, şahıs, muhit, cemiyet,

hayat, his ve fikirdir. Vaka bunları doğurmaya yarayan diğer bir vasıtaadır.” (Hisar, 2009b: 45). Bununla birlikte romanlarda kronolojik zaman da önemsenmez. *Fahim Bey ve Biz* romanında “Aradan zaman, bir hayli zaman geçti.” şeklinde zamanın ne kadar geçtiğini okuyucunun düşüncesine bırakır. Psikolojik romanlarda en çok işlenen konulardan olan yabancılaşma, Hisar’ı yarattığı karakterlerin de temel sorunudur. Bilhassa *Fahim Bey ve Biz* romanında bu konu çok çarpıcı bir biçimde işlenir. Fahim Bey, ömrünün son anına kadar kendi zihninde yarattığı gerçeklerle yaşar, hiçbir zaman gerçeklere gözünü açamaz. “Fahim Bey de konusunu hayattan alıyor. Hem kişisel hem de toplumsal nedenlerden ötürü gerçekle ilişkisi patolojikleşen bireyi anlatıyor... Oblomov veya Don Kişot kadar/gibi olmasa da Fahim Bey trajikomik bir kişilik.” (Yalsızuçanlar, 2002: 574). Hisar’ın bir diğer romanı *Çamlıca’daki Eniştemiz* romanının başkarakteri olan Hacı Vamık Bey de toplumsal normlarla sürekli çatışma halinde yaşar.

Freud’un Dostoyevski’nin Karamazov *Kardeşler*, Şekspir’in *Hamlet* ve Sofokles’in *Kral Oidipus* kitaplarında görülen baba katiliği konusunun tesadüfî olamayacağı kanaatinden yola çıkarak temelini attığı psikanalitik edebiyat kuramı, yazar eser arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Bu kuram, edebî eserlerdeki karakterleri psikanalize tabi tutarak eserin, yazarla bağlantısını ortaya çıkarır. Sanatçının yaratımında bilinçaltının önemi anlaşılır hale gelir. Freud, bu çerçevede birçok sanatçının eserine psikanalitik inceleme yapar. Freud’un yanı sıra Adler, C. G. Jung, Fromm gibi psikanalistler de eserlere yönelik incelemelerde bulunmuşlardır. Psikanaliz sayesinde karakterlerin duygularını ve ruhsal süreçlerini anlamlandırmışlardır.

Bireyin psikolojik süreçlerinin ele alındığı eserler, edebiyat ve psikoloji bağıni güçlendirir. Psikolojik romanlarda yazar, görünenden görünmeyene doğru kendi içinde bir yolculuğa çıkar. “...psikolojik romanda yazarın kendisi malzemesini yüzeysel olasılıklar düzeyinden psikolojik sunum ve aydınlanma düzeyine çıkarmak için yeniden biçimlendirmeye çalışır.” (Koçsoy, 2007: 14). Psikolojik romanlar yazarların psikolojisini doğrudan gözlemleyebilecek kaynaklar olma özelliğine sahiptirler. Yazara dair en doğrudan malzemeyi verirler. Bütün sanat yapıtlar gibi edebi yapıtlar da psikolojik bir yapıt olmasa da yazarın en doğrudan gözlemlenebildiği bir kaynak haline gelir (Emre, 2006: 374). Psikolojik romanlar, yazarın psikolojisinin yansımasıdır, yaşadıklarının birebir aynısı ya da esinlenmesidir (Ayata ve Tonga, 2014: 13). Kundera, her kitabın doğal olarak psikolojik kitabı sayılabileceği çünkü her şeyin *ben* ile ilgili olduğunu söyler (1989: 31). Siyavuşgil, her edebi eser öncelikle yazarının psikolojisini açığa vuran belgelerdir, her eser

fert ile ilgili olduğundan eserden hareketle yazara varmak mümkündür, der (2012: 452). Edebiyat, insan ruhu ile ilgilidir, bu sebeple bir eserden hem çağı hem de yazarın ruhunu yakalamak mümkündür (Turna, 2020: 1). İbrahim Alaettin, edebiyat ve psikoloji bağı sebebiyle erken dönem eserlerinin incelenmesiyle bir milletin ortak anlayışı, arzu ve beklentilerine vakıf olunabileceğini belirtir (Atbaşı 2021: 333). Yazar, yazmaya başladığı andan itibaren bilinçaltından bilince malzemeye taşımaya başlar, bu durum edebiyat ile psikoloji arasındaki bağı irdelenmesinin asıl sebebi olur (Emre, 2009: 322). Bilhassa romantik yazarlarda, yazarın kendi ruh dünyasını konu edinmesi sebebiyle yazarın kişiliğini ortaya çıkaran belgeler olarak görmek mümkündür. Bu yansıtma bazen kendiliğinden bazen istemeyerek ortaya çıkar (Moran, 1988: 119). Psikanalitik edebiyat kuramıyla birlikte eser üzerinde sanatçının bilinçaltı tespit edilir, sanatçının eserinde konu ettiği her şey psikolojik sapmalarıyla ilgilidir (Tiken, 2009: 49). Yücel, ruhçözümleyim açısından yazmanın da herhangi bir davranış gibi olduğunu ve çözümlenmeye muhtaç olduğunu bu sebeple ruhçözümleyim sayesinde yazarın da belki farkında olmadığı süreçlerin yazdığı eserde gizil olarak ortaya çıktığını söyler (2012: 57). Yazı, arzular dünyasını ele alan bir düştür (Lefebvre, 2007: 12). Yazar gerçekliği kendi süzgecinden geçirerek, gerçeği nasıl görmek istediğine göre kendine ait yeni bir gerçek yaratarak sadece arzularını değil aynı zamanda korkularını da ele aldığı bir kurmaca yaratır (Aytaç, 1999: 32). Psikolojiyi bütün yaratımların kaynağı olarak gören Jung, psikoloji ışığında bir sanatçının sanatına bakıldığında hem bu yaratımın nasıl vücuda geldiğine hem de sanatçının yaratıcılığının kaynağına ışık tutulabileceğini söyler (2006: 327). Freud sanatçının yarattığı hayal dünyasını ciddiye alarak bir yaratım gerçekleştirdiğinden bahseder. Bu dünyada düş kurmak çok önemlidir. Çünkü düş kurmak genellikle doyuma ulamamış kişilerde daha çok hâsıl olduğunu söyler (2001: 106-107). “Freud, keşfettiği bilinçdışının çalışma düzeneğini ise düş çözümlemeleriyle ortaya koymaya çalışır. Freud’a göre düşler, bastırılmış gizli arzuların uğradıkları sansürden dolayı yoğunlaşma, yerdeğiştirme, çarpıtma ve simgeleme yoluyla kılık değiştirme olarak ortaya çıkmasıdır.” (Balkaya, 2005: 3). Yüzeysel olarak gizlenen dünya kırılğanlığı, romanlarda işlenmeye muhtaç hale gelir (Lukacs, 2003: 79). Sanatçı hiçbir zaman tamamen gerçeği anlatamaz çünkü sanatçının, duygularından tamamen bağımsızlaşması mümkün değildir (İdil, 1983: 7-8). “Hangi roman olursa olsun, yazarın dünyasına derinden bakmak iyi olur. Çünkü roman, sanatkarın ferdi görüşüdür, realitenin, onun üzerinde bıraktığı direkt izlenimdir.

Onun keşiflerini paylaşabilmek için, kendi penceresinden gördüğü dünyaya bakmalıyız.” (Lass, 2007: 10-11).

Bu noktada Hisar’ın yaratmış olduğu eserlerde, Hisar ile yarattığı karakterler arasındaki bağa bakmak gerekmektedir. “Çoğu yazar ve eleştirmenler, Abdülhak Şinasi Hisar ile yapıtlarındaki kişiler arasında benzerlikler bulmakta; dahası onu özdeşleştirmekteydiler.” (Ünlü ve Özcan, 2003: 264)

“Fahim bey, dümdüz bir ömürdür. Aşksız bir gençlik, şehvetsiz bir erkeklik, çocuksuz bir evlilik, kopyacı bir çalışma, korkak bir yalnızlık, rahat bir tutkusuzluk kitapsız bir kültür, inançsız bir dindarlık, emeksiz bir sabır, anlamsız bir bekleyiş ülküsüz bir hayal, kısır bir benciliktir. Fahim Bey: ‘Kitabe-i Seng-i Mezar’ını Orhan Veli’nin yazdığı Süleyman Efendi’ye romantik, duygulu bir bakıştır... Fahim Bey’in sanılan pek çok şey, Abdülhak Şinasi’nin kendisidir.” (Mutluay, 1976: 582-583)

Haldun Taner, Hisar’ın gerçeklerden kaçan, düşe sığınan tavrından bahseder. “Sanırım bir düş içinde yaşardı. Onu bu düşten uyandıracak gerçeklerden, mikroptan kaçarak. Bu düşün içinde önce kendi vardı.” (Haldun Taner’den akt. Ünlü ve Özcan, 2003: 264). Bu söylem, Fahim Bey’in düşte yaşayan tavrını akıllara getirir. Behçet Necatigil; Hisar, *Fahim Bey Biz’le* bireyin asıl gerçeğinin rüyaları ve düşleri olduğunu hatırlatır, der (Behçet Necatigil’den akt. Uysal, 1961: 139). Tanpınar, Hisar’ın yarattığı karakterleri izledikten sonra kendini tahlil ettiğini sonra tekrar yarattığı karakterlere döndüğünü ve onlara kendi benliğinden eklemeler yaptığını söyler (1977: 409). Yakup Kadri Hisar’ı *Fahim Bey ve Biz’den* sonra tam olarak tanıyabildiğini, Hisar’ın yarattığı karakterlerin kederini paylaştığını, onların sonlanmaz hüznlerine ortaklık ederek romanlarındaki bu farklı karakterleri yazdığını söyler (1969: 302-303). Özarıkçı, Abdülhak Şinasi Hisar’ın dünya ile kuramadığı bağın yarattığı karakterlere sirayet ettiğini, *Fahim Bey ve Biz* romanında Fahim Bey’in çevresiyle arasına çizdiği sınır gibi Hisar’ın da belli sınırlar içinde yaşadığını ve o sınırın dışına çıkmadığı için de Hisar’ın yarattığı karakterleri, *kendi kişiliğinin akrabaları* olarak değerlendirir (Barlas Özarıkçı’dan akt. Ünlü ve Özcan, 2003: 270).

Psikanalitik edebiyat kuramıyla anlaşılmaktadır ki eser, yazarın çok uzağına düşmüyor. Yazar aslında yoktan var etmiyor, geçmişini ve geçmişin bıraktığı psikolojik süreçleri, karakterler üzerinden yeniden var ediyor. Bu yaratımda bazen kendi hayatından

izleri bazen çevresinde gözlemlediği kişileri, kendisinde var olanla birleştirerek, yeni bir şey oluşturuyor.

Çalışmada, psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde psikoloji bilimden faydalanılarak eser odaklı bir inceleme yapıldı. Bu sebeple de çalışmada Freud, C.G. Jung, Adler, Fromm başta olmak üzere bu konuda çalışma yapmış olan birçok öncü psikanalistten faydalandı. Makaleler ve tezler incelendi. Çalışma, giriş ve sonuç haricinde dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Abdülhak Şinasi Hisar'ın hayatı ve edebi kişiliği verildi. İkinci bölümde roman özetleri verildi. Üçüncü bölümde psikanalitik edebiyat kuramına değinilerek yazar-eser ilişkisi anlaşılmaya çalışıldı. Dördüncü bölümde romanlar psikanalitik açıdan tahlil edildi.

2. ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN HAYATI EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

14 Mart 1887¹ yılında Rumelihisarı'nda doğan Abdülhak Şinasi Hisar, Emine Neyyir Hanım'la Mahmut Celaledin Bey'in ilk çocuğu olarak dünyaya gelir. Yazarın babası Mahmut Celaledin Bey edebiyatla ilgilenen bir şahsiyettir. Kadınlarla için çıkarılan *Mürüvvet* dergisi ve *Hazine_i Evrak*, *İnsaniyet*, *Ceride* adlı edebiyat dergilerini çıkarır. Edebiyatla olan bu yakın ilgi sebebiyle “Tanzimat'ın idealist siması Şinasi'yi ve en zarif sanatçısı Abdülhak Hamid'i çok seven baba, oğluna bu iki insanın adını birleştirerek verir: Abdülhak Şinasi...” (Uysal, 1961: 21). Hisar'ın Selim Nüzhet adında bir kardeşi vardır. Hisar'ın anne tarafı Tepedanlı Ali Paşa'nın² soyundan gelir ki bu soy Mevleviliğe sığınan köklü bir ailedir. Baba tarafı Selahattin Bey'in³ köşkünde ise alafranga bir yaşayış söz konusu olur. Hisar bu iki kültürün etkisi altında kalarak büyür (Türinay, 1993: 16-17). Kalburüstü bir ailede doğan Hisar'ın çocukluğu Büyükada, Rumeli⁴, Çamlıca ve Bahariye Mevlevihane'sinde geçer, çok mutlu ve refah içerisinde bir çocukluk geçirir.⁵

Babası fikirlerinden dolayı Beyrut'a sürgün edilir, o sırada iki üç yaşlarında olan Hisar, annesinin himayesinde kalır, annesinin kayınpederini sık sık ziyaret etmesi hasebiyle Hisar'ın ilgisi dedeleri Selahaddin ve Ahmet Muhtar Beylere ve anneannesi Mihri Cemal Hanım'a yönelir. Hisar'ın bu ziyaretlerden dolayı Büyükada'ya dair iyi duyguları gelişir (Türinay, 1993: 41).

¹Sermet Sami Uysal'ın *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı eserinde bu tarih 14 Mart 1888 olarak geçer fakat Türinay, *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı eserinde yaptığı tedkiklerin sonucunda Dışişleri Bakanlığı ve Merkez Bankasındaki sicil defterlerindeki tarihin 14 Mart 1887 denk geldiğini söyler (Türinay, 1993: 39-40).

²Abdülhak Şinasi anne tarafından Tepedanlı Ali Paşanın soyundan gelen, büyük isyanların içinde nice evlatlarını yitiren ve bu yüzden on dokuzuncu yüzyıl başlarında devletin başına büyük gaileler açan, fakat daha sonraları sanki bu hengâmeden bıkip usanmış da başını dinlemek istemiş gibi Mevleviliğin sükûnuna sığınan bir alenin son evladıdır (Türinay, 1993: 16).

³Onun baba tarafı da gene köklü bir aileden gelmektedir. Ailenin bu tarafı bürokratik bir nitelik taşımaktadır. (Türinay, 1993: 16).

⁴Ömrümün ilk yılları Büyükada ile Rumelihisarı'nda ve -gerek Ada, gerek Hisar evlerinde gördüğüm ayaklı saatlerin hep bir yandan bir yana gidip gele rakkasları gibi- bunların arasında gidip gelmekle geçti (Hisar, 2006c: 15).

⁵Abdülhak Şinasi'nin dedeleri Hüseyin Hüsameddin Efendi ve Selahaddin Beylerin, başında bulundukları işlerin verdiği imkânlar dâhilinde geniş servetler edindikleri ve hele Selahaddin Bey'in alafranga bir hayatın icaplarını yerine getirmede bu serveti iyi değerlendirdiği anlaşıyor. Bu bakımdan Abdülhak Şinasi Hisar'ın daha sonraları kendisinin de içinde bulunacağı yaşama tarzının yani, varlık ve refah içinde devam eden bu hayatın, bir çizgi olarak birkaç nesil önceden sürüp geldiği anlaşıyor (Türinay, 1993: 23). Babası Mahmud Celâleddin Bey'in, II. Abdülhamid rejimine muhalif bazı hareketlerden dolayı bir süre onunla birlikte Cezâyir-i Bahr-ı Sefid ile Beyrut'ta sürgün hayatı yaşaması dışında, Abdülhak Şinasi'nin bütün çocukluk ve ilk gençlik yılları müreffeh bir şekilde aristokrat bir muhit içinde geçer (Uçman, 2010: 675).

Annesiyle babasını görmek için Beyrut'a giden Hisar'a orada Fransız bir mürebbiye bulunur, ondan Fransızca dersleri alır. Annesiyle tekrar yurda döndüklerinde Fransız mürebbiye de onlara eşlik eder. İstanbul'a geldikten sonra komşuları olan Tevfik Fikret'ten hem kendisi hem kardeşi Türkçe dersleri alırlar. Babasının on üç on dört yıl boyunca Beyrut'ta olması sebebiyle ayrı düşen anne babası bir ayrılık halindedir. Yeni görevler için İstanbul'a dönen babası, annesi ile bir uzlaşa sağlayamaz ve tamamen ayrılırlar, bir daha bir araya gelmezler fakat Hisar, babasından hiçbir zaman kopmaz.

1898 yılında Galatasaray Sultanisi'ne⁶ yazılır, burada çok kıymet verdiği hocalar vardır. "Mektepte ikinci sınıfta Tevfik Fikret, lisan ve imla hocası; dördüncü sınıfta Ahmet Hikmet de edebiyat hocası olmuşlardı." (Hisar, 2006a: 10). Kıymetli hocaları arasında Recâizâde Mahmud Ekrem, Abdurrahman Şeref, Acem Feyzi Efendi gibi dönemin dikkat çeken şahsiyetleri de vardır. Galatasaray Sultanisi'nde Hamdullah Hamdi, Refik Halit, izzet Melih gibi birçok edebiyatsever arkadaş edinir. Ahmet Haşim ise sınıf arkadaşısıdır.

Hisar'ın bu okulda en önem verdiği şeylerden biri de Fransızcasını ilerletmek olur. Garp kültürü ile Şark kültürünün birleştiği bu okulda, Hisar daha çok Batı tarafının etkisinde kalacaktır. Galatasaray'da okuduğu yıllarında hafta sonu ve yaz tatillerinde annesi ve kardeşiyle vakit geçiren Hisar, Pangaltı'da yaşayan babasını da sık sık ziyarete gider.

1905 yılında İstanbul'daki eğitimini yarım bırakarak ailesine haber vermeden Paris'e kaçar⁷. Orada Ecole Libre Sciences Politique'e (Serbest Siyasi İlimler Mektebi)⁸ kaydolar. Yahya Kemal'le dostlukları aynı yıllarda Fransa'daki bu okula devam etmeleri sebebiyle başlar. Paris'te sık sık görüştüğü Türkler arasında Prens Sabahattin, Dr. Nihat Reşat Belger, Ahmet Rıza Bey ve Yahya Kemal vardır (Uysal, 1961: 33). O dönemin genç edebiyatseverlerinin ilgi odağı olan Paris, Hisar için de bir rüya âlemdir. O dönemde Paris'te iki farklı görüşe sahip Jön Türkler grubu bulunmaktadır. Birinci grup esas jön Türklerin teşkil ettiği grupken ikinci grup ise daha çok edebi zevk çerçevesinde birleşmiş olanları oluşturduğu gruptur. Bir edebiyatsever olan Hisar'ın İkinci Jön Türk kongresine katıldığı bilinmektedir (Türinay, 1993: 57). Paris'te Öğrenciler Birliği'ne de katılır. Bu birliğin yayınlayacağı L'A dergisi için yazı temin etmek amacıyla Hisar, Anatole

⁶ Galatasaray'ın iki dünyası vardı: Biri Şark diğeri Garb âlemi. Mektebin bu Şark ve Garb cephelerinden ikisi de inkişaf halinde bulunuyordu (Hisar, 2006a: 9).

⁷Hisar, bu kaçışın sebebiyle ilgili herhangi bir eserinde bilgi vermez.

⁸Hisar, Yahya Kemal'e Veda adlı eserinde Paris'teki bu okuldan bahseder. Edebiyat zevki geliştirmek açısından bulunmaz bir fırsat olduğunu söyler keza Paris'teki her kahvehane, her toplantının edebi açıdan değerli olduğundan bahseder (Hisar, 2006b: 10).

Fransız ve zamanın başka meşhur yazarlarıyla da tanışır fakat onu en çok Marquise Barthes etkileyecektir (Uysal, 1961: 33-34).

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Abdülhamid'e muhalif olan çoğu aydın gibi Hisar da Paris'teki üç yıllık eğitimin ardından Paris'teki okulunu da yarım bırakarak İstanbul'a döner. Paris'ten döndükten sonra eski edebiyat çevresini yeniden oluşturur. Yeni zevk ve anlayışlar için dönemin önde gelen edebiyatçılarıyla bağ kurar. Bu edebiyatsever çevre içerisinde Yakup Kadri de vardır. Yakup Kadri, herkesle seviyesini koruyan hatta üstenci bir şahıs gibi görünen bu sebeple snob⁹ dediği Hisar hakkında şöyle der:

“Öyle ya o vakitler, bizce Paris'ten yeni gelmiş bir kimse, haklı olarak, bir üstünlük duygusuna kapılabilir, muhitimizin yadırgamaktan kendini alamaz. Kaldı ki, Abdülhak Şinasi Paris'e Meşrutiyet'ten önce, birçok tehlikeleri göze alarak gitmiş bulunuyordu ve o Nur Şehri'nden herhangi bir seyyah gibi, yalnız gözleri kamaşarak değil, kafası ve ruhu aydınlanarak dönüyordu.” (1969: 306-307).

İstanbul'a döndüğünde pek çok arkadaşının memuriyete girdiğini bazısının ise dergilerde yazarlıkla ilgilendiğini gören Hisar, onların aksine Fransa'da kaldığı süre zarfında Prens Sabahhatin'in şahsi teşebbüs fikrinden etkilenmesi hasebiyle özel şirketlerde iş arar. 1909'da Baron Lormais'in şirketinde çalışmaya başlar ve bu durum 1913'e kadar devam eder. 1911 yılında Türk ocaklarıyla edebiyat kültür fikir birliği dolayısıyla katılan fakat zamanla Türk ocaklarının fikirlerini tamamıyla tasvip etmemekle birlikte bu ocak, Hisar'ın hayatına tesir eder. Çevresinde dönemin haksızlığına uğrayan birçok kişinin olması Hisar'ı İkinci Meşrutiyet'in rüzgârıyla ortaya çıkan birçok partiden biri olan Milli Ahrar Parti'si kurucularından biri olmasına sebep olur. Hisar'ın Prens Sabahaddin Bey'in yönlendirmesiyle Mili Ahrar Fırkası'na üye olması siyasetin tamamen dışında olmadığı anlaşılmaktadır. Parti sonra Ahali ve İktisat Fırkası birleşerek seçime girer fakat bir başarı sağlayamaz (Turinay, 1993: 72-75).

⁹Yakup Kadri Hisar'ın insanlara karşı tavrını şöyle değerlendirir. Oysa, benim tanıdığım Abdülhak Şinasi, etrafındaki kimseler ve nesnelerle haşır neşir olmak şöyle dursun, değinip dokunmaktan bile çekinirdi. Onun bu huyu ilk görüşümde neydiyse son görüşümde de öyleydi ve elli yıllık münasebetimizde hemen hiçbir değişiklik göstermemişti. Hatta herkesle ve her şeyle arasında açtığı mesafe, yaşı ilerledikçe daha ziyade genişlemişti. Hep, bize uzaktan bakan tavrını muhafaza etmişti. Gençlik çağımızda biz buna snobizm der geçerdik ve Paris'ten yeni gelmiş bir gençte bunu pek büyük bir kusur saymaz, hoşgörülülikle karşılardık (1969: 306).

1913'te Kozlu, Kilimli ve Kandilli madenlerini işleten şirketin genel kâtipliğini yapmaya başlar. 1918'de babasını kaybeder. Yurda döndükten sonra eskisi gibi Rumelihisarı'nda annesi ve kardeşi ile yalıda yaşar fakat artık yalı تنها ve eskimiş vaziyettedir. Yakup kadri bu tenhâlığı şöyle aktarır:

“Aile ocağı Rumelihisarı'ndaki ahşap yalının aşî boyası soluk bir renk bağlamış, kayıkhanesinin direkleri çürümeye yüz tutmuş ve belki de damı her yanından akmaya başlamıştı. İçerisinde ise, eşyalar bir hayli yıpranmış, taban tahtalarını örten ince örgülü hasırlar yer yer aşınmış idi.” (1969: 310).

Bu sebeple annesi ve kendisi bu yalıdan taşınmak istemektedir zira artık muhitin muhafazakâr bir semt haline gelmesi de Hisar'ı rahatsız etmektedir. Bu sebeple de Hisar ve annesi dönemin kibar semti Nişantaşı'na taşınmak ister fakat bu taşınma fikri gerçekleşmeden 1922 yılında yalı yanar.¹⁰ Yangından sonra ailesiyle Nişantaşı'na taşınır. 1924'te Reji'de çalışmaya başlar, sonraki yıl Reji'nin hükûmete geçmesiyle devlet memuru olmuş olur. 1928 yılında çok sevdiği annesini kaybeder. 1931'de Hisar, annesinin kaybı üzerine İstanbul'la artık derin bir bağının kalmamış olması ve arkadaşı Hamdullah Suphi'nin onu sık sık Ankara'ya davet etmesi üzerine Ankara'ya gider, böylelikle Hisar'ın Ankara yılları başlamış olur. Balkan Birliği'nde kâtiplik görevini alır. Bu sebeple sık sık Balkanlara gider fakat Balkan Birliği'nin istenen başarıyı sağlayamaması üzerine bu birliğin feshedilmesin ardından Hisar, 1936'da Dışişleri Bakanlığı Müşavirliği görevinde bulunmaya başlar. 1945 yılında Türk matbaacılığına yaptığı katkılarla bilenen kardeşi Selim Nüzhet (Gerçek) vefat eder. Aynı yıl Milletlerarası Barış Konferansı'na katılmak maksadıyla Amerika'ya gider. Bu ziyaret sonrasında tansiyon sebebiyle rahatsızlanmasından dolayı doktorunun tasfiyesi üzerine 1948 yılında Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a döner. Böylelikle on yedi yıllık Ankara macerası sonlanmış olur. İstanbul'a dönmesiyle kendisini sadece yazmaya verdiği dönem başlamış olur, tekrar edebiyat çevrelerinde bulunur. Şükûfe Nihal Başar'ın evinde yapılan toplantılara katılır. Bu

¹⁰Nigar Hanım'ın ölümünden birkaç yıl sonrasıydı. Öteki günlerimden bir farkı olmayacağını sandığım bir sabah, işlerimle uğraşmak için evden çıkmıştım. Hiçbir duygu bana, hiçbir şey duyurmamıştı. Hâlbuki ayrıldığım o sabah benim için meş'um bir gün olacaktı. Evimi sonuncu defa olarak terk edecek ve avdet için gelince onun yerinde son yangı küllerinin uçuştığını görecektim. Meğer Nigar Hanım'ın yalısında bir tamir varmış. Çatıda çalışan ustaların yanında yangın çıkmış. Aralarında yangı duvarı bulunmayan ahşap yalıların kaplamaları çıra gibi tutuşmuşlar. Yan yana beş yalı yanmış. Yalının yerinde bir enkaz görüne, onu yalnız maddeten mevcudiyetini değil, manen de öldüğünü; ölen canlı şeylerin tekrar canlanmadığını; bir binanın yıkılması yahut yanması, yani yok olması, tıpkı yaşayan bir vücudun ölümü kuvvetinde görüldüğünü; her şeyin tam manasıyla yanmış olduğunu anladım (Hisar, 2013: 187). Yangınla birlikte Abdülhak Şinasi'nin bütün kitapları, çoğu notları ve bu arada Paris'e giderken yanında götürdüğü ve arkadaşlarının kendi el yazılarıyla şiirlerini kaydettikleri şiir defteri yanar kül olur (Türinay, 1993: 67).

toplantılarda ünlü kalemler vardır, bu kalemler arasında Refik Halit Karay da vardır. Bu dönemde Refik Halit'in varlığı Hisar için büyük teselli olur.

Bu yıllarda Hisar, dernek ve cemaatlerde yer alır. Fransız Kültür Cemaati, Pierre Loti Dostları Cemiyeti, Türk Edebiyatçılar Birliği, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü, Yahya Kemal Enstitüsü fakat bunların arasında en mühim vazifesi 1954'te neşredilmeye başlanan Türk Yurdu dergisinin müdürlüğü olmuştur. 1957'ye kadar bu göreve devam eder. Artık yaşı ilerlermiş olan Hisar'ın çevresiyle iletişimi sadece ona yapılan ziyaretlerle olur zira Hisar'ın bu ziyaretler karşılık vereceği bir sıhhati kalmamıştır. Ömrünün son demlerinde başladığı Merkez Bankası'nda kendisine verilen başmütercimlik vazifesini ömrünün sonuna kadar sürdürür. Bu dönemde harcama konusunda eski alışkanlıklarını devam ettiren Hisar, son yıllarının geçim sıkıntısıyla geçmesine sebep olur. Hisar hayatı boyunca hiç evlenmez¹¹.3 Mayıs 1963 yılında vefat eder. Kabristanı Merkezefendi Mezarlığındadır.

2.2. Edebi Kişiliği

Edebiyatla ilgilenen bir ailede doğmuş olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın edebiyatla ilgilenmiş olması bir çeşit kader çizgisi intibai verir. Babasının çıkardığı edebiyat dergiler hasebiyle edebiyat çevresinde o dönemin önde gelen edebiyatçılarıyla bağ kurmuş olması, evde edebiyata duyulan sevgi, Hisar'ın edebiyata olan derin sevgisinin temellerini atar. Galatasaray Sultanisi'nde okuyan Hisar, Şark kültürünün yanı sıra Garp kültürüne de vakıf olmuş dönemin edebi çevreleriyle haşır neşir olunan topluluklarda yer almıştır. Babası tarafından alafranga kültürün etkisinde kalan Hisar, anne tarafından ise Doğu kültürünün etkisi altında kalır ve bu kültür de onu derinden etkiler. Mevlevilik tarikatına bağlı şairlerle tanışır. “Orada Veled Çelebi, Yenişehirli Avni gibi edebiyat dünyasının tanınmış isimleriyle karşılaşır. Ruhunun beslenme kaynağı olan bu mekân onda derin izler bırakır. Örneğin, sanatçıdaki musiki sevgisi, ona Bahariye Mevlevihane'sinden kalan bir miras olmalıdır.” (Bilge, 2013: 24). Yıllar içinde Hisar'ın babasının rasyonalist anlayışında daha çok etkilenmiş olduğu görülür (Türinay, 1993: 100). Dönemin edebiyatsever gençleri gibi Hisar da Fransız edebiyatı rüzgârına kapılmış, Paris'e gitmiş ve bu kültürü yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Hisar, Galatasaray Sultanisi'nde oluşturduğu edebi çevreyi

¹¹Bilhassa Fahim Bey gibi sıcak bir aile yuvası kurmayı hiç düşünmediniz mi? - Hayır, zaten hayatta bir evlenme hatasını yapmadım... Ara sıra ya evlenseydim de iki çocuğum olsaydı; oğlum komünist, kızım aktris olsaydı halim nice olurdu? diye düşünürüm de şimdiki halime şükrederim (Uysal, 1961: 19).

Paris'te de yakalar, orada tanıdığı bazı yazarlardan çok etkilenir. Hisar'ın ruhuna en çok tesir eden yazarların başında Maurice Barres gelir onu, okuduğu en büyük nesir ustası olarak değerlendirir. “Üstat Maurice Barres, ömrümde en çok sevdiğim adam oldu.” (Hisar, 2009b: 119). Proust'tan da etkilenen yazar onun geçmişle olan bağı ve uzun cümleleri dolayısıyla beğenir, sanatında başka bir farklılığın olduğunu düşünür. Marcel Proust'a olan hayranlığını “Marcel Proust'un uzun uzun cümleleri, dalga dalga tekrar geldikçe bazı okuyanlar tekerrür ediyorlar sanır ve mucize budur ki her cümle yeni bir fikrin ve yeni bir hissin aynı hayatta bir ilavesidir; aynı değil, bir yenisidir.” (Hisar, 2009b: 119) şeklinde ifade eder. Kudret, Hisar'dan bahsederken ondaki Proust etkisini “Yazarın, anlatım bakımından ikinci bir özelliği de iç içe giren ve dalga dalga sürüp giden uzun cümlelere düşkünlük göstermesidir. Bu bakımdan da, onun, Proust etkisi altında olduğu görülmektedir.” (1970: 389) şeklinde yorumlar.

Hisar, aynı zamanda *Servet-i Fünuncuları* beğenir. Galatasaray Sultanisi'ne başlamadan önce kendisine hocalık eden Tefik Fikret'in görüşlerinden çok etkilenir fakat daha çok Cenap Şahabbettin'den etkilenir onu daha lirik bulur. İsmi kaynağı olan İbrahim Şinasi ve Abdülhak Hamit Tarhan'ın sanat anlayışından hiç etkilenmez, Şinasi'den hiçbir yerde bahsetmez fakat her yerde Abdülhak Hamid'i övmekten ve ona yöneltilen eleştirileri karşı çıkmaktan geri durmaz (Türinay, 1993: 126-128). Mütareke yıllarında Hisar ve Abdülhak Hamid, Cenap Şehabeddin, Celal Nuri ve Süleyman Nazif'ten oluşan edebiyat çevresi Tokatlıyan'da sanat ve edebiyat üzerine sohbetler edilir. Yine aynı zamanlarda Löbon'da edebiyat çevrelerinin sık sık buluştuğu bir yer olur. Hisar bu toplantılara da iştirak eder (Türinay, 1993: 133).

1918 yılında yazı hayatına başlamış olan Hisar, *Saatler ve Mevsimler* başlığıyla çeşitli dergilerde şiirler yazar ama sürekli olarak yazmaya başladığı dönemin mütareke yıllarına denk geldiği görülür. “İlk yazısı İleri gazetesinde çıkan Hisar'ın Dergâh, Yarın ve Medeniyet dergilerinde şiirleri ve eleştirileri yayınlanır. Cumhuriyet'ten sonra Ağaç, Türk Yurdu, Ülkü ve Varlık dergileriyle, Cumhuriyet, Milliyet ve Dünya gazetelerinde de yazıları yayınlanmıştır.” (Tekşan, 2020: 408). Yazmaya şiirle başlayan ve hece ölçüsünü kullanan Hisar, 1921'den sonra düzyazıya yönelir ve şiirden uzaklaşır. Yazı hayatının başlarında daha çok tenkit yazılarıyla bilinir. 1921 yılında *Dergâh* ve *Yarın* dergilerinde eleştiri yazılarıyla daha çok ön plana çıktığı ve bu doğrultudaki yazılarına *Milliyet* ve *Türk Yurdu* gazetelerinde de devam ettiği görülür. Bu dönemde aynı zamanda *Varlık* dergisinde de çıkan mensur şiir örnekleri verdiği bunun yanında edebiyatçılara ve anılara odaklandığı

yazılar yazar. 1941 yılından itibaren roman yayınlayan Hisar, bu dönemden sonra bu yönüyle tanınır (Kudret, 1970: 381). Hisar'ın en önemli özelliği geçmişe duyduğu derin özlem ve yazılarında tekrar diriltmeye çalıştığı Boğaziçi ve çocukluk dönemidir. Dönemindeki bakış açısındaki günü yakalamaya karşı Hisar, maziye yaşatmaya çalışır. Geçmişin lezzetini yazılarıyla tekrar yakalamayı ister. “Geçmişe ait güzellikleri bugüne taşımak için edebiyatı kullanır.” (Enginün, 2005: 271). Yazarın dikkatlere çarpan geçmiş özlemi yazarın bu çizgide yapıtlar vermiş olmasına yol açar; *Geçmiş Zaman Edipleri*, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, *Geçmiş Zaman Fıkraları* bu doğrultudaki eserlerindendir. Boğaziçi'ne duyduğu sevgiyi de *Boğaziçi Yalıları*, *Boğaziçi Mehtapları* eserlerinde ele alır.

“Yer yer benzer duygu ve hatıraların tekrarlandığı *Boğaziçi Mehtapları*, bir bakıma bütünüyle, Boğaziçi'nde yaşanan hayatın, tabiatla uyum içindeki medeniyetin ve tarihin aynası gibidir. Eserinde, tabiatla tarih duygusunun her tarafına sinmiş olduğunu gördüğümüz Abdülhak Şinasi, yılların ardından mazi cennetinde kalan o eşsiz güzellikleri anlatırken, o kaybolmuş âlemde adeta yeniden yaşar. Kandiller sönüp de herkes dağıldıktan, bir medeniyet ve hususi bir âlem kaybolup yok olduktan sonra ona düşen de, o âlemde geçirdiği mutlu zamanları hatırlamak, onların canlı kalması için de, *Boğaziçi Mehtapları*'nda olduğu gibi, onları sergilemektir.” (Uçman, 2010: 679).

Maziye ele alarak, geçmiş zamanı yazarak yeniden yaşamak, geçmişini diriltmek istemektedir, Hisar'ın maziye düşkünlüğü bu sebeptendir, çocukluk dönemini ölümden uzaklığın işareti olarak görmüştür. Kimseyi kaybetmemiş olduğu yıllar Hisar için büyüleyici ve yazmaya layık dönemlerdir. Yıllar sonra babasının, annesinin ve en sevdiği dostlarından olan Ahmet Haşim'in kaybıyla ölümün kaçınılmazlığının insan ruhunda yarattığı infial *Faniliğimiz ve Edebiyat* adlı yazısında kaleme alır:

“Düşünürsek, bütün hayat çektiğimiz bir çubuk içindeki esrar gibidir. Biz mest oluyoruz, fakat bizim zevkimizi temin eden onun yanıp geçişidir. Bu tezat içinde mesut olabilmek, şüphe yok ki hiç kolay değildir. Biraz hassasiyet, saadetin tadına bu zehri karıştırmaya kifayet eder. Bunca derin hisleri tahlilsiz ifade etmesini bilen büyük şairler, bu tezadı mütemadiyen hissediyorlar. Duyduğumuz bütün güzellikler bizi mest ve mesut etmiş rüyaların, hülyaların emellerin ve vuslatların artık hatıralara inkılâp eden, zavallı ve perişan, dağılan dumanlarıdır. Biz, aciz, çubuğumuzdan çıkan bu dumanların yavaşça boşluğu inkılâp ettiklerini seyrediyoruz.” (Hisar, 2009a: 410).

Hisar, çeşitli türlerde yazdığı yazılardan sonra tam bir olgunluk seviyesine gelmiş, bir doygunluğa erişmiş olduğu yıllarda roman türünde eserler vermeye başlar. “Bu haliyle Abdülhak Şinasi, ‘yazmak’ için kendisine uzun bir mühlet vermiş ve vakti gelince birdenbire boşalmaya başlamış bir’ üslupçu’ intibai uyandırır.” (Türinay, 1993: 139)

Geçmiş özelemi romanlarında da fark edilir, seçtiği mekânlar, üç romanda da anlatıcının konuyu çocukluk yıllarından başlayarak anlatmaya başlaması, zamanı geri çevirme arzusundan kaynaklanır. Geçmiş zamanın ruhunu yakamla arzusu görülür. “Çağdaşı olan Cumhuriyet dönemi yazarlarının birçoğu memlekette gerçekleşmekte olan modernleşme macerasını büyük bir heyecanla hikâyeye ederken, o tam tersine geçmiş zaman peşinde koşmaktadır.” (Uçman, 2010: 676)

Birçok tarzda eser veren Hisar, ilk romanından sonra tanınır hale gelir. Modernist romanın ülkemize sirayet ettiği yıllarda roman yazan Hisar, klasik roman algısının dışına çıkan yeni bir anlayış ile oluşturduğu romanları, Türk edebiyatına yeni bir soluk getirir. 1941 yılına yayınladığı ilk romanı *Fahim Bey ve Biz*’de bu farklılık dikkatlere çarpar. “Zira, *Fahim Bey ve Biz* o zamana kadar bizde hiç görülmemiş ve alışılmamış yeni bir roman tarzı örneği idi.” (Karaosmanoğlu, 1969: 298). Bu farklı tarz ona 1942’de CHP’nin roman ödülleriinde üçüncülük ödülü kazandırır. Romanlarına 1944 yılında *Çamlıca’daki Eniştemiz*’i, 1952’de de *Ali Nizami Bey’in Alafrangalığı Şeyhliği*’ni yayınlarak son verir.

Romanlarını kronolojiye uymadan, kısa anlatılardan oluşturan yazar, klasik romanın olay örgüsünden çok uzaktır. Hisar’a göre her romancı, romanını kendi kurallarıyla var eder. “Hisar, romanın belli bir kuralı olduğuna inanmamakta, roman kuralı diye ileri sürülen şeylere hiç uymayan çok güzel romanlar olduğunu belirtmekte, her romancının kendi kurallarını kendisin yaratması gerektiğini belirtmektedir.” (Kudret, 1970: 386). Hisar, bu anlamda klasik roman anlayışına yeni bir soluk getirmiş daha öne yapılmamış bir teknikle romanlarını oluşturmuş bunlara roman demek yerine uzun hikâyeye demeyi uygun görmüştür. “Bütün yazdıklarım da hatıralarımı yazarken roman aklıma gelmiyor. Samimi hatıralarımı ‘hikâyeye’ adı ile ifade etmek daha kolay geliyor. Roman, herkes tarafından bütün nüansları ile anlaşılırdı belki roman diyebilirdim.” (Uysal, 1961: 13). Romanlarının farklılığından dolayı ilk romanı *Fahim Bey ve Biz*’i yayınlama konusunda çekinen, eleştirilere maruz kalmaktan korkan Hisar’ı Yakup Kadri cesaretlendirmiş ve bu romanın yayınlanmasını sağlamıştır (Karaosmanoğlu, 1969: 298).

Hisar’ın romanlarının en dikkat çekici yanlarından biri de üslubudur. Hisar, uzun cümlelerle oluşturduğu ahengi şairane yoğunluğuyla taçlandırır. “Hisar, sadece İstanbul’u,

maziye, geçmiş zamanın mekân unsurlarını, yaşantılarını ve değerlerini anlattığı için değil, kullandığı diliyle ulaştığı üslûp seviyesi ve yazdıklarıyla hissettirme gücü sayesinde de büyük yazar olmuştur.” (Zariç, 2014: 22). Hisar, alelade cümleler seçmez; söyleyeceği cümleyi en sanatlı haliyle söyleyerek günlük konuşmaların bayağılığının dışına çıkmayı başarır. “Abdülhak Şinasi’nin cümlelerine gelince: Bunlar, genel olarak uzun, çok uzun; içleri hayal, his ve fikirlerle yüklüdür. Ve her zaman şiirle örülmüştür. Bazen aynı ahenkle uzar, uzar ve ağızda sanki kokulu, nefis bir eski zaman şekerinin erimesi gibi bir tad duyarız... Fakat arasıra bu uzun, upuzun cümlelerin bir yeri dilbilgisi kurallarına uygun değildir. O cümleyi düzeltmeye kalkarsanız hayretle görürsünüz ki, eski güzelliği dağılıvermiş.” (Uysal, 1961: 38).

2.3. Eserleri

Romanları: *Fahim Bey ve Biz* (1941), *Çamlıca’daki Eniştemiz* (1944), *Ali Nizami Bey’in Alafrangalığı ve Şeyhliği* (1952).

Anı-Deneme-Fıkra Türündeki Eserleri: *Boğaziçi Mehtapları* (1942), *Boğaziçi Yalıları* (1954), *Geçmiş Zaman Köşkleri* (1956), *Geçmiş Zaman Fıkraları* (1958).

Antoloji Türündeki Eseri: *Aşk İmiş Her Ne Varsa Âlemde* (1955).

Anı, Biyografi Türündeki Eserleri: *İstanbul ve Pierre Loti* (1958), *Yahya Kemal’e Veda* (1959), *Ahmet Haşim: Şiir ve Hayatı* (1963).

Bu eserler dışında yazarın yazmayı tamamladığı ama yayınlanmamış *Edebiyat-ı Cedide*, *Geçmiş Zaman Edipleri* (Ölümünden sonra Tahsin Yıldırım tarafından yayına hazırlanarak 2005 yılında yayınlanır.), *Romana Dair*, *Ahmet Haşim ve Abdülhak Hamit ile Süleyman Nazif* adlı eserleri mevcuttur (Uysal, 1961: 35). Necmettin Turinay yazarın Kitaplar ve Muharrirler başlığı altındaki yazılarını Kitaplar ve Muharrirler, müzecilik ile ilgili yazılarını ise Türk Müzeciliği adıyla yayına hazırlamıştır.

3. ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN ROMANLARININ ÖZETLERİ

3.1. Fahim Bey ve Biz

Roman, “Hazin bir vefat” başlığı altında bir ölüm haberiyle başlar. “Bursa eşrafından, eski maslahatgüzarlarımızdan Tütün İdaresi Mütercimi Ahmet Fahim bey ecel-i mev’udiyle vefat etmiştir.” (FBVB, s. 9). Ertesi gün Fahim Bey’in ölüm haberinde belirtildiği gibi Maslahatgüzar¹² olmadığına dair çıkan tekzip yazısı, anlatıcı için üzüntü sebebi olur zira ölen kişinin arkasında kalanlar için bu teselli kelimelerinin Fahim Bey için neden çok görüldüğünü düşünür. Aslında Fahim Bey, geçici süreliğine de olsa Maslahatgüzarlık yapmıştır hatta Fahim Bey’in konuşmalarında ben vaktiyle Çetine’de¹³ Maslahatgüzarken diye söze başladığı çok olmuştur. Herkes için sıradan olan bir ölümün, yakınları için ne kadar fevkalade bir şey olduğunu söyleyen anlatıcı, okuyucuya Fahim Bey’i ve onun diğerlerinden ayrılan yönlerini anlatmaya başlar.

Babasının mektep ve gençlik arkadaşı olan Fahim Bey’i babasıyla buluştukları bir gün tesadüfen tanıyan anlatıcı; Fahim Bey’i ve onun diğerlerinden farklı olan iç dünyasını, hayalleriyle hakikati örtüşmeyen, etrafta delişmen olarak anılan bu kişi anlatır.

Anlatıcı, Fahim Bey’i “Orta yapılı, orta yaşlı, teni kehrüba gibi sarımtırak, dudaklarının üzüntü kaplayan muntazam kesilmiş sert ve koyu siyah bıyıklarıyla, başı bir kuş kafasını andıran ve insana pek ciddi olmak hevesi veren” (FBVB, s. 14) birisi olarak tanıtır.

Fahim Bey’in babası eski Bursa eşrafından çok iyi olarak bilinen, yardımını kimseden esirgemeyen biridir. Babası, Fahim Bey’i okuması için İstanbul’a Galatasaray Lisesi’ne gönderir. Eğitimini tamamlayan Fahim Bey, Bursa’ya döner fakat babasına Hariciye’ye girerek çalışmak istediğini söyleyip tekrar İstanbul’a döner. Memuriyete girmenin çok zor olduğu o yıllarda bir iş bulamaz. Bu durumu babasının fark etmesini istemez bu sebeple de Hariciye’de gönüllü olarak çalışmaya başlar ve kendisine, içini dolduramayacağı kadar büyük bir konak kiralar. Bu konakta sabaha kadar keman çalarak günlerini geçirir. Bu durum arkadaşlarının onunla dalga geçmesine sebep olur. Herkesin yardımına koşan ve bir yere yerleşmesi için uğraşan Fahim Bey, kendisi için kimseden bir

¹²Maslahatgüzar: Genellikle çeşitli sebepler büyükelçi atanmayan ya da atanamayan bir ülkeye diplomatik ilişkileri yürütmek üzere görevlendirilen genellikle misyon şefinin yokluğunda ona vekalet eden kişi. (<https://tr.wikipedia.org/w/index. E.T.: 08.06.2024>).

¹³Karadağ’ın eski başkenti ve büyük şehirlerinden birisidir. (<https://tr.wikipedia.org/w/index. E.T.: 08.06.2024>)

şey isteyemez. Babasının Bursa valiliğinde bulunduğu sırada yakından tanıdığı birisinin sadrazam olduğunu duyunca onu tebrike gider. Fahim Bey'e hal hatır soran o kişi; Fahim Bey'e bir rütbe, bir memuriyet sözü verir. Bu söz karşılığında sevinen Fahim Bey bir yıl boyunca bu hayalle yaşar fakat eline bir şey geçmez.

Halini babasına duyurmak istemeyen Fahim Bey, kendisine cüzi bir maaş bağlanınca babasına dolgun bir maaşa geçtiğini söyler. Babası hastalığı sebebiyle İstanbul'a gitmek zorunda kalır. Babasının İstanbul'a geleceğini duyan Fahim Bey büyük bir telaşa düşer, halini babasından gizlemek istediğinden borç için yakın arkadaşlarına müracaat eder fakat bulamayınca yüksek faizle borç almak zorunda kalır, bu parayla evini döşer. Babasının İstanbul'a geldiği günlerde iş bulan Fahim Bey, bu tesadüfe çok mutlu olur. Böylelikle babası ölmeden önce onun övgüsüne mazhar olur. Babası ameliyat sonrasında ölünce babasından kalan mirasın emlak kısmına dokunmak istemeyen Fahim Bey, babasından kalan hazır parayla yalnızca borcunun bir kısmını ödeyebilir.

Arkadaşlarıyla kimi zaman Beyoğlu'na eğlencelere giden Fahim Bey, Fransa'dan gelen bir tiyatro kumpanyasında çalışan kıza sevdalanır. Bu sevdada her geçen gün şiddetlenir, sevdası için fedakârlık yapmak isteyen Fahim ne yapacağını bilemez ve onun için çiçek yaptırmayı düşünür, bu çiçek buketi o kadar büyük bir buket olur ki kompartımana sığmadığı için lokanta vagonunun bir köşesine konur. Fahim Bey'in yaptırdığı bu buketin büyüklüğü sohbetlere konu olur ve çevresi yine "Bütün tuhaflıklar Fahim Bey'i bulur." şeklinde düşünür. Tekrar Fransa'ya dönen aşkını gözyaşları içinde uğurlar. Bu kısa aşk hikâyesi böylelikle noktalılır.

Bir süre sonra elçilik üçüncü kâtipliği görevi verilen Fahim Bey'in Londra'ya gitmesi kesinleşince Fahim Bey, işine verdiği ehemmiyet ve işine duyduğu güvenle zamanın önemli terzilerinden Pool'e gider. Esvap diktirmeye karar veren Fahim Bey, her çeşit, her renk esvap diktirir fakat Fahim Bey mi yanlış anlatmıştır yoksa terzi mi yanlış anlamıştır bilinmez Fahim Bey'in bile şaşıracağı kadar elbise gelir, bu elbiseler o kadar çoktur ki Fahim Bey bu elbiselerin parasını nasıl ödeyeceğini düşünür. Bu elbiselerin borcu karşısında da yeise düşen Fahim Bey "Aman yarabbi bu ne müthiş borç!" (FBVB, s. 28) diye şaşırırken Fahim Bey bir kez daha arkadaş çevresinde alay konusu olur. Bir taraftan da bu elbiseleri giyecek olmak, işi konusunda biraz daha umutlanmasını sağlar fakat bu elbiseler o kadar çoktur ki Fahim Bey, bunları yıllarca sıkıla sıkıla giymek zorunda kalır. Elbiseleri eskitmek için yıllarca giymek zorunda kalan Fahim Bey, elbiseler eskidiği

zaman da elbise alacak parası olmadığı için yıllarca aynı elbiselerle dolaşır hatta bazen mevsimine ve yerine uymayan elbiseler giymek zorunda kaldığı için yadırganır.

Fahim Bey bir ara intihar eden bir maslahatgüzarın yerine vekâlet etmek için Çetine'ye gönderilir.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmesiyle iyiliği ve usluluğu ile bilinen Fahim Bey'i birçok bey, paşa kendine damat yapmak ister fakat Fahim Bey, orta halli kimsesiz bir kadın olan Saffet Hanım'la evlenmek ister. En büyük zevki mangalda avuçlarını ısıtmak, sigara ve kahve içmek olan Saffet Hanım, ufak tefek yapılı yumuk gözlü bir kadındır. Birbirlerine olan bağlılıkları ve anlaşmaları çevreleri tarafından da dikkat çeken bu çift birbirine çok sadıktır. Fahim Bey, her zaman aynı saatte evine gelir dışarıda zaman geçirmez. Bunun farkında olan Saffet Hanım da saatlerini Fahim Bey'in gelişine göre ayarlar hatta misafirlğe gittiği zamanlar bile saatlerini kurar, saatler çaldığında sözünü yarım kesip kalkar bu durum kadınlar arasında alaya sebep olur. Bu çiftin bazı konularda anlaşamadığı da olur, Fahim Bey, Saffet Hanım'ın mangalından, Saffet hanım ise Fahim Bey'in çok özel bulduğu peynire olan ilgisini bilen yakın arkadaşlarının kendisine hediye ettiği peynirlerin kokusundan yakını. Saffet Hanım, Fahim Bey'e kızgın olduğu günler saatleri kurmaz. Bu saat kurmama meselesi bazen aralarında sürtüşme konusu olur fakat sürtüşmeleri uzun sürmez. Aralarında mutlaka bir uzlaşma sağlayan bu çift, yatılı misafirlğe bile gitmez.

Gazete okumayı çok seven Fahim Bey, hem yerli hem yabancı gazeteleri okuyup onların önemli kısımlarını kesip saklar, dosyalar, bir koleksiyon oluşturur. Bu gazetelerden bazen ilgi çekici haberleri Saffet Hanım'a okuyan Fahim Bey aradığı dikkati alamaz.

Her konuda bilgili olan Fahim Bey, çevresi tarafından da bu bilgi dolayısıyla saygı gören, her bakımdan bir ihtilafa düşüldüğünde akıl danışılan biridir. Bu durum anlatıcının Fahim Bey'e duyduğu saygıyı artırır çünkü Fahim Bey'in neredeyse hiçbir konuda bilmediği bir ayrıntı yoktur. Bu entelektüellik seviyesi, çevresi tarafından dikkat çekici bulunmasının yanında şaşırtıcı da bir durum olur.

İkinci Meşrutiyetin ilanıyla başlayan özel teşebbüs modasına uyan Fahim Bey de özel teşebbüs için Londra sefaret kâtipliği sırasında tanıdığı bir kişiye, bir proje teklifinde bulunmak ister ve bir randevu ayarlanır. Randevusuna yetişmek için türlü badireler atlatan Fahim Bey giyimine ve tıraşına çok dikkat eder ki Fahim Bey'e göre tıraş olmadan asla bir İngiliz'le görüşülmez, bu itinaya rağmen bu randevu iptal olur fakat Fahim Bey için üzölmeye bir sebep yoktur zira o vazifesini yapmıştır. Ardından Baron Lormais ile

görüşme ayarlayan Fahim Bey Bursa’da pamuk yetiştirme fikrini onunla da paylaşır ama ondan da müspet bir sonuç alamaz. Her şeye rağmen umutsuzluğa düşmeyen Fahim Bey hakikat ile arasına bir çizgi çekmek ister ve Dışişleri Bakanlığı’ndan ayrılarak Reji İdaresi’nin Tercüme Kalemi’nde işe girer. Bu işten de kısa bir süre sonra ayrılan Fahim Bey, Galata’daki Arslan Hanı’nda bir yer tutar. Bir gün onu bu iş yerinde görmeye giden anlatıcı, kapıcıya onu görmeye geldiğini söylediğinde kapıcıdan onun akşama kadar uyuduğunu bir iş yapmadığını öğrenir fakat böyle olmadığı sonradan anlaşılır.

Fahim Bey, gariplikleri hasebiyle kimi hanımlar tarafından pısırik bulunur bu yüzden de Saffet Hanım’a acıyan hanımlar, Fahim Bey hakkında bazı yakınlarıyla bir harem hayatı yaşadığı hakkında dedikodularda bulunur. Saffet Hanım’a onunla evli olduğu için üzürlüler. Bu hanımlara göre güya Fahim Bey, Avrupa’ya sermaye bulmak için değil, Saffet Hanım’ı kandırarak ondan aldığı değerli eşyaları satıp bazı kadınlarla yemek için gitmiştir.

Fahim Bey, hakkında bu dedikodular dolaşırken Fahim Bey, kendisinin hayata karşı umudunu arttıran bir rüya görür. Rüyasında çok hoş sedalar, tınılar, musiki sesleri işiten Fahim Bey, gördüğü bu rüyayı bütün yaptığı işlerde muvaffak olacağına hamleder. Bu rüyayı karısına anlatır, karısı da çevresindekilere anlatır, böylelikle bu rüya yorumu bütün çevresi tarafından duyulur. Bilhassa alacaklıları bu rüyaya pek sevinir. Bu rüyayı ve yorumu duyan, anlatıcının halasının kocası olan Çamlıca’daki enişte de anlatıcıya bu rüyanın bir saçmalık olduğunu ve bu rüyanın Fahim Bey’in öleceğine delalet ettiğini söyler oysa kendisi yemyeşile boyattığı konağında Fahim Bey’den önce ölür.

Galata’daki idarehanesinin kirasının ödeyemeyen Fahim Bey, nihayet borcunu ödeyebilecek duruma gelince borcu ödemeye kendisi gitmek istemez ve bir yakını gönderir. Bu yakını idarede Fahim Bey tarafından tutulan dosyaları, kartonları, defterleri toplarken bu defterlere bakar, bunlara baktığında bu defterlerde pek şaşıracağı bir şey görür meğer idaresinde sürekli uyukladığı düşünülen Fahim Bey, ülkede ne kadar teşebbüs imkânı varsa bunları not etmiştir. Bu notların içinde hatıra ve hayale gelmiş gelmemiş yığınla proje vardır. Bu notları gören yakını hem şaşırmış hem de bu notlarda gerçekleşmemiş olana teşebbüsleri değerlendirip değerlendiremeyeceğini düşünmüştür.

Bütün bu kayıtlar, zamanla Fahim Bey’in deli olduğuna kanaat getirmek için bir kanıt gibi konuşulmaya başlanır. Fahim Bey hakkında delilik rivayetleri iyiden iyiye yayılır. Çevresinde onun hakkında var olan tuhaf olduğuna dair düşünceler pekişmiş olur.

Fahim Bey gerçekleşmeyen fikirleri, hayalleriyle mütemadiyen genç bir zihin ile yaşarken bedenen yaşlanmış ve yaşlanmanın getirdiği türlü hastalığa gark olmuştur artık. Fakat hayata dair hiçbir yeise düşmemiş olan Fahim Bey'in bu hastalıkları, yaşlılığa değil rutubete ve başka sebeplere bağlayarak yaşlılığı inkâr etme çabasında olduğu görülür. Fahim Bey de her insan gibi yaşlılığı kendine yakıştıramaz. Bu hastalıklar sonucunda çevresi tarafından hayatı boyunca yadırganan Fahim Bey ölür. Yakınları büyük bir üzüntü yaşar.

3.2. Çamlıca'daki Eniştemiz

Hacı Vamık Bey; akrabaları, tanıdıkları tarafından divanenin biri, çocuklar tarafından da bazen deli enişte bazense Çamlıca'daki eniştemiz olarak çağırılan biridir.

Anlatıcı, Hacı Vamık Bey'in eşinin yeğenidir. Anlatıcının enişteye dair ilk anıları, sekiz on yaşlarına tekabül eder. Çocukla çocuk olan enişte, anlatıcı için bulunmaz bir neşe kaynağı hatta çocukken yer yer taklit ettiği birisidir.

Eniştenin 12 Şubat 1312 yılına ait eskimiş bir fotoğrafını gören anlatıcı; anılarının ilk zamanlarında orta yaşlılık demlerinde olan kırk beş yaşındaki enişteyi ve enişteye ait anılarını, o yıllara tekabül eden eniştenin hallerini hatırlar. Süreç içinde değişen enişteyi anlatır. Anlattığı anıları bir kronolojiye uymadan verir.

Romanın birinci bölümü “Kadrini Bilmediğimiz Deliler” başlığıyla başlar zira anlatıcıya göre her deli tıbbi açıdan akli muvazenesini kaybetmiş kimse değildir, öte taraftan da böyle görülen herkes de çıldırmış değildir. Anlatıcı, eniştenin diğerleri tarafından deli olarak değerlendirilen taraflarının bir çocuğun gözünden, birlikte zaman geçirilmeye değer tarafı olarak görür. Hem delişmen hem hesaplı hem dindar hem kurnaz olan enişte, bazı insanlara güven bazı insanlara itimatsızlık verirken bazı insanlarda da güven duygusu yaratır.

Hacı Vamık Bey'in garip huyları vardır. Enişte; mütemadiyen üşüyen, yemek yapma merakı olan, iş haricinde zamanını sürekli evde geçirmeyi seven, korkuları, batıl inançları olan, cömert, etrafına hediye vermekten hoşlanan biridir. Eniştenin giyinişi bile farklıdır. O zamanın sorunu olan doğu bakış açısıyla giyinilen alafranga kıyafetler, eniştenin farklı görünmesine sebep olur. Giydiği Avrupalı ne varsa bunu en çirkin haliyle giyen enişte, dışarıdan herkesin anlayacağı bu durumu fark edemez.

Eniştenin korkuları vardır. Atlar ve arabalar devrinde Üşküdar'dan köşküne gitmek için enişte de kendine bir at alır. Elyel ismini verdiği bu atla bir türlü uzlaşamaz ona binmeye korkar ama korktuğunu belli etmemek için türlü bahaneler üretir, her zaman atın seyisinde suç bulur, atla muhabbetleri uzun sürmez, onu satar. Anlatıcıyla bir gün muhallebi yemek için bir muhallebicide buluşan enişte, kendisini görüp gelen büyük hala tarafından “Kızımızı dertli ettin.” denip azarlanınca büyük bir korkuyla anlatıcıyı arkasında bırakarak kaçar.

Eniştenin çocuksu, delişmen, atılgan hali etrafındakileri güldürür. Herkesle muhabbeti sever fakat hemen sonrasında o kişiye eleştirir ve hemen unutturur. Hayatın küçük zevklerinden mutlu olmaya çalışır, deliliğiyle hayatına renk katar. Hanımlar gibi evde kalmayı sevmesi çocukların ilgisini çeker, hayatı abartarak yaşamayı seven enişte, çocukların hayranlığını kazanır. Çocukların hayranlıkla ve şaşkınlıkla izlediği bu enişteyi büyükler anlamakta güçlük çeker. Hayatın gündelik zevklerinin bir çocuk gibi tadını çıkarır.

Eniştenin köşkü Osmanlının son dönemlerinde atları, arabaları, tantanası ve debdebesi ile güzel şirin bir semt olan Çamlıca'dadır. Eniştenin köşkü, türbe havası veren bir yeşilliktedir. Köşkün içindeki bir odayı enişte, ibadet için ayırır. Bu evin içindekiler eniştenin giyimi gibi tezat içindedir, ince zevkler geride bırakılırken eski eşyalar etrafa yayılır.

Enişte yemek yapmayı, duvar sıvamayı, kuyudan su çekmeyi ve evin her işiyle ilgilenmeyi sever. Zamanın ruhunu yansıtan dindar olma eniştede de mevcuttur. Her görülenin ve yapılanın dinle tefsir edilmeye çalışıldığı o dönemde İşlamiyet'in içine sızmış olan hurafeler enişte için önemlidir. Dinle ilgisi olmayan hurafelere inanır, onlardan derin bir korku duyar. Bunların gerçekliğine emin olmakla kalmayıp çevresine de inandığı hurafelere inanmasını salık verir.

Enişte; büyüye, şeytana, perilere, fala, uğursuzluğa, uğura, berekete, muskaya, nazara bedduaya, sadakaya, adağa, rüyaya, namahremlige ve öteki dünyaya inanır. Bununla birlikte gece yarıları kalkıp namaz kılıp iştiyakla dua eder. Yemek yemeyi çok seven enişte üç aylar için kendini aç bırakmayı görev bilir fakat buna rağmen çevresindekiler “Onda hacı gözü yok.” yorumlarında bulunur.

Enişte, bilgiçlik taslamayı sever fakat ailesi onu pek akıllı bulmadığından bu bilgiçlik taslamalarına pek inanmaz; gülünç bulur hatta bazen bu konuda ne diyecek acaba diye sorular sorarlar. Fakat evdeki ev hareminden olan kalfalar, dadılar, bacılar Hacı Bey

dedikleri Hacı Vamık Bey'e inanırlar. Eniştenin haremdekilerin halkın genelini yansıttığının düşünün anlatıcı bundan teessür duyar. Enişte, bazen etrafındakilere bilemeyeceklerini düşündüğü sorular sorar sonra kendince doğru ama aslı olmayan cevaplar verir.

Ziya Paşa'yı beğenir, Abdülhak Hamit'i ise bir deli ilan eder. Servet-i Fünun edebiyatını beğenmez, onların yazdıklarını okuyan ve beğenenleri ise dekadın ilan eder. Yalnızca tercüme edilen romanları okuyan Hacı Vamık Bey, Türkçe yazılmış eserleri tamamen aşırma olarak gördüğü için okumaya hacet olmadığını söyler. Fransızcadan tercüme cinayet kitabı okuma modasının olduğu o dönemde eniştede de böyle bir zevk vardır. Hatta o kadar ki bazen yemek yemeyi unutacak kadar bu romanları heyecanla okur. Sultan Hamit'in daha iyi romanlara ulaşabildiğini düşünerek onu kıskanır.

Deli eniştenin yemek yapma merakı vardır, yemek yapmayı o kadar sever ki bir yaptı mı merdivenlere kadar taşan yemekler yapar, ona göre yemek yapmak zevk ve itina isteyen bir iştir. Evde yapılan yemeklere dair bütün hususiyetlere dikkat eder yardımcılarını uyarır. Bu yemek zevki halayla aralarında sürtüşmeye sebep olur ama halanın da kadınlarla toplaşıp reçel yapma geleneği vardır.

Gece sohbetlerini uzatmayı seven enişte, herkes uyuduktan sonra geceleri, gecelik entarisi ve takkesiyle etrafta dolaşır gündüzleri her şeyi olağanüstü tepkilerle abartmayı seven enişte, geceleri tam aksine son derece itidalli bir sükûta erer. Anlatıcı onun gece dolaşmalarını hayat kaidelerine uymak zorunda hissetmemesine bağlar.

Deli enişte çocuklarla Beyoğlu panayırlarına gider. Panayırda öyle zevk alır gibi görünür ki anlatıcı kendi yaşındaki biriyle eğlenir gibi olur fakat çevresindeki kadınlar, bu panayır maceralarını eniştenin kadın merakına bağlar.

Eniştenin genele uymayan huyları çoktur. Başkalarına göre zaman algısı farklıdır, bazen başkalarından çok hızlı davranırken bazen de bu hızına uymayan bir yavaşlamaya girer ve bir iş yapmak için muhakkak bir eşref saati bekler. Odasında akıl sır erdirilemeyen bir dağınıklık olan eniştenin, bu dağınıklığa müdahale edilince kızması da anlaşılmasa bir durum olur. Çevresi tarafından delilik işareti olarak görülen huylarından biri de üst üste gelen sıkıntıları sıraya koyup günde sadece bir sıkıntıyla uğraşmasıdır.

Eniştenin en bilinen özelliklerinden biri de kıskanç olmasıdır. Başkalarında gördüğü bütün güzel şeyleri kıskanır, herkese olumsuz eleştirilerde bulunur. Adeta kendisinden başkasının mutlu olmasını istemez. Enişte kendine hayrandır, yaptığı her şeyi

abartmak eğilimindedir. Yaptıklarına herkesten her zaman bir takdir bekler, tanımadıkları hakkında ise suizanda bulunur. Kendinden başkasını pek beğenmez.

Enişte en samimi fikirlerine bile ihanet edebilir, fikirlerine sadık kalma gibi bir özelliği yoktur. Kızların aşk romanları okumasına karşıyken kızını, her şeyi okuması için teşvik eder çünkü ona göre kızının yanlış bir şey yapma ihtimali yoktur.

Dindarlığıyla bilinen enişte poker oynamaktan geri durmaz, poker oynadığı sırada pokere ara verip namaz kılar, etrafındakiler bu ne delilik diye düşünür, selam verdiği sırada oyunun durumunu sorar. Enişteye göre bu günahdır ama poker oynamakla din inkâr edilmiş olmaz.

Eniştenin eşi olan hala, orta yaşlı şefkatli ve iyilik timsali biridir. Fikirlerinde ve davranışlarında makul, ızan sahibi, itidalli biridir. Çevresinin aksine bir şey okumayı sevmez, huzuru sigarada bulur. Hacı Vamık Efendi ile zamanında hiç görüşmeden evlenmiştir. Evliliği boyunca eniştenin garip huylarına tahammül etmeye çalışmış fakat bir bıkkınlık raddesine gelmiştir. Eniştenin evdeki hizmetçilerle münasebetsiz ilişkilerini duyar ve bu sebepten enişteden daha da usanır. Enişte, eşinin akli dengesinin kendisinden daha üstün olduğunu hiçbir zaman anlamak istememiş kendi delilikleriyle yaşarken halaya her zaman eniştenin arkasını toplama, misafirleri ağırlama, uzak seyahatlerin zahmetleriyle uğraşmak düşmüştür.

Deli enişte rakı içmez fakat sofı görünen enişte, zamanın ruhuna ve düşüncesine çok aykırı olarak kırmızı şaraba ilaç muamelesi yapar zira ona göre şaraba kınakına katılırsa şarap haram olmaz. Bunun yanında yediklerini bazen sevap bazen mubah bazen günah olarak değerlendirir. Kurban etini ve aşureyi bizzat pişirmenin sevabı arttıracığını düşünür.

Kıskançlığıyla bilinen enişte, kerevetinde gazete okurken bazen “Gittii, Uçtuuu!..” diye bağırır, bazen onu taklit etmek için bu hareketi yapan anlatıcı, annesinden bunun sebebinin eniştenin kendisine layık gördüğü işlere başkasının atanması olduğunu öğrenir. Ama her iş başkasına gitmez kendisine de görevler verilir. Enişte valilik, defterdarlık gibi görevlere atanır. Musul, Trablus, Nablus, Cidde, Hudeybe, Amman, Havran, Hama, Kerbela, Akka, San’a ve Bağdat’a göreve gider. Fakat son derece rahatına düşkün, evinde sıcağından ve ilaçlarından taviz vermeyen eniştenin bu uzak görevlere nasıl olup da gittiği, anlatıcı için büyük merak konusu olur. Enişte bu durum için anlatıcıya ya evladım: “Din devlet namına” der. Her göreve biraz da Çamlıca’daki köşk namına gider zira her görevden dönüşte köşkte eskiyen bir yerini değiştirir, köşkü yeniler.

Genellikle görev için Arabistan tarafına gönderilen enişte, genelde rüşvet almak, yolsuzluk yapmak sebepleriyle azlolunarak geri döner. Hanımlar, arasında gülüşerek eniştenin muhabbetini yapar ve kendi aralarında “Deli yine ne yaptı kim bilir?” gibi cümleler kurarlar. Görevlerinden dönen enişte ve ailesi, çoğu zaman köşk, kirada olduğu için otel yerine yakınlarında kalır. Çamlıca’daki köşküne âşık olan enişte, bu kovulmalardan sonra köşküne kavuştuğu için daha az acı duyar. Yıldız’la rabıtası olan babası sayesinde her seferinde affolunur, sonra yeni görevlere gönderilir fakat babasının ölümüyle son kez azlolunmasından sonra bir göreve gönderilmez.

Eniştenin garip huylarından biri de kıtlık çıkacakmışçasına eşya biriktirme huyudur, öyle ki evin her yeri bir nevi ambara döner. Genellikle Arabistan’dan gelme bu eşyalar, bir tören halinde açılır bazısı da açılmak için zamanını bekler. Enişte hem köşkünü çok sever hem de azlolunduktan hemen sonra yeni bir memuriyetin peşine düşer, bunun için Yıldız’a gider fakat Hacı Vamık Efendi’nin sarayla bağlantısı pek kuvvetli değildir zaten sarayda sevilen biri de değildir. Bu sebepten bir yere varamaz ama Hacı Vamık Efendi’nin babası olan Hacı Rakım Efendi, tatlılığı ve sevimliliğiyle bilinir, bu sayede çok sevilir. Bu tatlılığını saraya gittiği günlerde de kullanan Hacı Rakım Efendi bu sayede oğluna ne zaman görevden atılsa ona yeni bir görev verilmesini sağlar.

Eniştenin korkuları da tuhaftır. O zamanlar “Zülfıyar” denilen istibdat idaresinden çok korkan enişte, hurma satan bir satıcıdan hurmaları beğenmeyerek bu kadar etmez dedikten sonra gördüğü tepki sonucunda Yıldız’ın kulağına gider diye çok korkar ve yokuştan aşağı koşarak hızla uzaklaşır. Bununla birlikte yeni gideceği yerlere karşı da öncelikle büyük bir korku beslermiş. Yeni atandığı bir yerin selefi, anlatıcının babasının ahbablarından biridir, enişte bunu duyunca yeni gideceği yer hakkında o selefle görüşmek ister, selef ise enişteden intikam almak istercesine sorduğu ve korktuğu her şeye var diyerek onu korkutur. Cidde’de görev yaparken gemiden sahile varmak için bindiği sandalda bulunan kürekçinin “Burada köpek balıkları var ve Araplara dokunmazlar sadece beyazları yerler.” demesi üzerine orada bulunduğu sürece her zaman içine giydiği siyah bir astarla gezer.

Enişte görev dolayısıyla gittiği Arabistan’ı pek sever, Arabistan’ı sadece dinin çıkış noktası olması dolayısıyla değil birçok hatırası sebebiyle de sever. Bu sebepten de konuşurken söz arasına her zaman Arapça kelimeler sıkıştırır. Anlatıcıya buraların bütün lüzumlu gördüğü şeylerin hikâyelerini anlatır, anlatıcı ise bu duyduklarından sonra Arabistan’da yeni bir dünya bulur, öyle ki buraları anlatan bir kitap yazma arzusu duyar.

Son görevi olan Basra'dan da azlolunduktan sonra deli enişte, etrafındakilere “Araplar beni zehirlemek istediler.” der fakat kimseyi buna inandıramaz. 31 Mart olayları sırasında İstanbul'da olan enişte, bu olaydan sonra yanlışlıkla öldürülen insanları duyduğundan giyiminde yürüyüşünde hiçbir tuhaflık olmamasına çok dikkat eder zira bir yakalanmaya sebebiyet vermek istemez.

Arabistan'da görevde olduğu sırada Sabri Bey'den gelen bir notla göreve gider gibi yapan enişte notu düşürünce hala, eniştenin aslında bir eğlenceye gittiğini öğrenir. Yıllarca eniştenin türlü tuhaflıklarına, deliliklerine katlanan hala; artık yaşlanan ama bir türlü uslanmayan enişteye ve onun hizmetçilerle yaşadığı münasebetlere artık tahammül edemediğinden enişteden ayrılmak ister, bu durum herkesi şaşırtır. Enişte de halaya kendi münasebetsizliklerine göz yummadığı için kızgındır. Bu sebepten hala boşanmak isteyince kızgınlıkla hemen ondan boşanır. Çamlıca'daki köşkten ayrılan hala, ilk önce anlatıcının ailesinin evinde kalır, daha sonra Gedikpaşa'daki evine yerleşir, enişte ise köşkte hizmetçileriyle kalır.

Kızgınlıkla haladan hemen boşanan enişte, çok geçmeden pişman olur ve halayla barışmak ister. Kızları da buna ön ayak olmak için çabalar fakat bir sonuç almayınca tekrar evine döner, kızının da yine evine gitmesiyle enişte, iyiden iyiye kendini yalnız hisseder. Bu sebepten halanın onunla barışmaması onu daha da öfkeler. Barışmak için anlatıcının annesinden, babasından, onlardan sonuç alamayınca anlatıcının anneannesinden de yardım ister fakat kimse halayı ikna edemez.

Eniştenin son zamanlarında çevresinde bulunan insanların kendi hakkındaki kanaatleri anlaması, kimsenin kendisini ciddiye almadığını ve sevilmediğini fark etmesi eniştenin kalbinde yaralar açar. Görevde bulunduğu zamanlarda, vilayetlerde dolaşırken köşkün hayalini kurarak yaşayan, artık bu köşkte yalnız kaldığını gören enişte, halanın dönüşünün hayaliyle yaşar. Eniştenin çok sevdiği köşk, zaman geçerken eksilenler yüzünden artık o eski maneviyatı vermez. Yıllarca hayalini kurduğu köşkü satıp küçük bir eve taşınmak ihtiyacı duyar. Köşk de geçen yıllarla eskimeye başlar, bir zamanlar sırf köşkün ederini öğrenmek için Ekserciyan Efendi'den satmasını isteyen sonradan satmayan eniştenin yolu, yine tellallara düşer fakat Çamlıca eskisi kadar rağbet gören bir yer değildir. Köşk de artık alıcı bulacak bir durumda değildir.

Köle ve cariyeliğin olduğu o dönemde alınan köleler bazen hizmetçi bazen evlatlık bazen odalık olur. Çamlıca'daki enişte de geri kalmış bu adetten faydalanır ve kendine evlenecek birini aramaya başlar. Gözleri artık iyi görmediğinden gördüğü bütün kızlara, bir

afet gözüyle bakar; nasıl talibi olmamış diye şaşırır. Yaşlılıkla birlikte uslanması gereken enişte, tam tersine kadınlara daha da düşkün hale gelir.

O zamanlarda ne iş yaptığı tam kestirilemeyen emlak simsarı mı yoksa muhabbet tellalı mı olduğu bilinmeyen Tellal Hüseyin Efendi deli eniştenin sıkılan ruhunu doldurmaya çalışır. Çamlıca'daki köşke kadın getirir, eniştenin onlarla yaşadığı hayat, artık çevresi tarafından da konuşulmaya başlanır. Anlatıcıya göre enişte, yaşlılıkta ikinci bir çocukluğa dönmüştür.

Artık yetmişlerine gelen enişte, etrafına büyük tecessüsle bakan yaşlı bir çocukluktur. Kendine yardımcı olması için kızını çağırmış olan eniştenin hastalıklı son zamanlarında onu ziyarete giden anlatıcı, onu büsbütün yaşlanmış bulur. Arabistan'da sıcaktan yandığı günler, bu köşkün rüzgârlarını düşünerek kalbinde bir huzur hissettiğini anlatan enişte, artık o rüzgârlardan rahatsız olduğunu söyler “İyileşsem de bu köşkü satsam ve kendime evlenecek bir hanım bulsam.” der. Anlatıcı enişteyi burada son kez görmüş olur, enişte ölür.

Hala da olduğu evden daha şehir içinde kalınacak bir ev hayali kurmaktadır fakat istediği evi bulamaz, çok geçmeden hala hastalanır, son derece hisli ve hüznünü daima diğer insanlardan saklayan halanın hastalığı fark edilecek raddeye gelir ve hala ölür.

Anlatıcı için halası ile eniştesinin ölümü çok üzüntü verici olur; birinin neşesini, diğerinin saffetini unutamaz.

3.3. Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği

İstanbul'un en alafranga semtlerinden biri olan Büyükkada'da Nizam Caddesi'nde birbirinden şık ve gösterişli köşkler vardır. Öyle ki bu köşkler bir kuyumcуда yan yana sıralanan mücevherlerden farksızdır. Bu köşkların biri de Ali Nizami Bey'in köşküdür. Ali Nizami Bey bu muhitte yaşayanların belki de en alafrangası sayılabilecek kişisidir.

Bu alafranganın hayatı, komşu köşklerden birinde oturan ve Ali Nizami Bey'le uzak akraba olan birinin torunu olan bir çocuğun gözünden anlatılır. Anlatıcının annesi ile Ali Nizami Bey uzaktan akrabadır. Anlatıcı büyükbabasına gittiği günlerde büyükbabasıyla Ali Nizami Bey'in komşulukları sebebiyle Ali Nizami Bey'i tanır. Onun şaşaalı yaşayışı bir çocuğun gözünden belki olduğundan daha fevkalade bir hayat olarak görünür. Anlatıcıya göre bu köşk Ali Nizami Bey'in oturduğu değil ayakta olduğu köşktür zira anlatıcı onu hiçbir zaman otururken görmemiştir, o her zaman bir eylem halindedir. Kâh Beyoğlu'nda bir poker partisinde kâh bir hanımla randevudadır. Ali Nizami Bey hakkında

bildikleri aile eşrafi kadınların anlattıklarından ibaret olan anlatıcı, bu hanımların ona dair beğenileri ve tenkitleri üzerinden ona bir pay biçer.

Ali Nizami Bey, çevresindekilere karşı son derece cömerttir; herkese hediye vermeyi sever. Günün birinde kendisine çıkan bir piyangoyu, etrafına pay etmesi, çevresinde son derece şaşkınlık yaratır. Çevresindeki insanlar, onun servetinin israfı konusunda ondan daha çok endişelenir. Ali Nizami Bey paraya değer vermez bu sebeple evin hizmetçisi Mari'nin cebinden aşırıldığı paraları, çok sonra fark eder. Ali Nizami Bey, hep genç ve sıhhatli şeyleri sever, bu yüzden olacak Karacaahmet hizasından geçtiğı vakitler hep başını başka tarafa çevirir. Tüm hanımlar onu beğenme yarışına girerken onu en çok beğenen ve yeri geldiğinde diğerk oğluna tercih eden annesi Hatçanımefendi'dir. Anlatıcının annesinin büyük halası olan bu kadına, pembe teninden dolayı Penbanımefendi de derler. Bu kadının yeşile olan duyarlılığı ve yeşil olan her şeyi kutsal sayan tavrı, çevresi tarafından tuhaf bulunur ve tebessümlere sebep olur. Bu kadın etrafı tarafından şehirleşememiş, taşralı ve cahil olarak görülürken oğlu ise şımarık bir mirasyedi olarak görülür. Ali Nizami Bey'in bütün alafrangalıklara merakı vardır.

Bir kumar meraklısıdır. Nice zengin evlerinin kumarhaneye döndüğü o dönemde o da bu adetten geri kalmamış, evi zaman zaman bütün kumar meraklılarının toplandığı bir eve dönmüştür.

Bir resim meraklısıdır. Kendi intihabıyla satın aldığı yaldızlı çerçeveli büyük ve kıymetli tablolar evinin misafir salonunda son derece dikkat çeker.

Bir çiçek meraklısıdır. Köşkün bahçesinden sorumlu Frenk bir bahçıvanın nezaretinde her mevsimin en nadide çiçekleri yetiştirilir. Bu nadide çiçekleri eşine dostlarına hediye eder.

Bir kuş meraklısıdır. Bilhassa kendine benzettiğı için tavus kuşlarına pek düşkündür. Bu kuşların son derece gösterişli ve renkli halleri çok hoşuna gider.

Bir av ve balık meraklısıdır. Korkularına rağmen gece vakitlerinde gittiğı avlardan, her zaman birçok avla dönen Ali Nizami Bey, bu konuda başkalarını kışkandıracak kadar şanslıdır. Boş gelen ağlara bile şans getirdiğı için onun talihine ağ atılır.

Bir alafranga musiki meraklısıdır. Bazı geceler muhitin bütün kibarlarını davet eder, Profesör Lange'nin orkestra takımını getirir, bununla da yetinmez o dönemin meşhur piyanistlerinden Profesör Hegyei'yi çağırır. Müzik konusunda pek hassas olan Ali Nizami Bey, hiçbir nota yanlışlığını kabul etmez, böyle bir durum söz konusu olduğunda hemen müdahale eder.

Araba, at ve koşum meralısıdır. Adadaki herkesin bildiği iki küçük midilliye koşulmuş sarı açık arabasını İstanbul'a indiği günlerde Hatçanımeferidi kullanır. Tüm ritüellere uyarak kullandığı bu araba çocuklar için pek seyirlik bir şey olur. Çocuklar Hatçanımeferidi'nin ötesine berisine toplanır, Hatçanımeferidi'nin çocuklarla arası çok iyidir.

O bir kadın ve macera meraklısıdır. Kadınlarla aşk maceraları meşhur olan Ali Nizami Bey'in her yerde kadınlarla olan ilişkileri söylenegeldir. Bu yüzden de hanımının iki çocuğunu alarak ondan ayrıldığı bilinir. Pek çok çapkınlık hikâyeleri vardır hatta rivayetlere göre Avrupa'nın başkentlerine gittiği zamanlarda Avrupa'da pek meşhur olan bir kadınla da bir gönül macerası olur. Yine anlatılanlara göre kendisinin Paris'te olduğu bir zaman veyahut onların İstanbul'a gelmiş oldukları bir dönem iki meşhur Fransız kadınıyla da bir rabıtası olur hatta bu aktrisler Abdülhak Hamit'in eseri olan *Divaneliklerim* adlı eserlerinde de geçer. Fakat en romantik macerası şüphe yok ki yalı komşusu olan evli bir hanımla yaşadığı aşktır. Bu yalıya gidebilmek için gecenin geç bir saatinde kayıkla yalıya yanaşır o hanımın evine yüzerek gider ve yine kayığa kadar yüzerek döner.

Ali Nizami Bey övünme meraklısıdır. Bu övünme merakıyla kimi zaman veremeyeceği sözler verir ve bunları unuttur. Vaktiyle kendisine hocalık etmiş birine ev alma sözü verir hocası onu yıllarca bekler fakat bir daha kendisinden bir haber alamaz çok sonra öğrenilir ki Ali Nizami Bey yer yer böyle sözler veren biridir. Bazen de birine büyük paralar bağışlar.

Ali Nizami Bey giyim kuşam meraklısıdır. Esvapları, bastonları, ayakkabıları pek çoktur. Sokakta kullanılmaya kıyılamayacak değerli bastonları, meşhur kimselere ait bastonları vardır, bazıları ise sadece teşhir içindir. En dikkat çeken merakı ayakkabıdır. Çeşitli renklerde, büyüklükte farklı derilerle yapılmış olan bu ayakkabılar tüm ilgiyi üstüne çekecek cinsten ayakkabılardır. Anlatıcı için bu ayakkabılarla gidilen yer de merak konusu olur.

Ali Nizami Bey'in dikkatlere çarpan bu yaşantısından birkaç yıl sonra, yatılı kaldığı Galatasaray Lisesi'nden çıkarken Ali Nizam Bey'e tesadüf eden anlatıcı, büyük bir şaşkınlık yaşar zira hayatının tümünü alafrangalıklara vakfeden Ali Nizami Bey, o hatırladığı kişiden artık çok farklı biridir. Bektaşî tacı ve siyah cüppesiyle eski pek farklı görünür. Ettikleri sohbede anlatıcıya artık bir Bektaşî babası olduğunu ve Karacaahmet'e bakan bir yerde tekke açtığını söyler. Tek müridi ise o alafranga günlerinde onu en çok

kınayan, yaşantısından dolayı onu deli ilan eden, yaptığı israfı günah bulan lalası Hüseyin Ağa'dır.

Gördükleri karşısında büyük bir teessür duyan anlatıcı, bu durumu ailesiyle paylaşır fakat onların zaten bu durumu bildiklerini görür. Meğer Ali Nizami Bey'in babası ölünce kardeşi ile paylaşılan miras onun mevcutta bulunan borçlarına ve bol israfı hayatına az gelmiş ve her şeyi elinden uçup gitmiştir. Annesinin bu zamanlara tesadüf eden ölümü de Ali Nizami Bey'i derin bir üzüntüye sevk eder ve Ali Nizami Bey, apopleksi/paralizi/sara denen bir hastalığa yakalanır. Bu döneme denk gelen bir rüya ile Ali Nizami Bey'in hayatı tamamen değişir, rüyasında annesinin bir şeyh olmasını istemesi üzerine, Ali Nizami Bey bunu bir vasiyet olarak telakki eder ve bu değişim yaşanır.

Hayatı boyunca hesapsızlığı ile bilinen Ali Nizami Bey'in bu hesapsızlığı yeni yaşantısında da devam eder. Belli bir evi olmadığı için gece yatısına akrabalarına, yakınlarına giden Ali Nizami Bey gittiği yerden nasıl döneceğini düşünmediğinden dönüş parası için gittiği yerlerden küçük küçük şeyler çalarak kendine yol parası bulur fakat gel zaman git zaman bu durum bütün yakınları tarafından fark edilir. Bu durumun anlaşılabilir olduğunu düşünen yakınları yine de onunla ilişkilerini keser.

Onun Çamlıca'da Karacaahmet'e bakan noktada Ali Nizami Bey'in hankâh dediği yer pek ilkel bir evdir. Anlatıcıya göre alafrangalıkları ile dilden dile dolaşan züppe Ali Nizami Bey; o eski sinirli, alafranga günlerinden daha mutlu ve huzurludur. Bu fakir ve yoksul evde manen aradığını bulmuştur.

Romanın sonlarına doğru hastalığının artması ve Sultan Abdülhamit korkusu Ali Nizami Bey'de çılgınca bağırma ve çağırmalara sebep olur, bu sebepten bir tımarhaneye kapatılır ve zamanla bu tımarhanede tüm kuvveti biten Ali Nizami Bey ölür. Hüseyin Ağa'dan başka kimsesi kalmayan Ali Nizam Bey hakkında bir gazete yazısı bile yazılmaz. Nereye gömüldüğünü bile kimse bilmez fakat belki en alafranga zamanlarında her yolu düştüğünde gözünü kaçırdığı Karacaahmet'e gömülmüş olduğu düşünülür.

4. PSİKANALİZ VE PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI

4.1. Psikodinamik Yaklaşım (Psikanaliz)

Psikolojinin tarihine bakıldığında psikoloji biliminin antik Yunan'da Platon ve Aristoteles'e kadar dayandığı görülür. 19. yüzyıl itibariyle psikoloji bağımsız bir bilim dalı haline gelirken psikanalizin varlığı 20. yüzyıl başlarında kendini gösterir.

Tedavi yöntemlerinde, hipnoz üzerine çalışan Freud, çalışmaları sırasında bunun yetersiz kaldığını görerek sözcükler ve serbest çağrışım üzerinde çalışır. Freud, arkadaşı Josef Breuner'in arınma yöntemiyle histerili bir kızı tedavi ettiğini görür; bu yöntemle birlikte acıların geçmiş yaşantılarla, anılarla ilgili olduğunu, zihnin takıldığı geçmişten kurtulamadığı fark eder ve psikanaliz yöntemini temelini oluşturur.

Freud'un katkılarıyla ilerleyen psikanaliz, zihinsel süreçlerle ilgilenerek insan ruhunun nevrozlarına tanı koyabilmek, o nevrozları iyileştirebilmek için ortaya çıkarılmıştır. "Psikanaliz, sinir hastalıklarının bazı tiplerini (nevrozları) psikolojik bir tekniğe başvurarak iyileştirmeye çalışan tıbbi bir yöntemdir." (Freud, 2000a: 59).

20. yüzyıla kadar insanın ruhsal davranışları beyindeki yapısal bozukluklarla ilgili görme temayülü mevcuttu, psikanaliz bu bakış açısını değiştirmiştir. Psikanalizi kişinin bilinçaltıyla ilişkilendiren Freud, insanın derinlikleriyle ilgilenir. Freud'un psikanalize katkılarında biri de bilinçaltını keşfetmesidir. Bilincin, bilinçaltından habersiz olduğunu öne sürer. "Bilinçdışına ayrılmış olan bekleme odasında bulunan eğilimleri yan odada bulunan bilinç göremiyor." (Freud, 2019: 60). Bu anlamda bilinçaltının keşfi çok önemli bir merhale olur. "Freud, psikolojiye insanı sadece bilincin üstü değil, onu bir de altının olduğu gerçeğini tespit ederek, psikanalize hediye etmiştir." (Emre, 2006: 4).

"Freud bilinçaltı süreçlerini ve bunların etkilerini keşfettikten sonradır ki o günden bu yana en yapıcı inanç olduğu kanıtlanan başka bir temel inanca ulaşabilmiştir: bu, ruhsal olayların da tıpkı fiziksel olgular gibi kesin anlamda belirlendiği yolundaki geçerli bir varsayımdır." (Horney, 1994: 13).

İnsan tabiatının karmaşası göz önüne alındığında bu karmaşanın sadece farkında olunan bilinçle ilgili olamayacağı aşikârdır zira insan tavırlarında görülen yersiz öfkeler ve hastalıklar, bilincin görünen taraflarıyla her zaman açıklanamayacağı muhakkaktır. "Bütün ruhsal eylemlerin bilinçte yer alıp bilincin içinde açıklanabilecekleri görüşünde ısrar edersek, birçok eylem bağlantısız ve anlaşılmaz kalacaktır. Oysa bilinçdışın süreçlerin varlığını kabul edersek, bunların bilinçli süreçler üzerindeki etkilerini anlamak mümkün

olabilir.” (Akdavar vd. 2006: 24). Bilinçaltında biriken duygular insan tabiatına yön verir ve bazen kendini sebep olduğu nevrozlarla gösterir.

“Eğer bizde gerçekleşen her zihinsel eylemin mutlaka bilinç aracıyla yaşanması gerektiğinde ısrar edersek tüm bu bilinçli eylemler ilişkisiz ve anlaşılmaz olarak kalır; öte yandan, aralarına çıkarsadığımız bilinçdışı eylemleri sokarsak belirgin bir bağlantı kazanırlar.” (Freud, 2002: 164).

Jung ve Adler, Freud’ la birlikte derinlik psikolojisinin üç büyük isimlerindendir. Freud’u takip eden Adler ve Jung psikanalize yeni açılımlar getirerek psikanalizi devam ettirir. Jung ve Adler aynı zamanda Freud’un öğrencileridir. Freud’a katılmakla birlikte onun savunduğu ve genel olarak bütün insan yapısının dayandığı iki temel anlayış cinsel dürtüler ve saldırganlığın her şeyin temeli olamaz, düşüncesiyle kendi ekollerini oluştururlar.

Adler, daha çok bireysel psikoloji üzerinde durur ve bu düşüncesini aşağılık duygusu ve üstünlük sağlama çabası üzerine temellendirir. Adler, Freud’un psikanalize bakış açısını desteklemenin yanı sıra tamamıyla yeterli bulmayarak insan psikolojisinin daha çok sosyal çevreyle ilişkili olduğu görüşünü savunur. “Adler, gizil güçleri bizim davranışımızı dönüştüren dinamik bir bilinçdışı diye kabul ediyor. Ama kişiliğin kurulmasında ve nevrozlarda cinselliğin rolünü küçümsüyor.” (Charrier, 2018: 109). Adler, anne ve babanın, çocuğu yetiştirme tarzının çocuğunun gelişiminde öncelikli bir etkiye sahip olduğunu ve şımarık yetiştirilen bireylerin üstünlük kurma isteği ya da aşağılanma duygusuyla hareket ettiklerini söyler:

“Hiç eksilmeyen üstünlük eğilimi, bu kompleksi her zaman sosyal duyguya yabancı kalan, aşikâr bir kişisel üstünlüğü hedef tutan üstünlük kompleksi ile gizlemeye çalışır. İyi düşünüldüğü takdirde başarısızlık halinde görülen bütün belirtilerin ilk çocukluk çağında başlayan yetersiz bir hazırlanmada aramak gerekir.” (Adler, 2002: 23).

Jung, cinsel dürtülerin çok önemli olmadığını asıl önemli olanın insan yaşamındaki çabanın olduğunu ileri sürerek insanın içedönük ya da dışadönüklükteki farklılıktan doğan durumların önemli olduğu görüşünü savunur. Bununla birlikte bilinçaltını önemsemiş fakat bilinçaltını bireysel ve toplumsal bir bilinçaltı olarak ayırmıştır. Edebiyata yansıyan kısmın da bu toplumsal bilinçaltı olduğu görüşünü savunmuştur. Jung, insanların birbirini anlayabilmesi de bu toplumsal bilinçdışıyla ilişkilendirir (Cüceloğlu, 1990: 415-416). Jung, ilk insandan beri süregelen fiziksel değişimin insan ruhu için de geçerli olduğu kanaatine

sahiptir. Bu sebeple toplumsal düşünüşlerin insan üzerindeki etkilerine arketip adını verir, dolayısıyla geçmişten bugüne gelen toplumsal rolleri kolektif bilinçaltıyla ilişkilendirir. Adler ve Jung gibi Freud'un temellerini attığı psikanalize, yeni yorumlar getirerek psikanaliz konusunda çalışmalar yapan, kendi teorilerini oluşturan Kohut, Lacan, Hyman Spotnitz gibi psikanalistlerin farklı teorilerle modern psikanalize yaptığı katkılar sayesinde bireyin ruhsal süreçlerinin anlaşılması noktasında daha ileri bir seviyeye ulaşıldığı görülür.

Freud kişiliğin oluşumunda düşünüşleri ve çalışmaları ışığında üç temel kuramı bulunmaktadır, bunlar:

1. Topoğrafik kişilik kuramı
2. Yapısal kişilik kuramı
3. Psikoseksüel gelişim kuramı

4.1.1. Bilinç sınıflaması (Topoğrafik kişilik kuramı)

Bireyin farkında olduğu ve farkında olmadığı zihinsel süreçlerinin farkına varan Freud, zihni; bilinç, bilinç öncesi ve bilinçaltı şeklinde sınıflayarak üç katmana böler. Bireyin çocukluktan itibaren farkında olarak ya da olmayarak depoladığı bilgiler, anılar, bireyin davranışı üzerinde belirleyici olur. “Freud bilinçaltına itilmiş güdülerin bireyin davranışlarını temelinde yattığını ileri sürer.” (Cüceloğlu, 1990: 435). Farkında olunan yaşantılar, bilinç kısmı ile ilgiliyken zihninin en mahrem anılarının toplandığı, çoğu zaman hatırlanmak istense de başarılı olunamayan süreçler bilinçaltı ile ilgili olur, dolayısıyla bireyin nevrozlarının asıl kaynağı farkında olunmayan bilinçaltıyla ilgilidir. Hatırlanmamak üzere unutulmak istenen olaylar bilinçaltına itilir zira burada genellikle hatırlandığında suçluluk duygusu uyandıracak yaşantılar vardır. Bastırılmak istenen duygular da burada yer alır. Dil sürçmeleri, unutmalar ve rüyalar bize bastırılan duygulara dair önemli ipuçları verir. Freud, bilinç öncesi katmanın ise bilince yakın kısmı olduğunu söyler, dolayısıyla buradaki bilgilerin biraz uğraşıyla bilinç düzeyine ulaşması mümkündür.

Freud, zamanla topoğrafik kişilik kuramının bazı durumları açıklamada yetersiz kaldığını görür. “Örneğin, bazı hastalarda gözlemlenen bilinçdışı suçluluk duygusuyla cezalandırılma isteklerini topografik modele göre açıklamak mümkün olmuyordu.” (Gençtan, 1998: 27). Bu sebeple Freud, yapısal kişilik kuramını geliştirir.

4.1.2. Yapısal kişilik kuramı

Klinik çalışmalarda daha verimli olmak amacıyla kişiliğin üç birimden meydana geldiğinin öne süren Freud; kişiliği *id*, *ego* ve *süperego*yla şekillendiğini öne sürer. Kişiliği bu farklı istek ve durumlara sebep olan üç birimin etkileşimiyle kişiliğin oluştuğunu belirtir.

“Klasik psikanalize göre kişilik, kendi içindeki üç ayrı gücün birbiriyle etkileşiminin bir ürünüdür. İçerdikleri istekleri, bencilce ve anında giderme eğiliminde olan biyolojik dürtüleri içeren ‘id’ ile şartlanmalar sonucu içerikleştirilerek benliğe mal edilmiş toplum normlarını ve beklentilerini simgeleyen ‘süperego’, birbirilerine karşıt talepleri dolayısıyla sürekli bir çatışma durumundadır. Bu karşıtlık arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışan ‘ego’, üçüncü bir güç olarak bebeklikten yetişkinliğe doğru gelişir ve kişiliğin dış dünya ile ilişkileri düzenler.” (Gençtan, 1990: 27).

İd, kişinin doğuştan gelen dürtülerinin baskın olduğu kısımdır. İsteklerin reddedilmesine tahammül edemeyen, hemen gerçekleşmesi için harekete geçmek isteyen kısımdır. İnsanın evcilleşmeye muhtaç kısmı da denebilir. “İd davranışımızı yönlüten yegâne kişilik birimi olsaydı, insanoğlunun hayvanlardan pek farkı kalmazdı.” (Cüceloğlu, 1990: 408). *İd*, sebep sonuç ilişkisini önemsemeyen sadece arzularına göre hareket etmek isteyen birimdir. *Ego*yla etkileşme girerek bastırılması veya geciktirilmesi mümkün olur.

Ego, kişiliğin gerçeğe uyumunda önemli rol oynar. “Ego, organizmanın gerçek nesnel dünyayla alışverişe geçme ihtiyacından varlık bulur.” (Gençtan, 1998: 45). İdin isteklerini erteleyebilme gücüne sahiptir. Kişinin toplumla uyumunu sağlaması açısından önemlidir. “Ego bir anlamda id’in danışmanıdır, sürekli ona yol gösterir. Temel amacı ona hizmet etmektir, onu yüceltmek, eğitmek çabasında değildir.” (Cüceloğlu, 1990: 408). *Ego* mantık kısmıdır, *süperego*yla *id* arasındaki çatışmayı engeller, yer yer onlar arasında sıkışır. “Ego dış dünya tarafından tahrip edilen, süperegonun zalim azarlarıyla sersemleyen, id’in aç gözlü doymak bilmeyen taleplerinin istilasına uğramış, acınası, güçsüz bir kendiliktir.” (Eaglaton, 2014: 170).

Süperego, ise kişinin ahlaki ve vicdani boyutu olarak görülür hem idin isteklerini erteleme hem de egonun vicdanla ve etikle birleştirme işini yapan birimdir. “Freud’a göre hastalıkların sebebi, ben ve *süperegonun*, yani içgüdülerle gerçekler arasındaki dengenin oluşturulamamasıdır.” (Fromm, 2006: 56). Büyük kısmı bilinçaltıyla ilgili olan *süperego*,

toplumun etik kısmının kaynağıdır. Yani toplumsal boyutla ilgilidir. *İd* ve *egonun* toplumla uyumunu sağlar.

4.1.3. Psiko-seksüel gelişim kuramı

Psikanalizin çıkış noktası olan bilinçaltının keşfi ve bu keşfin insan yaşamının ilk dönemleri ile olan keskin bağı Freud'un çocuk gelişimi üzerine çalışmasının nedeni olur. Freud, psikanaliz çalışmalarında nevrozların çocukluk dönemiyle olan ilgisine odaklanır, kendinden ve hastalarından yola çıkarak oluşturduğu genel kanaatler ve hastaların çocuklukta yaşadıkları yaşantıların ortak yönlerini tespiti ile bu kuramın temellerini oluşturur.

Bu kuramda; çocuk cinselliğine odaklanan Freud, çocuk sağlığı ile bağdaştırılamayan bu durum sebebiyle eleştirilere maruz kaldığı kadar Freud'a taraftar olanlar da olur. Bu kuramı eleştiren araştırmacılar, bireylerin sadece yetişkinlik dönemlerine odaklanmaktaydı. "Çocukluk, analistlerin ilgisinin merkezinde değildi; yalnızca, yetişkinlerin analizinin el verdiği kadarıyla, tündengelim yoluyla çocukluk yaşantılarından bazı sonuçlar çıkarılıyordu." (Freud A, 2000: 23). Freud, bu kuramla birlikte çocuklukta sarsıcı gelişimsel dönemlere odaklanır. Bu dönemlerde görülen belirli durumların kişilerin gelişimini hangi şekillerde etkilediğine dikkat çeker. Freud gelişim kuramını beş evrede tamamladığını öne sürer: Oral dönem (0-1 yaş), Anal dönem (1-3 yaş), Fallik dönem (3-6 yaş), Latens dönem (6-12 yaş), Genital Dönem (12-18 yaş).

Oral dönem, 0-1 yaş arası kapsar, kişinin ilk gelişimsel dönemini temsil eden bu dönemde çocuğun haz kaynağı ağızdır. Bu dönemde görülen aşırı doyurulma ya da yetersiz doyurulma bireyin ilerleyen süreçte diğer insanlara fazla bağımlı olma ve beklenti noktasında aşırıya kaçmasına sebep olabilir. Bu dönemdeki bozuklukların sonraki dönemlerde yeme içime bozukluğu veya sigara tiryakiliğinin sebep olması yüksek ihtimaldir.

Anal dönem, 1-3 yaşlar arasına denk gelen bu dönemdeki en önemli şey tuvalet eğitimidir. Bu dönemde anne, babanın tuvalet eğitimindeki süreçte katı bir tutum geliştirmesi çocukta gelecek yıllarda obsesif-kompulsif bozukluk, titizlik ya da cimriliğe sebep olabilir.

Fallik dönem, 3-6 yaşlarına denk gelen bu dönemde çocuk artık cinsel kimliğini fark etmeye başlar. Erkek çocukta görülen anneye karşı yakınlık ve anneden dolayı babanın bir rakip olarak görülme durumu söz konusudur. Freud bu yakınlığı "Oidipus

Kompleksi”¹⁴ olarak adlandırır. Babayla girilen yarışın kaybedilme korkusu bu evrenin en önemli konusudur.

Gizil (Latent) dönem, 6-12 yaş arasındır. Cinsel dürtülerin bastırıldığı dönemdir, bu sebeple çocukların kendi cinsleriyle kurduğu arkadaşlıklar dikkat çeker. Bu dönem, çocuğun kendi cinsel kimliğiyle barışma ve o kimliğe uyum gösterme dönemidir.

Genital dönem, 12-18 yaşlarına denk gelen dönemdir, yirmili yaşlara kadar sürebilir. Dürtülerin çok güçlü olduğu bir dönemdir. Aile çevresinden ziyade çocuğun arkadaş çevresini önemseydiği, kendince ailenin yerini dolduracak bir çevre edinme çabasının görüldüğü bir dönemdir. Bu dönem başarılı geçmediğinde ergende kimlik karmaşasına sebep olabilir.

4.2. Psikanaliz’de Savunma Mekanizmaları

Toplumsal baskılara, normlara bireyin uyum sağlayabilmesi için idin isteklerini durdurma, idin isteklerin toplumsal normlarla olan çelişkisini azaltmak için egonun savunma mekanizmaları devreye girer. İdin toplumla uyuşmadığı durumlarda bireyin bastırdığı duygular çeşitli şekillerde kendi başka yönlerine yansıtılarak bireyin geçici bir şekilde baskılandığı duygularla yaşayabilmesini mümkün kılar. İnsan davranışlarını büyük ölçüde şekillendirir. “Savunma mekanizmaları, insanın dıştan gözlemlenebilen davranışlarını önemli ölçüde yönlendirirler.” (Gençtan, 1990: 27). Birey, savunma mekanizmalarını kimi zaman toplumca kabul görmek için kimi zamanda kendini daha iyi hissetmek için kullanılır. Duyguları aklama çabası, bireyin insan tabiatında olan çirkinliği toplumla yaşama koşulu olan daha yüce duygularla değiştirme durumuna sebep olur. Savunma mekanizmalarının en önemli yönü kişinin benlik bütünlüğünü korumaya yardımcı olmasıdır.

“İki tür savunmaya yönelik mekanizmalardan söz edilebilir. Birinci grup, ağlama ve sürekli konuşmalarda olduğu gibi psikolojik onarım mekanizmalarıdır. İkinci grup, canımızı sıkan bir durumu yadsımaya çalışma ya da davranışımızı haklı gösterecek bir neden bulma gibi, insanı psikolojik zedelenmeye ya da değerini yitirmeye karşı koruyan ‘ego’ savunma

¹⁴Oedipus kompleksi, erkek çocukların anneye karşı duyduğu cinsel yönelim ve babayı aradan çıkarmaya çalışması (baba kompleksi) ve baba tarafından ‘iğdiş’ edileceği korkusudur (Yavaş, 2018: 117).

mekanizmalarıdır. Bu mekanizmalar organizmanın psikolojik bütünlüğünü ve dengesini korumayı amaçlar.” (Gençtan, 1998: 73).

Mekanizmalar bireyin kendini kabullenişini sağlarken öte taratan bazı savunma mekanizmalarının fazla ya da az kullanılması kişide yabancılaşma gibi yeni hastalıklara sebep olup birey için yıpratıcı süreçlere neden olabilir. “Duygulanım ve dürtü yaşamının küçümsenmeyecek bölümlerinin bilinçdışı bırakılmasıyla oluşan *bendeki çözülme* kişiliğin bütünlüğünü bir daha düzeltemeyecek biçimde bozabilir.” (Freud A, 2011: 41).

Freud’a göre yetersizlik ve suçluluk duygusuyla baş etmeye çalışan bireyde öncelikle ortaya çıkan en temel mekanizma *bastırma* ve sonrasında ona karşı doğan *yansıtma*dır. Anna Freud da tüm mekanizmaların alt yapısında bastırma olduğu görüşünü savunur ona göre diğer mekanizmalar *bastırmanın* yetersiz kaldığı durumlarda ortaya çıkar. “Bir duygunun ya da bir dürtünün bilinç düzeyinden uzaklaştırılmasına Freud bastırma adını vermiştir.” (Horney, 1994: 16).

Bu mekanizmaların devreye girmemesi birey için yaşamayı çok daha zor kılabilir. Mekanizmalar, yetersizlik ve suçluluk gibi duyguların hafifletilmesine yardımcı olur. Birey mekanizmaları kullanarak kendine sığınak oluşturmaya çalışır, bununla birlikte savunma mekanizmaları kendine yabancılaşmanın önünü kesici bir etkiye de sahiptir. Günlük hayatta bu savunma mekanizmaları, farkında olunarak ya da olunmayarak kullanılmaktadır. Zira bu mekanizmalar, kişinin kendisiyle barışma yollarından biridir. Savunma mekanizmaları, genel olarak yaşamla ve toplum kurallarıyla mücadele eden ruhun egoya yansımalarıdır.

“Her insan Freud’un tabiriyle “haz ilkesi”nin “gerçeklik ilkesi” tarafından bastırılması sürecini yaşamak zorundadır; ama bazılarımız hatta bütün toplumlar için bu baskı aşırı hale gelebilir. Ve bizi hasta edebilir. Bazen doyumdan vazgeçmeyi kahramanca boyutlara ulaştırabiliriz; ama genellikle bu, hemen alınacak hazzı erteleyerek sonunda belki de daha doyurucu bir haz elde edeceğimiz güveniyle yapılır.” (Eagleton, 2014: 162).

İncelediğimiz romanlarda, kişilerin toplumla uyum sağlamak için kullandığı savunma mekanizmalarının hayatlarına nasıl yansıdığına değinilecektir. Bilindiği üzere birçok savunma mekanizması vardır fakat biz sadece romanlardaki şahıslarda dikkat çeken savunma mekanizmalarına değineceğiz.

4.2.1. Bastırma

Bireyin herhangi bir sebepten mutsuz olacağı olayları, farkında olmadan hatırlamamak üzere yok sayması ve unutulması olarak görülür. “Unutma, bastırmanın (repression) doğrudan sonucudur.” (Akdavar vd. 2006: 25). Topluma uymayan duyguların ve durumların bilinçdışına atılarak tamamen yok sayılması şeklinde görülebilir.

En önemli kısmı tamamen bilinçsiz bir şekilde olmasıdır. Amaç kişinin zorlanacağı duygulardan ve durumlardan kendisini korumasıdır. Bastırılan duygular, rüyalar ve dil sürçmeleriyle bilince yansıyabilir. Bastırma, en temel savunma mekanizmasıdır, diğer mekanizmalara sebep olur, bastırılan duygular yeni şekiller kazanarak bireyin hayatına yansır.

Ali Nizami Bey o kadar hayat doludur ki ölüm gerçeğini tamamen yok saymak istemektedir. Alafranga yaşadığı dönemlerde mezarlığa karşı olan tutumu, her yolu düştüğünde başını çevirip mezarlığı görmek istemeyişi dikkat çekicidir. Ali Nizami Bey’in histriyonik¹⁵ bir kişiliğe sahip olması ve bu kişilik özelliğine sahip bireylerde var olan mutsuz olunacak duyguları baskılama arzusu, bu mekanizmayı kullanmasının temel sebebi olur. Ali Nizami Bey’in her zaman bir hareket halinde oluşu, hayata dair bütün lezzet veren şeylerle ilgilenmesi ölüm gerçeğini yok saymayı istemesiyle ilgilidir.

“Ali Nizami Bey hep genç, güzel ve sıhhatli şeyleri severmiş. O kadar ki güneşin ve suların İstanbul’a layık bir ihtişam ile adeta bir güzellik müsabakasına tutuşmuş gibi kaynaştıkları akşamlar, Ada’ya dönmek için İdare-i Mahsusa’nın Aydın veya Şahin vapurlarından birinin güvertesinde oturduğu vakit, o halsiz ve mecalsiz vapur Karacaahmet hizasından geçmeyi dakikalarca bitiremezken ve Ali Nizami Bey’in salonda kocaman mezarlık siyah minarelerini havaya sabit fiskiyeler gibi yükseltmiş durur yahut daha tesirlisi, ağır bir akşam rüzgârı bunların başlarının ucunu eliyle okşar gibi, hafif ve elemli bir eda ile yavaşça bir yana eğerken o, ölümü bir an için olsun düşünmemek azmiyle başını hep sağa çevirir de, gözlerini mezarlığın bulunduğu bu sol tarafa asla kaydırmazmış.” (ANBAVŞ, s. 15).

¹⁵Histriyonik, bir kişilik bozukluğudur ve çalışmanın kişilik bozuklukları kısmında bu konuya değinilmiştir.

4.2.2. Özgecilik

Başkalarına yapılan sebepsiz iyilikler olarak açıklanabilir. Başkalarını mutlu etme, onların zor durumlardan kurtarma arzusu dikkat çeker. Bu mekanizma fazla kullanıldığında kişi için çok yıpratıcı olabilir. Beklentisizlik, bu mekanizmanın en önemli özelliğidir. Belli amaca yönelik yapılmaz sadece başkalarını mutlu etme arzusu vardır.

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey'in babasında var olan özgeciliğin Fahim Bey'e de tevarüs ettiği görülür. Kendisi için başkalarından bir şey isteyemeyen Fahim Bey, başkaları söz konusu olduğunda elini taşın altına koyar, başka insanların yardımına koşmaya çalışır.

“İşte babasından intikal eden bu içtimai tesanüt hissi Fahim Bey’de o kadar kuvvetliymiş ki kendi mektebin sonuncu sınıfında iken bir iki sene evvel birincilikle çıkmış olan bir arkadaşının pek istediği halde Tıbbiye’ye giremediğini duyunca beyninden vurulmuşa dönmüş. Bir akşam kısacık bir mektup almış. Bunda o arkadaşı ‘Daima muhterem diye andığınız dostunuz sizse hayatta ne kadar muvaffak olmadığını bildirmek istiyor. Tıbbiye’ye giremedi. Şimdi hayatını kazanabilmek için Fransızca dersleri vermeye çalışıyor.’ Tarzında bir şeyler yazıyormuş. İşte bu basit satırlar Fahim Bey’in sanki bir aslan kesilmesine kâfi gelmiş. Derhal bilmem kaç dostunu toplamış, bilmem kaç kişinin delaletini temin etmiş ve arkadaşının mektebe alınması işini o hafta içinde yoluna koymuş.” (FBVB, s. 17).

4.2.3. Beklenti oluşturma

Hayata karşı savunmasız ve mutsuz hissedilen durumlarda, kişinin yaşadığı günü daha yaşanır hale getirmek için kendisine beklenti oluşturarak yaşama arzusu oluşturma çabasıdır. Gerçekçi bir bakış açısı zorunluluğu yoktur, oluşturulan beklentinin mutlaka mantığa uygun olması gerekmez. Amaç beklentiyi gerçekleştirmekten ziyade günü daha çekilir hale getirmektir. Bu mekanizma fazla kullanıldığında günde yaşayamamaya sorununa sebep olabilir.

Fahim Bey, hiçbir durumdan şikâyet etmeyen bir hayalperesttir. Gerçekler yerine kendi kurduğu hülyalarda yaşamayı tercih eden, edilgen bir hayat tarzına sahip biridir. Bunu kendine beklenti oluşturarak yapar, hayata dair her zaman beklentileri vardır. Romanın başından itibaren Fahim Bey’in beklentilerle yaşama durumu dikkat çeker. İşsiz

kaldığı dönemde, babasının yakından tanıdığı bir sadrazamdan, bir memuriyet sözü alan Fahim Bey, bu beklentiyle bir sene yaşar.

Fahim Bey’de başarı hırsı yoktur bu, başarısızlıkları karşısında hayal kırıklığına kapılmaması durumundan anlaşılmaktadır ama sürekli geleceğe dair projeler üretir. Bursa’da pamuk yetiştirme ile teşebbüsüyle ilgili, önce bir İngiliz bir şirketle görüşür fakat ondan müspet bir cevap alamaz ayarlanan randevuya çok önem vermesine rağmen randevunun iptal olması, onda herhangi bir düş kırıklığı yaratmaz. Fahim Bey zararı olmadığını düşünerek yeni beklentiler oluşturma yoluna gider.

Galata’daki Arslan Han’ında herkes onu çalışmak yerine uyuduğunu düşünürken o ülkeye dair dosyalarca projeler üretmiştir ama bu projeler sadece o dosyalarda kalır, herhangi bir hayata geçirme görülmez. “Meğer Fahim Bey yazıhanesinde uyumadığı ve kimsenin de gelmeyeceğine emin olduğu uzun saatlerde daha ancak kendi kafasında kurulmuş olan işini güya hakikaten işliyormuş gibi idare etmek oyununa kapılmış!” (FBVB, s. 121).

Fahim Bey’in hayata karşı bitmeyen bir umudu söz konusudur. Ölene kadar bu durum değişmez, bu umudu beklentileriyle oluşturur.

“Yine şüphesiz, asıl evine gitmek için belki tramvay parası bulamadığı akşamlarda ciddiyetine daha hala tamamen inanmadığı ve alışmadığı müzik hakikate dönmek için bu hesaplarını ve kitaplarını istemeye istemeye kapadığı zamanlardır ki öz hayatından ayrılarak kâbuslu bir rüya gibi karmakarışık ve manasız bir âleme düştüğünü duymuş olacaktır.” (FBVB, s. 124).

Hacı Vamık Bey Çamlıca’daki köşkünü çok sever. Gittiği görevlerden rüşvet ve yolsuzluk sebebiyle kovulan Hacı Vamık Bey, köşküne kavuştuğu için çok mutlu olur fakat her seferinde yeni görevler beklentisiyle yaşar. Hacı Vamık Bey’in beklentileri Fahim Bey’in aksine gerçeğe uygun beklentilerdir.

4.2.4. Çilecilik

İçsel bir ruh haline bürünerek gerçek yaşamdan el ayak çekme olarak görülür. Bireyin kendini daha ulvi bir amaca ulaştırmasına ve kendini daha iyi hissetmesine yardımcı olur. Yaşlanmayla birlikte ya da büyük günahlar işlediğini düşünen ve mutsuzluğunu buna bağlayan bireylerde, dünyadan el ayak çekme görülür bu durum; duyguları aklama arzusunun baskın olması sebebiyle ortaya çıkar.

Ali Nizam Bey'in en belirgin özelliği hayattan zevk alma arzusudur. Bu arzu o kadar yüksek seviyededir ki yolu ne zaman Karacaahmet mezarlığına düşse başını öteki tarafa çevirerek mezarlığı görmezden gelmek ister ama Ali Nizami Bey, babasını ve annesini kaybettikten sonra borçlarını ödeyememesinden sonra gördüğü rüyayla birlikte bir Bektaşî şeyhi olamaya karar verir. Kendine bir hankâh¹⁶ kiralar, hayattan elini ayağını çeker ve son derece ilkel bu yerde, eski alafranga hayatından daha mutlu görünür. Son derece sosyal ve yaşamayı seven Ali Nizami Bey bu kararı dikkat çeker, mutluluğu eski hayatının aksine hayattan vazgeçerek olacağını düşünür.

“Başkaları onun etrafındaki her şeyi soldurmuş bir sonbahara girdiğini görüyor, öyle sanıyorlar, hâlbuki o kalbinin, gönlünde çiçekler açan bir bahara kavuşmuş oluyordu. Ve her zaman kullandığı tabir ile işte asıl şimdi muradına eriyordu! Şimdi bu fakir ve yoksul evin içindeki adam manen ne kadar zengin, rahat ve mesuttu! Kendini bir selamet diyarına ulaşmış asude, müsterih bir ömür içinde, dünyayı iyi ve âlemi dost telaki ediyordu. Aklının kıtlığıyla, tembelliğin verdiği bir rehavetle, artık büyük bir dünya rahatına kavuşmuştu. Uzun bir alışkanlıkla hayatta sarf etmeye muhtaç olduğu irade ve idare unsurlarını şimdi hep kalbi ve fikri tefsirlere, dualar için harcıyordu. Artık her türlü merak ve gösterişten uzak, memnun, insafî ve iyi gönlünden muttasıl türen bir hayal içinde yaşıyordu.” (ANBAVŞ, s. 82-83).

4.2.5. Yüceltme

Kişinin toplumca eleştirilebilecek, yadırganabilecek duyguları ya da davranışlarını toplumca kabul görülen yönler çevirerek kendini kabul ettirme çabasının söz konusu olduğu durumlarda devreye giren bir savunma mekanizmasıdır. Bireyin duygularını toplumun beklentilere çevirmesi onlara yöneltmesidir. “Yüceltmede ego özgün tepkilerin yolunu tümünden kapatmaz, yönünü saptıracak biçimde bir engel koyar. Böylece, içgüdüsel enerji ve savunma enerjisi birleşerek boşalır.” (Gençtan, 1998: 92).

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında gittiği görevlerden rüşvet ve yolsuzluktan azlolunan enişte, çevresine namuslu ve dindar bir insan profili çizer. Dini duygularını

¹⁶Tekke, tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh gibi yapılardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda tekke anlamında günümüz Türkiye'deki Müslüman Türkmen Alevî-Bektâşîlerin Cem Evi, yani Mescid'in yanı sıra dergâh, âsitane sözcükleri olarak kullanılmıştır. (<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Tekke&oldid=E.T.:06.06.2024>)

yüceltir çevresine son derece dindar, namuslu bir görüntü verir bütün dini ritüellere uyar; namaz kılar, oruç tutar, özel günlerde daha çok sevap kazanmak için kendi elleriyle yaptığı yemekleri dağıtır fakat buna rağmen eniştenin gittiği panayırlar hakkında bile ev hali ve çevresindeki kadınlar arasında oradaki kadınları görmeye gidiyordur gibi cümlelere sebep olur. Bununla birlikte evdeki hizmetçilerle düşüp kalkar, poker oyunları arsında namaz kılar. Enişte romanın sonlarında yaşlanmasıyla birlikte kadınlara daha da düşkün hale gelir ama enişte her zaman dindar bir insan görüntüsü vermeye devam eder. Kadınlarla olan ilişkisi eşi de dâhil herkes tarafından bilinen

“Eniştemiz bir gün akrabalarımızdan birini görmeye gitmiş, kapıyı çalmış. Onun evde olmadığını duyunca, kadınların ve çocukların içeriden ‘Buyurunuz, Hacı Beyfendi, buyurunuz!’ diye bağrımlarına rağmen, ‘Bey yoksa ben giderim!’ diye dışarıdan kapıya hıza üstüne çekmiş ve gitmiş. Fakat bu, içindeki muhtelif şahıslar arasında kadri kendince büyük olan mutaassıp, hacı, sofı şöhretinin artmasına hadim ve ‘Evin erkeği olmadığını öğrenince Hacı Vamık Bey lakırdı bile etmeden kapıyı çekti, gitti!’ diye takdirle tesir olunmaya matuf ilk hareketiydi.” (ÇE, s. 61).

Fahim Bey ve Biz romanında yılların geçmesiyle dış dünyayla ve gerçeklerle iyiden iyiye irtibatsızlaşan Fahim Bey, bilgisini yücelterek toplum ve insanlar arasında var olmaya çalışır. “Fahim Bey, münasebetleri esnasında ilmi üstünlüğü yanındakilere her zaman ispat eder ve malumatı muasırlarının gözlerine çarpardı.” (FBVB, s. 51).

4.2.6. Yapma ve bozma

Bireyin, hatasını fark edip bu hatayı telefi etme çabası göstermesi durumudur. Günlük hayatta kusurları telafi etme yolu olarak kullanılır. İnsanların içine düştükleri suçluluk duygusundan kurtulmak için hatalarını telafi ederek, bu duygu durumunda ferahlama yaratmak maksadıyla kullanılan bir mekanizmadır. Farkında olunan bir süreç söz konusudur. “Yapma- bozma mekanizmasının ilk amacı, belirli bazı olayların olması ya da tekrarlamasını engellemek için önlemlerin alınmasını içerir ve mantığa uygundur. İkinci amacı ise olmamış gibi kılarak bir şeyden kurtulmaya çalışılmasıdır” (Akdamar vd. 2006: 157).

Çamlıca’daki Eniştemiz romanında Hacı Vamık Bey, eşinin ondan ayrılmak istemesine karşılık çok sinirlendiğinden bu isteği, hemen kabul eder ve boşanır fakat ardından bu durumdan büyük bir pişmanlık duyar, barışmak için bütün yolları dener, bütün

yakınlarından yardım ister. Önce kızından, ardından anlatıcının annesinden, babasından, anlatıcının anneannesinden yardım ister fakat başarılı olamaz.

“Bütün hayatında kendini sürüklemiş olan hırsı onda şimdi bu barımla ihtiyacı halini almıştı. Meramını bir türlü kabul ettiremediğini görerek beklemediği bu inada çarptıkça daha beter zedelenmiş, vücudu daha ziyade zayıflamış, saçları daha çok ağarmış ve gözleri daha haykırıcı bir hal almıştı.” (ÇE, s. 253).

4.2.7. Zıt tepkiler geliştirme

Bireyin içinde bulunduğu duyguların yanlışlığı konusunda emin olduğu durumlarda, içinde bulunduğu duyguların toplumun kabul edeceği şekilde zıt tepki oluşturmasıdır. Toplumun beklentilerini karşılamak amacıyla kişinin kendisinde var olan tüm olumsuzlukları olumlu olarak yansıtmak için tersi duygular geliştirmesidir. Toplumla çatışmayı önler, kişinin kabulüne yardımcı olur. Duyguları toplum nezdinde aklama da denilebilir. Nefret içinde bulunduğu durumlara karşı sevgi göstermek, korktuğu durumlarda cesurmuş gibi görünmek bu mekanizmanın tezahürlerindendir.

Dışarıdan zevk düşkününü bir görüntü veren Hacı Vamık Bey, bu görüntünün aksine tutucu biri gibi konuşur. Çocuksu zevklere sahip olmasına karşın çevresine karşı vakur bir tavır takınır, bilgisizliğini âlim derecesinde bilgi vermeye çalışan tavrıyla saklamaya çalışır, korkaklığını gizlemek için atılgan ve cesur biri gibi davranır. Anlatıcı onun hakkında “Bu çehre onun atılganlığı ve korkaklığı; dindarlığı ve kurnazlığı; görünüş kurtarmak merakı ve teşrifat düşkünlüğü; menfaat gütmeyen muhabbeti ve tecrübeli hodbinliği vesaire karışık huylardan toplanan bir küldü.” (ÇE, s. 20) der.

4.2.8. Düş kurma

Bireyin gerçek hayattan kaçış yollarından biridir. Amaç gerçek hayatta başaramadıklarını unutarak, düşler ve fanteziler yoluyla günün handikaplarından uzaklaşmaktır. Birey böylelikle günüyle barışma yolu bulmuş olur. Aşırıya kaçılmadığında kişiyi hayatını daha yaşanabilir hale getirme durumu söz konusu olur. Bu mekanizma aşırı kullanıldığında gerçeklerden kopma bu savunma mekanizmasının handikabı haline gelir. Bununla birlikte fazla kullanıldığında günde yaşayamama sorununa, gerçeklerin kabul edilememesine ve kişinin kendine yabancılaşması durumlarına sebep olabilir.

Fahim Bey, hakikatten ziyade kurduğu hayal dünyasıyla kendini var eder, gerçek dünyasıyla değil kurduğu hülyalarda yaşar. “Geçtiği bu kalabalık yolun kargaşalığında

yaşayan, kaynaşan, kabaran hakikatle aralarında didiştği hakikatlerle şimdi artık hakikaten hiçbir alakası kalmamış gibi yürüyor!” (FBVB, s. 151).

Fahim Bey’in topluma ve kendine yabancılaşmasını en büyük sebebi içinde yaşadığı hayal dünyasıdır. “Ben çoktan beridir, onun hayattaki günahının kendi gönlünde yaşayan hülyaları ellerin tutabileceği hakikatlerden ziyade sevmesi olduğuna inanmıştım.” (FBVB, s. 156).

Fahim Bey dışarıdan verdiği görüntüden tamamen bihaberdir. “Fahim Bey, halden ziyade istikbalde yaşayan bir adamdı. Bunun için değil mi ki, dışarıdan bakanlara her şeyden mahrum ve bahtsız görünürken o, tok hatta gına içinde, hakikatin değil de hayalin ülkesinde kendine göre mesut olabiliyordu.” (FBVB, s. 155).

4.2.9. Yadsıma (İnkâr)

Bireyin baş edemediği duygu ve durumlarla inkâr yoluyla baş etme çabasına girdiği durumlarda devreye giren savunma mekanizmasıdır. “İnkâr bastırmanın daha üst düzeyde bir yerine-geçenidir.” (Freud, 2002: 185). Asıl sebebi bireyin barışık olmadığı durumları, duyguları inkâr ederek, içinde olduğu durumla yüzleşmek yerine durumu yok sayarak, kendini rahatlatma yoluna gitmesidir. Birey var olan olumsuz durumları görmezden gelerek kabullendiğinde çok acı çekeceği duyguları yok sayarak kendini acı çekmekten kurtarır. Bilinçdışı bir şekilde inkâr etme görülür. İçinde bulunduğu tehlikeyle mücadele edemeyen birey için bir kaçış noktasıdır. Travmatik olaylarda bireyi o olaya dair gerçekleri yok sayarak güne tekrar bağlanabilmesini sağlar. Bununla birlikte içinde bulunduğu durumla barışık olmayan kişi, kurduğu düşlerle ya da kendini olmak istediği kişiymiş gibi düşünerek egonun kendini korumasını sağlar. Sonucu bazen yabancılaşma olabilir.

Fahim Bey’de yadsıma çok üst seviyededir bundan dolayıdır ki yabancılaşmıştır. Fahim Bey, bu mekanizmayı çok kullandığından kendisiyle ilgili görüşleriyle, dışarıdan insanların onda gördüğü şey çok farklıdır. Fahim Bey; ilerleyen yaşını, başarılı olamadığı işlerini, yaşadığı yokluğu ve genel olarak hayatına dair bütün gerçekleri yadsır.

“Hiçbir hayal gücü olmayanların yaptıkları bütün işleri, tahakkuk ettirdikleri bütün servetleri en ince teferruatına kadar düşünmek ve tahayyül etmekle iktifa etmiş olan bu adam, talihin garip bir cilvesiyle, kucaklayamadığı veya elinden kaçırdığı bütün avların gönlüne sürünen gölgelerini sevip bunları okşamayı tercih ederek, aklında kazanmayı kurduğu bütün servetlerden kendini mahrum da hissetmiyor gibiydi.” (FBVB, s. 155).

Fahim Bey'in yaşılanmasına rağmen bunu görmek istememesi hayata dair yapacaklarının hala zamanı olduğuna inanmak istemesi dikkat çeker. Bu durum Fahim Bey'in hayatındaki bütün olumsuzları yadsıdığı gibi yaşlılığını da yadsıdığı anlaşılmaktadır. Yaşlılıktan mütevellit sahip olduğu hatalıkları yaşlılığa değil rutubete bağlar.

“Hele onun bütün bunları vücudunun inhitatına ve artık ihtiyarladığına hamletmeyerek o seneki rutubetli havalara at ile saymaya başladığını hatırladıkça hüznle tebessüm etmekten kendimi alamıyordum. Fahim Bey'in artık bozulmayan hiçbir uzvu kalmamış olduğu her damarı, her adalesi artık istirahat ihtiyacından, yani ölümden bahsettiği halde o güya ancak rutubetten nem kapıyor da saymakla bitiremediği bu rahatsızlıklarını hep havai bir sebeple atfediyordu ve insanların umduklarına uymayan hakikati kabul etmek istemeyerek kendilerini aldatabilmekteki kabiliyetlerinin bu hudutsuzluğunu görmek benim güzüme gidiyor, rikkatime dokunuyordu.” (FBVB, s. 136).

4.2.10. Gerileme

Bireyin yaşına göre davranmak yerine güdülerinin onu dürttülediği yaşa uygun davranması durumudur. Genellikle çocukların bazı travmalar sonucu daha erken yaşlara dönmesi şeklinde görülür fakat bu mekanizma bazen kişinin daha mutlu hissettiği zamanlara dönme arzusu da görülür.

Anlatıcının Hacı Vamık Bey'i çocukluk yaşlarında çok sevmesinin sebebi, Hacı Vamık Bey'in yaşının aksine çocuksu heyecanları ve çocuksu tavırlardır. “Bizimle yaşıt hiçbir çocuk bu oyunları yaşlı eniştemizden fazla bir alaka ile takip edemezdi.” (ÇE, s. 139). Bu tavırları etrafındaki çocukların hayranlığına mazhar olur.

“Sakallı ve gözlüklü eniştemiz buralara bir çocuk gibi gelir ve gördüğü marifetlerle o kadar memnun olurdu ki artık bu şerefte, her zaman kolladığı zülfıyarı bile kısmen ihmal ederdi ve ancak alkışlarken ellerini pek aşağıdan ve dizlerinin hizasında tutarak, birbirlerine o kadar şiddetle çarpardı ki gürültüsüyle kulaklarımızın zarı patlayacak gibi olur ve biz bu hale güldükçe onun da keyfinden adeta gözünden yaş gelirdi.” (ÇE, s. 141).

4.2.11. Neden bulma

Kişinin yapamadığı her şeye kendince sebepler bularak kendine hak vermek, kendini rahatlamak için kullandığı bir mekanizmadır. Birey, bunu kendine bazen teselli vermek bazense sorumluluktan kaçmak için kullanır. Başarısızlığıyla barışamayan bireyler, kendine haklı sebepler bularak başarısızlığını, kabul etmekten kurtulurlar. Günlük hayatta kurulan teselli cümleleri bu mekanizma ile ilgidir. Birey, elde edemediği şeyleri “Eğer bunu elde etseydim, belki daha mutsuz olacaktım.” ya da “Bunu başaramamak benim suçum değildi.” gibi cümleler kurarak günü daha yaşanır hale getirir. Bireyin, kendini kabule ve yetersizliğiyle barışmasına yardımcı olur. Yadsıma mekanizmasıyla birlikte kullanır, çünkü neden bulunurken aynı zamanda gerçeği inkar da söz konusu olur.

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında enişte, narsistlikten dolayı kendine çok hayran olan bir kişiliğe sahip olduğundan, başarısız olduğu her durumdan başkalarını sorumlu tutar. Neden bulma sayesinde kendisinde var olan hiçbir kusuru kabul etmek zorunda kalmaz. Sahip olduğu ata bir türlü binmeyi başaramayan enişte, bu durumdan seyisi ve atı sorumlu tutar. Gittiği görevlerden rüşvet ya da yolsuzluk sebebiyle azlolunmalarına türlü gerekçeler göstererek her zaman kendisinin haklı olduğuna önce kendini daha sonra da çevresindekileri inandırmak ister.

4.2.12. Yansıtma

Bireyin kendine ait, dışarıdan kabul edilemeyeceğini düşündüğü eksikliklere ya da fazlalıklara karşısındaki birey sahipmiş gibi davranması durumudur. Başkasına karşı sahip olunan duygularla baş edilemeyen durumlarda da birey kendisinde var olan bütün rahatsız edici duygu ve durumlara karşısındaki insan sahipmiş gibi davranması söz konusu olur. Neden bulma mekanizmasında gerekçe bulma düşüncesi hâkimdir oysa yansıtma mekanizmasında daha çok karşıyı suçlayıcı onu da aşağı çekme gibi bir düşünce hâkimdir. Karşısındaki insanı ne kadar düşürürse kendisini o kadar yükselecekmiş gibi bir düşünüş vardır. Bu durum, yarışmakta zorlandığı kişileri kendi seviyesine indirgeme isteği ile ilgilidir. Diğer insanlardan daha üstün olduğunu düşünme, güç duygusunun ağır basması bu mekanizmada önemlidir. Kendini ispat ve bununla birlikte kendini güçsüz hissettiğinde bunu başka şekilde ödünleme çabası görülür.

Hacı Vamık Bey, Fahim Bey' e karşı bir kıskançlık içindedir onun dışarıdan verdiği dürüst ve bilgili insan imajı eniştenin çizdiği imajın tam aksinedir bu sebeple onu kendi

seviyesine indirgemek ister. Sahip olduğu hislere, kişiliğe Fahim Bey sahipmiş gibi konuşur, kendisinde yadırganacak pek çok şey varken o, Fahim Bey'i yadırgar, ona göre Fahim Bey, pek tuhaf biridir.

“Çamlıca'daki eniştem bu ailenin hususiyetleri hakkında en ağır ithamlarda bulunmaktan çekinmezdi. Eniştem Fahim Bey'in bütün adet ve tabiatlarını tezyif ediyordu. Kendisi deli gibi tanınmışken ona 'Delinin biri!' diyordu. Kendisi etrafıma hep bir alleme tesiri yapmak isterken onun için. 'Malumat paralamadan konuşamaz. El-fünunu cünun!' diyordu. Kendisi Arabistan'dan getirdiği şanjan renkli birtakım ipekler, canfesler ve kumaşlarla giyinirken onun esvaplarını fazla alafranga bularak 'Züppeliği kıyafetinden belli!' diyordu. Kendisi türlü türlü birçok yemeklere pek ziyade düşkünken onun sadece kokulu birtakım peynirleri sevmesini gizli ve günah bazı temayüllere, maksatlara atfediyordu. Kendisinin en hatır ve hayale gelmez hizmetçilerle birçok münasebetsiz münasebetleri duyulduğu ve bunlar ikide bir zavallı halamı çileden çıkardığı halde, onun her akşam Fransızca gazeteleri okumak bahanesiyle Beyoğlu'ndaki Gambrinüs Birahanesi'ne gitmekteki maksadının orada hizmet eden bir kıza 'kur yapmak' olduğunu söylüyordu.” (FBVB: s. 52-53).

4.3. Psikanalitik Edebiyat Kuramı

Edebiyatın tüm bilimlerle olan yakın ilişkisi edebiyatı, ayrı bir yere sahip olmasına yol açar. Bir edebi eserin her konuda yazılabilme özgürlüğüne sahip olması, bu bilimin en özel yanı olur ve bu durum edebiyatın diğer bilimlerle olan yakın bağını daha da güçlendirir. Bir eserin yaratım süreci çok fazla etkeni içinde barındırır; yazarın içinde yaşadığı toplum, ideolojisi, estetik zevk ve anlayışı, kültürel etkiler gibi etkenler önemli olur. “Gündüz rüyaları kendiliğinden oluşan bir hayal gücü faaliyeti iken bir sanat eseri karmaşık bir oluşum süreci sonunda ortaya çıkar ve bu süreçte estetik, tarihi, toplumsal ve metinlerarası görüşler yer alır.” (Aytaç, 1999: 114-115). Fakat bu etkenlerin tümünün, yazarın psikolojisine yaptığı tesir göz önünde bulundurulduğunda, bir eserin oluşum aşamasında en büyük etkenin yazarın psikolojisi olduğu görülür. Bu durum, edebiyat ve psikoloji arasındaki ilişkinin dikkat çekilmesine sebep olur.

Edebi metinlerin yazar-eser ilişkisi sebebiyle her eserin bilinçaltının bir dışavurumu olarak görülmesine, psikolojik bir eser olmamasına rağmen psikanalitik edebiyat kuramı

çerçevesinde, edebi eserlerin psikolojik bir eser dikkatiyle incelenmesine yol açar. “İnsan ruhunun söze yansımaları olan edebiyat tam da bu noktada psikanalizle ortaklık kurmaktadır.” (Şen, 2012: 12). Her esere, yazarın psikolojisinin başka başka tezahürlerle yansıdığı görülür. Edebiyatın psikoloji ile olan ilişkisi hem nesirde hem nazımda dikkat çeker. Duyguların bazen birebir açığa vurulması bazen ise nesrin ya da nazımın alt metin olarak verdiği mesaj, yazarın psikolojisini dair ipuçları verir. “Sanat yapıtı bir hayal ürünü olduğu gibi, aynı zamanda sanatçının bilinçaltından sızan ruh hallerinin de yansımasıdır.” (Özbek, 2007: 15). Yazarın oluşturduğu karakterin mutlaka ki yazar ile olan derin bağı; yaratılan karakter üzerinden, yazarın içinde bulunduğu süreçleri değerlendirerek yazara teşhis koymaya kadar götüren bir çabayı kendiliğinden getirir. Psikanalitik edebiyat kuramının etkisi bu noktada önem kazanır.

“Bu kurama göre yazarın yaşadığı hayat, çocukluğu, eğitimi, çevresi, arkadaşları, hastalık ve nevrozları, ruhsal durumu, cinsel kompleksleri, bilinçaltı vb. sanat eserinin açıklanmasında, anlaşılmasında rol oynar. Freud’un ulaştığı bulgular değişik biçimlerde yazar-eser-okur ekseninde ele alınmıştır. Psikanaliz verileri sadece yazarın kişiliği ile değil onun eserlerinde yarattığı tip ve karakterlerle de ilgilenir. Gerçek bir kişilik gibi bir kahramanın psikanalitik tahlili yapılır.” (Kolcu, 2008: 199).

Edebî eserlere bakıldığında, ilk eserlerden itibaren psikoloji ve edebiyat ilişkisi göze çarpar zira kişiden bağımsız olmayan edebî eserler, bireyi inceleyen psikoloji bilimi ile ilgilidir. Eskiden beri var olan anlatılar da bireylerin psikolojisinin anlatılara yansıdığı görülür. Anlatılarda görülen olağanüstülükler tesadüfî değildir. Doğayla başa çıkmakta yetersiz kalan insanoğlu, bir insanda var olması mümkün olmayan vasıfları yarattıkları kahramanlara vererek kendi eksikliklerini tamamlama, kendini tatmin etme yoluna gitmiştir. Yazma eyleminin başlamasıyla yazarın da içinde bulunduğu psikolojik süreçlerle eksiklikleriyle ya da fazlalıklarıyla barışma çabası, edebi eserin oluşturulmasındaki temel sebeplerinden biri olur.

“Edebi dehanın tabiatı, her zaman spekülasyonları davet etmiş ve ta eski Yunan’dan beri (nevrozdan psikoza kadar çeşitli şekillerde yorumlanan) ‘delilik’e yakın bir şey olarak düşünülmüştür. Şair bir ‘cezbeli kişi, bir mecnun’dur: Diğer insanlara benzemez, onlardan hem eksik hem fazladır.” (Wellek ve Warren, 2016: 92).

Genel itibariyle yazma eyleminin yazarın nevrozları ve çocukluğuyla ilgili olduğuna dair kanaatlerin mevcut olduğu dikkat çeker. Freud, sanatçıya normalin dışında bir birey olma vasfı verir. “Psikanalize göre sanatçı nevrotik bir varlıktır ve bunun yaratma, yazma, söyleme eylemi ile yakından ilişkilidir.” (Karabulut, 2011: 974). Bu sebeple yazar, bazen yazdıklarında kusurlarını ortaya dökerek ya da tam aksine oluşturduğu mükemmel karakterlerle, hayalinde olmak istediği kişiyi yaratır. Nevrozlarını karakterler üzerinden tedavi etme çabası da görülebilir. “Tüm yaşamlarını normal insanlardan farklı şekilde yaşayıp yazı eylemine, yaratı eylemine adanmış kişiler olarak sanatçı ve yazarlar, kendi hastalıklarını metne bilinçli ya da bilinçsiz yansıtmışlardır.” (Sarı, 2008: 56).

Psikanalitik edebiyat kuramıyla birlikte yazara odaklanan çalışmalar yapılmış, bu bilgiler ışığında bir esere yazarın bilinçaltını tahlil etme gereği hissettirmiş, yazarın en çok kendinden esinlendiğine kanaat getirilmiş, her eserin yazarın kendini ele verdiği görülmüş ve yazarın psikolojik süreçlerine kanaat getirilmiştir. Psikanalitik edebiyat kuramı yazarın kendisinin bile yabancı kaldığı gerçekleri fark etmesini mümkün kılar. “Sanatçının eğitim, bilgi, kültür gibi unsurlar üslubuna etki ettiğine göre, sanatçının bireysel eğilimleriyle psikolojik yapısına da tesir eder ve söz malzemesi yazarın ve eserin ruhsal çözümlemesi noktasında bizlere önemli madenler sunar.” (Çetinkaya, 2015: 506).

Freud’a göre sanatçı nevrotiktir, bu sebeple genel anlamda hastadır ve hayatla kurmakta zorlandığı bağı yazarak kurar.

“Freud sanatçının yaratma eylem ile nevroz arasında sıkı bir ilişki bulur ve bilinçaltının ‘yaratma’daki rolünü belirlemeye çalışır. Sanatçıların insanları şaşırtan bu yaratma gücü çok eski zamanlardan beri ilgi çeken ve merak uyandıran bir konu olmuş ve genellikle ilham kavramı, olayı açıklamak için öne sürülmüştür. Eski Yunan’da ilham, sanatçının dışarıdan bir kuvvetin etkisi altına girmesi, ona ayak uydurmak zorunda olması demektir. Adeta cin çarpmış gibi, sanatçı yarı kendinden geçmiş bir duruma girerdi.” (Moran, 1988: 132).

Freud, *Sanat ve Sanatçılar Üzerine* adlı eserinde yazarlığın bilinçaltına inerek çocukluk ve bilinçaltıyla olan ilgisine değinir. Çocukken oynanan oyunlar ile büyüyen bireyin yarattığı hayal dünyasıyla, bu oyunları devam ettirdiğine kanaat getirir. Freud’a göre oyunun hazzıyla mutlu olan çocuk için oyun son derece ciddi bir iştir ve büyüncü bu hazzı yeniden yaşamak istediği için gerçekten kaçarak kendine bir hayal dünyası kurmak ister. Bu sebeple de gündüz düşleri önemli hale gelir (2001: 104-106). Aytaç, Freud’un rüya anlayışının edebi metinlerle bağlantısına değinirken, onların da rüyalar gibi bir tatmin

yaratma amacıyla yazıldığını veya yazarın kendi içindeki utançlarla barışma arzusuyla yazıldığını vurgular. Metni bir doyum aracı olarak değerlendirir. “Freud, edebi metni, rüyaya benzetir ve bu nedenle de rüya yorumlama ilkeleriyle edebiyata yaklaşır.” (Aytaç, 1999: 112).

Freud sanatçının *id*’den beslendiğini onu yazmaya iten sebebin de bu olduğunu savunur. Psikanaliz yoluyla sanatçının bilinçaltının aydınlatılması gereğinden yola çıkar. Psikolojik romanları, yazarın ben’leri arasındaki çatışmaya bağlar. “Anlaşılan psikolojik roman, ben’ini gözlemleyip parça ben’lere ayırmak ve böylece ruhundaki çatışmaları romandaki birden çok kahramanda kişileştirerek ortaya koymak gibi çağdaş sanatçıda yaşayan bir eğilime borçludur varlığını.” (Freud, 2001: 111). Freud bu sebeple yazar eser ilişkisine dikkat çekmiş ve bu konuya yönelik çalışmalarda bulunmuştur. “Psikanalizi bir sağaltım yöntemi olmanın ötesine taşıyan Freud, sanat eserini psikanalize tabi tutarak onu yaratan sanatçının bilinçaltını aydınlatmayı amaçlamıştır.” (Akar, 2020: 74).

Psikanalitik edebiyat kuramını psikoloji bilimine kazandıran Freud öncülüğünde bu kuramdan yararlanılarak kimi zaman bir karakter oluşturulmuş kimi zaman ise oluşturulan bir karakterin bu yöntemle iç dünyası anlaşılmaya çalışılmıştır. “Freud, eserin bir nevi yazarların, sanatçıların içsel dünyalarının bir dışavurumu, bir yansıtılması olarak görmektedir.” (Sarı, 2008: 54). Freud da hayran olduğu sanatçıların eserlerine psikanalitik çözümlemeler yapar zira kendisi için de yazma eylemi son derece önemli olur ve eserler verir. Bazı yazarlar için yazmak bir çeşit katharsis¹⁷ görevi görür.

“Freud’un mükemmel, sert, alanında taviz vermeyen, işini ciddiye alan doktorluğundan edebiyatsever kimliğine geçtiğimizde, sadece yazı eylemini ve Kafka’da görülen yazma mecburiyeti, yazmayı bir varoluş olarak değerlendirme, yazmayı birincil bir mesele olarak görme duygusunun Freud’da da olduğu görülür.” (Sarı, 2008: 38).

Jung ise yaratıcılığın iki farklı yolla oluşabileceğini bunlardan birinin psikolojik yaratım olduğunu öne sürerken diğerrinin ilhamla gelen yaratıcılık olduğuna değinir. Ona göre asıl dikkat edilmesi gereken ilhamla gelen yaratıcılıktır zira bu ilhamın kolektif

¹⁷Psikanalizde, bilinçdışına itilmiş duyguların yaşanıp, boşalım olanağına kavuşturularak hastanın patojen duygulardan ve nevrotik belirtilerden kurtarılmasıdır. Antik Yunan’da bir tür “ruh dönüşümü” olarak kabul edilen Katharsis, ruhun kötülüklerden arındırılması olarak benimsenmiştir. Aristoteles, Tregadya’nın acıma ve korku duyguları uyandırarak bu duygulardan arınmayı sağladığını söyler. Buna “Katharsis” der. (<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Katarsis&old. E.T.:06.06.2024>).

bilinçle ilgili olduğunu savunur. Dolayısıyla bu durum, esere evrensellik kazandırır (Cebeci, 2015: 125).

“Freud’la başlayan psikanalitik eleştiri kuramı zamanla evrilerek yazar merkezli olmaktan çıkıp Jung’un ortaya koyduğu ‘analitik psikoloji’ sayesinde eser merkezli bir hüviyet kazanmış, yazarın kişisel bilinçaltına insanlığın ortak bilinçaltı eklenerek eser incelemelerine farklı bir boyut kazandırılmıştır.” (Atlı, 2012: 259).

Cebeci, sanatın işlevlerinden birinin de ölümsüzlük kazanma isteği ile ilgili olduğunu, sanatçının ölümsüzlük kazanmak için yazma eyleminde bulunduğunu söyler. İşlevsel olan sanat, ölümsüzlük fikrinden yola çıkarak kendi döneminin ölümsüzlük anlayışına göre şekillenir (2015: 48).

Moran, sanatçının bir eser yaratarak hayallerine insanları ortak etme isteğine değinir ve bunun sanatçıda bir tatmin sağladığı kanaatindedir. Yazarın içinde barındırdığı isteklerin farklı şekillerle eserlerinde yer aldığını, sanatçının açığa vurmaktan çekindiği ruh dünyasının kalıplarından sıyrılarak eserlerine yansıdığını düşünür:

“Yazarlar eserlerinde kendi kişiliklerini yansıttıklarına göre, bu eserlerden yazarın kişiliğini çıkarılabilir. Hele romantik yazarlar, eserlerinde özellikle kendilerini, kendi iç dünyalarını konu edindiklerinden eserleri kendi kişiliklerini, ruhi gelişimlerini gösteren şaşmaz belgeler sayılır.” (Moran, 1988: 118-119).

Türk edebiyatında psikanalitik edebiyat kuramını eserlere uygulayanlardan biri de Mehmet Kaplan olur. Kaplan da yazar-eser arasındaki yakın bağa değinir:

“Edebi eser bir bütündür. O, bir müellifin davranış tarzının ifadesidir. Teferruat, bütünün emrindedir ve sanatkârın şahsiyeti ile yakından ilgilidir. Bir edebi eserde aranılacak en mühim şey, her şeyden önce onun nasıl bir davranış tarzının ifadesi olduğudur. Bunu bulabilmek için esere bütün olarak bakmak, onun ruhunu kavramak, muhteva ve üsluba ait teferruatı bu ruha bağlamak icap eder.” (1998: 10).

Yazarın psikolojisi ile eser arasındaki ilişki hakkındaki genel kanaatler edebi eser yaratmanın; yazarın iç dünyası, kusurları ve bilinçaltı ile olan ilişkisine; yazma işinin, eseri oluşturan ile sıkı bağına dikkat çekmektedir. Bu bilgiler ışığında bir edebi eser hakkında yapılan incelemelerin yazardan bağımsız olmadığı, eser üzerinden yazarın psikolojisine dair ipuçları aramanın mantıklı olacağı kanaatine varmak mümkün olabilmektedir.

Psikanalitik edebiyat kuramı eserde yaratılan kişilerin halet-i ruhiyelerini anlamak o tabiatın romana nasıl yansıdığına teşhis koyma noktasında önem kazanmaktadır.

Geçmişten bugüne insan, her zaman ruhsal hastalıklarla baş etmeye çalışmıştır fakat modern dünyanın, insanın içine çekilmesine sebep olması ve bunun doğal bir sonucu olarak yalnızlaşması, insan psikolojisinin daha çok önem kazanmasına yol açar. Bu durum, modern dünyanın yazarlarının da bakış açısı yenileşmiş, kişilerin iç dünyası üzerinde durma şeklide kendini göstermiştir. “J.J. Rousseau gibi Abdülhak Şinasi Hisar da medeniyetin ilerledikçe insanların rahatının kaçtığını benimseyip, üstelik ruhun ebediliğine ve öbür dünyaya inanmadığından, her geçen günle insan ömründen bir şeyin eksildiğine, koptuğuna üzülmemektedir...” (Uysal, 1961: 43). Bu etkiyle birlikte karakterler üzerinde daha derin bir bakış açısı dikkat çeker.

İnlediğimiz romanların da yazarı ile olan bağı, romanlardaki karakterleri ve tabiatıyla yazarı daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Abdülhak Şinasi Hisar’ın romanlarındaki karakterler çevresi tarafında yadırganan kişilerdir. Hisar’a sorulan bu karakterle olan bağınız nedir sorusuna Hisar, şöyle cevap verir: “Vaktiyle Flaubert’e: ‘Madam Bovary kimdir?’ diye sorulunca ‘Madam Bovary benim.’ demiş... Ben de Fahim Bey, Ali Nizami Bey ve hatta Çamlıca’daki Eniştemiz için de ‘benim’ diyebilirim...” (Uysal, 1961: 13).

İncelediğimiz romanlardaki bu karakterlerin yaşayışında, Hisar’ın geçmiş yaşantısından izleri yakalamak mümkündür. Hisar’ın seçtiği mekânlar, karakterlerin din algısı, yaşadıkları kültürel karmaşa bu anlamda romanlarda dikkat çeken etkilere sahiptir. Hisar’ın gençlik dönemlerinde alafranga yaşayışının izleri Ali Nizami Bey’de yakalamak mümkündür. “Abdülhak Şinasi’nin eski zamanları göklere çıkarmasına ben şaşıp kalıyorum, çünkü ben kendisini o zamanları yaşadığı sırada yakından tanıdım. O zamanlar yirmi yaşında idi ve tam manasıyla zübbe bir paşazade idi.” (Adile Ayda’dan akt. Turinay, 1993: 104). Bunun yanında Ali Nizami Bey’in annesine olan düşkünlüğü ve annesinin ölümü ardından yaşadığı üzüntü de annesine son derece düşkün olması sebebiyle Hisar’la ilişkilendirilebilir. Yakup Kadri, Hisar’ın çevresiyle bağ kurmaktan çekindiğini ve çevresiyle arasına koyduğu mesafenin yıllar geçtikçe arttığını söyler (1969: 306). Hisar’ı tanıyan pek çok yazar, Hisar’ın diğer insanlara karışmaktan kaçınan tavrından bahseder. Hisar’ın bu tavrı *Fahim Bey ve Biz* romanındaki Fahim Bey’i hatırlatır. Romanın adından da anlaşılacağı gibi Fahim Bey diğerlerinin dışındadır, diğerlerinden farklıdır.

Hisar'ın anne tarafından etkisi altında kaldığı Mevlevilik tarikatı ile baba tarafından etkisi altında kaldığı alafranga hayatın onda yarattığı kültürel karmaşayı *Çamlıca'daki Eniştemiz* romanındaki Hacı Vamık Bey'de yakalamanın mümkün olduğu görülmektedir. “Abdülhak Şinasi Hisar'ın sanatındaki en kıymetli hususiyet şüphe yok ki şarkla garbın ahenkli bir terkebimi bize sunmaktaki muvaffakiyettir. Abdülhak Şinasi gerek ruh ve mana, gerek şekil ve usul bakımından hem şarklı hem garplıdır.” (Adile Ayda'dan akt. Uysal, 1961: 50). Yine Hisar'ın romanlarında seçtiği mekânların çocukluğunun geçtiği Çamlıca, Rumeli ve Büyükada olduğu görülür. *Çamlıca'daki Eniştemiz* romanında yazarın “Çamlıca'da Günler ve Geceler” adlı bölümde Çamlıca'nın güzelliklerini uzun uzun anlattığı görülür.

5. ROMANLARIN PSİKANALİTİK EDEBİYAT KURAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Psikanalitik edebiyat kuramının, edebi eserlerin psikoloji olan bağını odağa alması hasebiyle yazar-eser ekseninde karakterlerin bilinçaltı süreçlerini, içsel çatışmalarını ele alır. Benliğin gizil yönlerine dikkat çekilmesine yol açar. Bu çerçevede psikanalitik edebiyat kuramı hem eserin iyi tahlil edilebilmesine hem de yazar ve yazarın yaratmış olduğu karakterlerle olan derin bağına odaklanmayı mümkün kılar.

“Sanatçının edebi metinleri irdelenerek sanatçının iç dünyasını ortaya koymayı hedefleyen psikanalitik yöntem, kişinin bilinçdışına ve bilinçaltına bastırılmış, bilinç düzeyine çıkarılamayan istekleri, ihtirasları ve arzuları açığa çıkarmayı amaçlar. Edebi metinlerin gizil yönlerini keşfetmek ve o edebi metinlerin değerini ortaya çıkarmak amacındadır.” (Çetinkaya, 2015: 506-507).

Bireye odaklanan eserler bu tarz incelemelerde bilhassa önem kazanmaktadır. Hisar’ın üç romanında da başkarakterlerinin, çevresi tarafından sorunlu kişiler olarak görülmesi dikkat çeker. Yazar, bu karakterlerin içsel süreçlerine değinmekten daha çok onların toplum tarafından yadırganan yönlerine dikkat çeker. Bu sebeple delişmen olarak görülen bu karakterlerin diğer insanlar ile uyumsuzlukları ve bu karakterlerin iç dünyalarının dışarıya nasıl yansıdığına tanık olunur. Romanlarda karakterlerin süreç içindeki değişimleri karakterlerin farklı psikolojilerini de incelemeye ve anlamaya imkân verir.

Yazar; romanlarında, okuyucuya sadece bireyin değil aynı zamanda toplumun psikolojisine dair ipuçları vererek her bireyin diğer bireyleri kabul etmekteki ve anlamadaki başarısızlığına değinmiş olur.

Romanlarda bilinçaltının dışavurumu olarak rüyalar; karakterlerin kişilik bozuklukları, yaşam ölüm içgüdüleri, yabancılaşma, karakterlerin toplum tarafından deli ilan edilmeleri ve arketiplerin etkisi dikkat çeken unsurlardır.

5.1. Bilinçaltından Bilinç Düzeyine

Bireyin geriye attığı bütün düşüncülerin bilince yaptığı etkiyi fark eden Freud, çalışmalarında bilinçaltı değinir. Bilinçaltı(bilinçdışı), bireyin habersiz olduğu iç dünyasıdır. Bilinç öncesi gibi bilince yakın değildir fark edilmesi çoğu zaman pek mümkün olmaz.

Metapsikoloji eserinde bilinçdışına değinen Freud, bilinçdışının, istenmeyen her duygunun atıldığı bir yer olarak düşünmenin doğru olmadığına değinir. Bilinçdışı her zaman bilince taşınmaya hazır değildir fakat bilinç ile etkileşime açıktır. “Bilinçdışı süreçler yalnızca düş görme ve nevroz koşulları altında tanınabilir hale gelirler- yani, daha üst düzey Bö. Sisteminin süreçleri indirilme(gerileme) yoluyla bir önceki evreye geri döndüklerinde.” (Freud, 2002: 187).

“Bilinçdışı bir yandan gizli, geçici olarak bilinçdışı olan ama bilinçli olanlardan hiçbir farkı bulunmayan eylemleri öte yandan da, bastırılmış olanlar gibi, eğer bilinçli hale gelseler diğer bilinçli süreçlere en kaba biçimiyle ters düşecek olan süreçleri içerir.” (Freud, 2002: 170).

Bilinçaltı, her birey için saklı bir mahzendir, bu mahzene istenmediği sürece çok inilmez fakat bazen küçük olaylara bu mahzene inilmek zoruna kalınır. Zihnin karanlık tarafı olan bilinçaltı, bilincin sık sık mahallesine uğrar ve etkilerini gün yüzüne çıkarır. Bireyin çıkmazlarının, arzu, duygu ve düşüncelerinin yer aldığı bilinçaltı, fark ettirmeden bilinci etkisi altına alır. Doğrudan gözlemlenemeyen bilinçaltı süreçleri duygu ve davranışlarla kendini gösterir. Takıntılar, duygular, düşünceler bilinçaltı etkisiyle şekillenir. Araştırıldığında sebepsiz gibi görünen birçok duygunun; geçmişle ve çocukla ilgili iz bırakan ama bireyin rahatsız olmamak için bilincin gerisine itmeye ve unutmaya çalıştığı duygular olduğu görülür. “Dış dünya ile alakalı yargı ve inançlarımızda, zihnin daha karanlık iç dünyasının katkıları, sanıldığından çok fazla bir şekilde bulunmaktadır.” (Jones, 2007: 106). Bilinçaltına bir tür esaret gibi de bakılabilir zira bireyin arzusu dışında bireyi yönlendirir, kısıtlar özgürlüğünü elinden alır. “Spinoza göre insansın hürriyetini elinden alan asıl husus, bilinçaltı güdümüdür. Ancak ve ancak kendi içindeki ve dünyadaki hakikatleri tam olarak idrak edebilen ve bu idraki daimi olarak geliştiren bir insan, hür olabilir.” (Fromm, 2006: 92).

Bilinçaltının bilince olan etkisinin kaçınılmazlığı karakterlerin bilinçaltı süreçlerine dikkat çekilmesine yol açar. İncelediğimiz romanlar, karakterleri dışarıdan gözlemleyen bir anlatıcı tarafından anlatılmaktadır. Bu sebeple de karakterlerin iç dünyalarına çok fazla tanık olunamamaktadır fakat karakterlerin gördüğü rüyalar, karakterlerin çevreleriyle gösteremediği uyum, karakterin bilinçaltına dair önemli ipuçları vermektedir. Bilinçaltının en belirgin olarak ortaya çıkışlarından biri de rüyalarlardır. Geçmişle olan bağı koparamayan birey, hatırlamak istemediği anıları, duyguları bilinçaltına gönderir bunların kaybolmasını ister fakat bu duygular çıkış anı arar.

Fahim Bey özel teşebbüsle ilgilenir, projeleri üretir fakat bu projeler makul bulunmadığı için aradığı desteği yatırımcılardan alamaz fakat Fahim Bey, vazifesini yapmış olmanın huzuruyla başka projeler üretir. Bunların da hiçbirini hayata geçiremez. Fahim Bey'in bu durumu Fahim Bey'in başarısızlıkları ile barışık olduğu gibi bir kanaat yaratır fakat gördüğü rüyada herkesin onu tebrik ettiğini gören Fahim Bey'in bilinçaltında başarıya ve takdire olan hasreti fark edilir.

“Hayatında, ta eski zamanlardan beri, ne kadar emeli olduysa, hatta en geçmişte kalmış ve kendisinin unutmuş olduğu en küçük isteklerin bile, en eski zamanlarından beri, mektep arkadaşlarından başlayarak, ne kadar adam tanıdıysa onların şekillerine girerek ve onların hüviyetlerini takınarak, bir düğün evine kafil halinde gelen misafirler gibi, yan yana, sıra sıra, el ele bu mübarek gün şerefine kendisini tebrike geldiklerini görüyormuş.” (FBVB, s. 85).

Ali Nizami Bey'in babasını, annesini ve servetini kaybettikten sonra gördüğü rüyada annesinin kendisine kızacağından korkması Ali Nizami Bey'in servetini kaybettikten sonra yaşadığı hayatı kabullenemeyişi ve bilinçaltına attığı suçluluk duygusu ile ilgili olduğu görülür. “Ve annesini kendine serzenişlerle beddua edeceğinden korkarken o güya şimdi ölüyormuş gibi vasiyet ederek kendisinden bir şeyh olmasını istemişti.” (ANBAVŞ, s. 86). Annesi yaşarken annesinin her sözünü yerine getirmeye çalışan Ali Nizami Bey'in rüyasında nasihat aldığı kişinin yine annesi olması tesadüfî değildir. Annesini çok seven bu karakterin zor durumdan yine annesi sayesinde kurtulacağını düşündüren bilinçaltıdır. “Yine hanımlara göre, Ali Nizami Bey'in de annesine öyle büyük saygısı ve sevgisi varmış ki onun bütün nasihatlerini dinler ve ‘bir dediğini iki etmez’miş.” (ANBAVŞ, s. 17).

Annesine son derece düşkün olan Ali Nizami Bey'in servetinin kaybetmesinin ardından düştüğü durumdan dolayı kendine son derece kızgın olması, bilinçaltında annesinin de eğer bu halini görseydi ona kızgın olacağı şeklinde şekillenmiştir. Ali Nizami Bey, yaşadığı fütursuz hayatın son kertede kendisini vardırıldığı yer için suçluluk duygusu içindedir. Servetini kaybedişinin sebebi alafranga dönemindeki türlü meraklarıdır zira bu meraklara servetini harcamıştır. Anlatıcı Ali Nizami Bey'in evinde gördüğü kıyafetlerden, ayakkabılardan, tablolardan, bastonlardan bahsederken bunların fevkaladeliliğini anlatır. Verdiği kumar partileri, müzikli eğlenceler de servetinin tükenmesine sebep olur. Ali Nizami Bey'in kumar sevdası çevresindeki hanımlar tarafından “Bu sığağa kar mı

dayanır.” (ANBAVŞ, s. 13) şeklinde yorumlanır. Aynı zamanda bu karakterin çevresine karşı son derece cömert olması da dikkat çeker.

“Evine gelen birisi gördüğü bir şeyi pek beğendi mi, onu adeta zorla veren, etrafındakilere muttasıl hediyeler ikram etmeyi seven ve mesela bize her gelişinde Tokatlıyan’dan süslü kutular içinde şekerlemeler getiren Ali Nizami Bey, hanımların rivayetince paraya karşı o kadar öyle kayıtsızmış ki bir gün kendisine ‘ Credit foncier Egyptien’ tahvilatı piyangosunun yüz bin franklık büyük ikramiyesi isabet etmiş de buhaber geldiği vakit, o güya bir kitap okuduğu için, kendisine bu havadisi müjdeleyene ‘mütaala’sından ayrılmaya kıyamıyormuş gibi sadece başını çevirerek ‘Bu paranın dörtte üçüyle Şirekt-i Hayriye hisseleri satın alsında, dörtte birini de zekât olarak fukaralara dağıtsınlar!’ emrini vermekle iktifa etmişmiş!” (ANBAVŞ, s.13).

Ali Nizami Bey, hizmetçisi Mari’nin her gece cebinden para kaçırdığını, paraya hiç değer vermemesinden dolayı fark etmez. Ali Nizami Bey’in alafranga yaşayışında serveti hiç tükenmeyecekmişçesine davrandığı görülmektedir. Ali Nizami Bey’in bir daha alafranga yaşayışını elde edemeyeceği gerçeğinden dolayı kendini affedemediği anlaşılmaktadır zira gösteriş meraklısı bir mirasyedi olan Ali Nizami Bey’in hayat algısı tamamen bu servet üzerine olduğu görülmektedir. Bu suçluluk duygusu bilinçaltıyla şekillenen rüyası sayesinde anlaşılmaktadır.

Ali Nizami Bey’in sadece sağlıklı ve canlı şeyleri sevmesi de yine bilinçaltında nefret uyandıran ölüm gerçeğiyle ilgili olduğu görülür.

5.2. Benlik Çatışması İd-Süperego

Topluma uyum sağlamaya çalışan birey, iç dünyasında var olan karanlık ve ilkel yönü ile topluma uyum çalışmaya sağlayan yönü arasında her zaman çatışma halindedir. Bu benliğin çok katmanlılığı sebebiyledir. Bireyin sadece bir katmandan oluşmadığını, görünenin yanında görünmeyen ve anlaşılmayan taraflarının da olduğunu fark eden Freud kişiliği üç katmana böler ve kişilik ve davranışları bunlarla anlamlandırır. Sosyal bir varlık olan insanın kendisiyle ve toplumla barışması için bu üç katmanın anlaşması önemlidir.

“Bir ruhsal yapı oluşturan id, ben ve üstbenin her birinin, kendi kökenleri, kendi amaçları ve kendi çalışma yöntemleri vardır. Bunlar tanım itibariyle birbiriyle çelişkilidir; bu çelişki, bireyin benliğine ruhsal çatışmalar olarak

yansıyan bazı uyumsuzluklara ve çekişmelere neden olur.” (Freud A, 2000: 27).

Uygarlık düzeyinin artmasıyla birlikte bireyin daha zorlanarak yaşadığının savunan Freud, bu anlamda ilkel insanın daha mutlu bir hayat sürmüş olacağına değinir. Dolayısıyla uygarlığın artmasıyla bireyin iç çatışmalarının daha fazla olması kaçınılmaz bir sonuçtur zira bireyin iç dünyası ilkelidir. Toplumla çatışma kaynağı olan *id*’den gelen dürtüleri yok saymaya çalışan birey, ahlaki yönünü daha çok ortaya çıkararak olanın değil olması gerekenin peşindedir. *İd*’e ait duygular tamamen yadsınamayacağı için birey iç dünyasının çatışmasına maruz kalır. Bu çatışmanın fazlalığı bireyin ruh sağlığını etkiler. “Psikanaliz, normal insanın ruhunda sandığımızdan çok daha sık olarak birbirine karşıt eğilimlerin barındığını ortaya koymuş.” (Freud, 2000a: 64).

İd’in gücüne değinen Cahrirer insanların hayatı boyunca ilkel duygularını evcilleştirmek için verdiği uğraşa değinir: “Bizim tüm eğitimimiz, ataların yadigarı tepilerimizin tümünü içeren doğamızla, ortaklaşa yaşamı kuran kültür arasındaki çatışmayı çözmekle geçer.” (2018: 43). *İd*, bireyin bütünüyle etki altına alsaydı çok yıkıcı olabilirdi, tamamıyla ilkel ve karanlık yönü temsil eden bu birim, aynı zamanda tehlikelidir. Toplumsal düzene yıkıcı bir etki yaratabilir.

Süperego, toplumun ahlakı ve vicdanıyla uyuşmayı sağlar, bireyin toplumla barışmasına yardımcı olur, barışılmaması durumunda nevrozlar ortaya çıkar. Toplumla uyuşma kaygısı olmayan *id*, doğuşla gelen her türlü isteğin merkezi olur. *Süperego* ilkel tepilerle bir tür savaş halindedir, *id*’in isteklerini bastırmaya çalışır. “Freud’ a göre hastalıkların sebebi ‘ben’ ve ‘süperego’ , yani içgüdülerle gerçekler arasındaki dengenin oluşturulamamasıdır.” (Fromm, 2006: 56).

Süperego kusurları örtmeye çalışan, çirkinlikleri gizlemek için benlikle çatışan bir yapıdır; bazen bastırılması gereken istekleri, bir maske yardımıyla bastırır var olanı koruma arzu da baskındır, tehlikeyi sevmez. *Süperego* çoğu zaman dışsal bir çemberin içine girme zorunluluğuyla kişinin kendine dayattığı kurallardan oluşur, bu kuralların kendine uyup uymamasından ziyade doğru olanın bu olduğuna dair kanaatler üzerine genel bir görüşü içerir, zorunluluk duygusuyla davranma söz konusudur. “Freud ‘süperego’yu ahlaki beklentilerin ve özellikle de ahlaki yasaklamaların bir iç temsilcisi olarak değerlendirir.” (Horney, 1994: 169). *İd-süperego* arasındaki çatışmanın insan doğasındaki nevrotik çatışmaların kaynağı haline geldiği görülmektedir.

“Terminolojiyi ve teorik ayrıntıları bir yana bırakırsak, Freud’un nevrotik çatışma kavramı kabaca aşağıdaki gibidir: insan içgüdüsel mirasından ötürü çevresiyle kaçınılmaz olarak çatışır; bireyle dış dünya arasındaki çatışma, daha sonra evcilleşmemiş tutkularıyla mantığı arasındaki veya ahlaki standartları arasındaki bir çatışma olarak bireyin kendi içine devam eder.” (Horney, 1994: 141).

İncelediğimiz romanların karakterleri üzerinde de *id* ve *süperego* çatışması dikkat çeker. Bu anlamda en dikkat çeken karakter *Çamlıca’daki Eniştemiz* romanındaki Hacı Vamık Bey’dir. Genel itibariyle *id*’in etkisi altında hareket eden, ilkel duyguların esiri olan bu karakterin kötücül duyguları, bencilliği, kıskançlığı, cinsi istekleri roman boyunca dikkat çeker; Hacı Vamık Bey aynı zamanda toplum tarafından saygı görmek isteyen de bir karakterdir. Bu sebeple bir çatışma halindedir, kimi zaman *id*’in etkisi altında kaldığı kimi zaman ise eniştede *id* ve *süperegonun* ortaya çıkan mücadelesi dikkat çeker. *İd*’in baskın olduğu bu karakterin toplumsal normlara uymak gibi bir problemi olmamasına rağmen iç dünyasından farklı bir görüntü verme çabası dikkat çeker. Hacı Vamık Bey’in toplumun dışına çıkmaktan çok mutlu olmadığı anlaşılmaktadır. Dindar ve sofu bir görüntü verme çabası, iyi bir eş gibi görünme çabası bunu kanıtlar niteliktedir. Bilhassa hayatının son döneminde halayla istemediği bir ayrılık yaşayan ve yine ömrünün son demlerinde kimse tarafından sevilmediğini anlayan eniştenin, artık yaşadığı topluma ayak uydurmak gibi çabaya gerek olmadığı gibi bir düşünüşe kapıldığı görülür.

“Bu haşın, hoyrat ve atılgan adamın hafızasında eski günleri içinde kendisinin oruç tuttuğuna inanılmadığını fark etmesi; bir vilayette müzakereye geç geleceğini söyleyince ‘Hiç gelmeseniz de olur.’ yolunda, vücudunun lüzumsuz telakki edildiğini gösteren bir cevap alması; ziyarete geldiği haber verilince komşusu Şahin Paşa’nın, yüzünü ekşittiğini, odada bulunan bir ayna sayesinde, dışarıdan görmesi; söylediği sözlerin kayınbiraderi tarafından hiçbir zaman ciddiye alınmayarak dinlenilmediğini fark etmesi; Fahim Bey’in, kendisini rüşvet almakla itham ettiğini duyması gibi gizli birtakım hatıralar vardı ki yavaş yavaş kanını zehirliyordu.” (ÇE, s. 261).

“Eniştem Kadın Delisi Oluyor” adlı bölüm eniştenin toplumdan yaşadığı kopuş gösterilir. *İd*’in isteklerine boyun eğen bir enişte ortaya çıkar. O zamana kadar yer yer kendisini topluma kanıtlamaya çalışan karakterin aksine gerçek benliği ortaya çıkar.

“Yine Çamlıca’daki eniştemizi, ömrünün sonlarında, güya bütün bu ömür boyunca maruz kaldığı mahrumiyetlerin intikamını almak ister gibi, vaktiyle gördüğü, dilediği, sevmek istediği fakat elde edemediği, buluşamadığı kadınların tesellisini şimdi birtakım ‘erzats’larla (ersatz) bulmak istiyordu.” (ÇE, s. 285).

Halayla evli olduğu sırada da eşini aldatan Hacı Vamık Bey, bunu saklamak için bir çaba içindedir çünkü toplumun ona saygı duymasını arzu etmektedir fakat artık bu saygıyı artık önemsemeyen enişte tamamıyla *id*’in baskısı altına girmiştir.

“Böyle rastladığı bazı küçük kızlara ve genç kadınlara karşı birdenbire ve onlarla hemen evlenmek isteyecek kadar şiddetli bir aşk duyuyordu. Bir gün Üsküdar vapurunda, kadınların yerinde, eskiden biraz tanıdığımız bir kadını görmüş. Vapur, Köprü’den Üsküdar’a gelinceye kadar ona karşı duyduğu aşk o kadar şiddetlenmiş ki vapur iskeleye yanaşırken o da duyulmayı kasteden bir yüksek sesle, ‘ Eğer bu hanım benimle evlenmek isterse, nikâhımızı şimdi kıydırırım!’ diyormuş.” (ÇE, s. 282-283).

İçine düştüğü durumdan pek mutlu olmayan komşularına kadar akseden ve ahlaksız olarak değerlendirilen muaşakalarından kendisinin de yer yer rahatsız olduğu görülen eniştenin, bir çıkış arzusunun olduğu görülür. Enişte bir çatışma içindedir, eniştenin toplumun ahlak anlayışını tamamen görmezden gelmek istemediği anlaşılmaktadır. “İşte bu esnada onun başından hayli karışık, dağdağalı ve bastırılıp savuşturulması hayli güç ve sıkıntılı iki üç macera daha geçmişti. Eniştemiz bunları da yatıştırması için halamın yanında bulunmasını kim bilir ne kadar istemişti.” (ÇE, s. 278).

Ali Nizami Bey de ilkel duygularıyla toplum algısı arasında gidip gelir. Toplum ahlakına uymayan ilişkiler yaşayan bu karakterin topluma uymayan bu ilişkileri saklayarak *id-süperego* çatışmasını engellediği görülür. Kadınlar arasında popüler olan ve bu sebeple eşinden boşanmış olan bu karakterin evli kadınlarla yaşadığı aşk maceraları dikkat çeker.

Ali Nizami Bey, iki bölüme ayrılan romanın birinci bölümünde türlü merakıyla hayatın bütün zevklerinin tadını çıkarmaya çalışan bir karakterdir. Ali Nizami Bey, bazen karşı koyamadığı *id*’in isteklerini yerine getirmek için türlü badireleri göze alır, bununla birlikte toplumun beklentilerinin farkında olan bu karakter, onlarla çatışmak istemez. Bu sebeple de hem *id*’in istekleri hem de *süperego* devreye girer. Evli bir kadınla yaşadığı aşk macerası için tehlikeden kaçınmaz.

“Mahallelerde öyle bir taassup vardır ki bir yabancının, hele geceleyin bir eve girmiş olması yüzünden baskın yapılması bile mümkündür. Evi içinde tutulmak, rezil olmak, sevdiği kadının şöhretini berbat etmek ihtimalleri ortadır. Bu hadiseyi kadının kocası duysa kıyamet kopabilir. Rezalet Sultan Hamid’e aksedebilir. O takdirde de ne olacağını artık Allah bilir. Daha karanlığın bu saatinde her zaman soğuk olan suların koynunda üşüyerek hasta olmak da vardır. Nihayet, deniz içinde yüzen bir insan kendini müdafaa vasıtalarından mahrum etmiş olur. İşte bütün bu tehlikeler koleksiyonu gözlerinde canlanır, bütün bu korkular hep birden beynine, kalbine hücum eder, fakat Ali Nizami Bey bu tabiatla boğuşmak, bütün bu tehlikelere göğüs germek azmiyle, sonunda tadacağı vuslat uğruna kendini feda ettiğini duymak hazzıyla sevgilisinin yalısına doğru yüzermiş.” (ANBAVŞ, s. 43).

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey, toplumdan kopuk olduğu için deli yaftası yemiş olsa da çevresi tarafından sevilen birisidir. *Süperegonun* baskın olan bu karakterin ahlaki yönünün baskın olduğu görülür. Çevresindeki çoğu kişi tarafından son derece düzgün bir insan olduğuna dair kanaatler mevcuttur. “Onun giydiği bu sarı renkli şeylere akraba olan kehrüba gibi sararmış bir benzi, kalbinin iyiliğine şahadet ediyor gibi bir yüzü vardı.” (FBVB, s. 96). Kendisi için olan küçük iyilikleri bile torpil sayan, kimseden bir şey isteyemeyen Fahim Bey, başkalarına iyilikte bulunmayı kendine vazife sayar, başkaları için yapabileceği her şeyi yapmaya çalışır. “Öyle bir adamdır ki ömürdür, Fahim Bey!’ diyordu. ‘Emsali dünyada bulunmaz! Gerçi onu takdir edemeyecekler çoktur ama kezaalik onun kadrini iyi bilenler de vardır! O, dünyanın en iyi kalpli adamlarından biridir: bir büyük adamdır vesselam!” (FBVB, s. 25).

5.3. Ben’in Kaçış ve Sığınakları

İnsan tabiatı her zaman bir arayış ve huzursuzluk içindedir; birey, varoluşundan ileri gelen kaygı, korku, endişeyle ve mutsuzlukla her zaman bir mücadele halinde yaşar. Bu durum, bireyin ruh dünyasında bir kaçış arzusu yaratır. Gerçeklere yer yer gözünü kapatmak, olumsuzlukları yok saymak ya da kendine yeni gerçekler yaratmak şeklinde ortaya çıkar. Hayal kırıklıkları ve gerçekte aradığının bulamamak kaçışın asıl sebeplerinden olur. Umulan ile bulunanın birbirini tutmadığı noktada sığınaklar devreye girer. “Olan ile olması gereken arasındaki boşluğu kaplayan birey, real dünyanın çirkinlikleri ve kötülükleri karşısında sıkıştığı fiziksel alandan kurtulmayı ister. İşte bu

durum, bireyi fiziksel olarak aşamadığı mesafeyi ruhsal olarak aşmaya iter.” (Kanter, 2011: 964). Bu durum, dış dünyadan umudunu kesen bireyin, iç dünyasına sığınma isteğidir.

Geçmişten bugüne varoluş problemiyle yaşayan insan modern dünyanın çıkmazları ve yalnızlığı ile baş etmekte de zorlanması da kaçış sebeplerindendir. “Tüm ruhsal süreçler, bireyin hayat tarz’ının etkisi altındadır.” (Adler, 1983: 18). Modern dünyanın yarattığı gerilimlerden dolayı içine sığınan bireyler, modern dünyanın bunalımlarıyla mücadele etmek zorunda kalır. “Bilimsel gelişmelerin uç noktalara vardığı modern çağda gittikçe küçülen, yalnızlaşan, görünene ve bilinene inanmayan, iç çatışmalar içinde kendisinden kaçma yolunu seçen insan aşılmaz bir bunalıma girmiştir.” (Balık, 2011: 10).

Kaçış, her zaman değilse de genel olarak bakıldığında son derece anlamlıdır zira hayat yaşanılmaz hale geldiğinde bireyin yapacağı en mantıklı davranış içinde bulunduğu acıyı sonlandırabilmek için bundan kaçıştır. “Eğer acıdan kaçınılabiliyorsa, yapılacak en anlamlı şey nedeni ortadan kaldırmaktır, çünkü gereksiz yere acı çekmek, kahramanca değil, mazoistçe bir tutumdur.” (Frankly, 2019: 150).

İncelediğimiz romanlarda her karakterin başka sığınakları vardır. Hacı Vamık Bey, için kadınlar bir sığınaktır. Evli olduğu süre boyunca eşini aldatan, fakat bunu gizlemeye çalışan Hacı Vamık Bey, eşiyle istemediği bir ayrılık yaşaması ve topluma kendine kabul ettiremediğini fark etmesiyle mutsuzluğundan kaçışı, kadınlara yönelmesiyle olur.

“O sırada, deli eniştemiz, bütün rast geldiği genç kızlara karşı büyük bir muhabbet ve şefkat duyar olmuştı. Belki tek mil hayatında kullanmadığı teveccüh ve nezaketi bir gizli hazinede biriktirmiş gibi, şimdi, önüne çıkan ve hep güzel bulduğu kızlar ve genç kadınlar için adeta israf ediyordu.” (ÇE, s. 279-280).

Esir ticaretinin bitmediği zamanlarda yaşayan, evine aldığı bir tellaldan bu anlamda yardım alan enişte, neredeyse rabıta kurabileceği bütün kadınlara yaklaşmış ve çevresinin bile dikkatini çecek derecede olan bu düşkünlüğünü gizleme gereği duymamıştır.

“O şimdi tam ihtiyarların daha toy gençlerle birleştikleri bir halis tarafsızlık ve hakikatseverlik devresine girmişti. Duyduklarımıza göre, artık tamamen bir kadın delisi olmuştı. Komşularının ne diyecekleri belki artık tamamen düşünemiyor, belki de artık hayattan hiçbir lütuf beklemediği için kısmen de ‘Ne derlerse desinler!’ diye düşünüyordu.” (ÇE, s. 286).

İçine dönük bir karakter olan Fahim Bey, gerçeklerden kopan ve yabancılaşan bir karakter olması sebebiyle düş kurarak kendine bir sığınak oluşturur. Öyle ki gerçeklerden

ziyade hayallerinde yaşar. Fahim Bey'in hayallerine sığınmasının sebebi gerçeklerle baş edememesi ve umduğu ile bulduğunun birbirini tutmaması olur. Kendine hayallerinde olmak istediği kişiyi oluşturur ve buna inanarak yaşamaya yoluna gider. Hakikatlerini hayal perdesiyle süsleyen Fahim Bey, dış dünyasında yakalayamadığı mutluluğu sığındığı hayallerde bulur.

“O zamanlarda beri görmüştüm ki asıl sevgilerimiz gönlümüzde yaşayan hülyalarımız ve asıl sevgilerimiz hayat çölünde ufuklarımızı her an süsleyen kendi ruhumuz ve kendi gözlerimizle yaratılmış seraplarımızdır. Hülâsa ancak kendi gönlümüzde ve hayalimizde yaşattıklarımızdır ve bize nasip olan vuslatlarsa onların vücutlarına nispetle ancak gölgeleri gibi kalır. Her zaman hakikat içimizde kalan arzu, hayal ise elimize geçen vuslattır.” (FBVB, s. 161).

Ali Nizami Bey'in iki büyük korkusu yalnızlık ve ölümdür. Ölüm korkusu ona büyük bir yaşama tutkusu verir. Bu sebeptendir ki romanın birinci bölümünde bütün servetini sosyal aktivitelere vakfeden bu karakter, yaşamakla son derece barışıktır. Babasının ölümü sonrasında bütün servetini kaybeden bu karakterin akli dengesini de kaybetmesiyle birlikte dine sığınarak kendine bir kaçış yolu bulur. Dine sığınmasıyla birlikte ölümle ve yalnızlık ile barışan Ali Nizami Bey, eski hayatına göre daha mutlu hisseder, bulduğu sığınakla birlikte kendisine daha sakin ve huzurlu bir hayatın kapılarını açmış olur. Özüne aykırı gibi görünen bu tutum dikkat çekicidir.

“Ali Nizami Bey vaktiyle maddi bir bolluk içindeyken, yoksulluğunu çektiği nice nimetlere asıl şimdi, her şeyden maddeten mahrum kaldığı bu zamanlarda konmuş; bütün o servet ve ihtişamını kaybetmiş olan bu adam, vaktiyle bin zahmetle kovaladığı, aradığı fakat bir türlü bulamadığı, elde edemediği sükûna, rahata ve saadete asıl şimdi kavuşmuştu. Zira bulduğuna kanmak bulmak demektir.” (ANBAVŞ, s. 82).

5.4. Bilinçaltı Tezahürleri: Rüyalar Âlemi

İnsanların beklenti, arzu ve kabullenemediği duygular, bilinçaltı süzgecinden geçerek semboller aracılığıyla rüyalarda yeni bir vücut bulur. Rüyalar, insanoğlu için her zaman bir merak unsuru olmuş ve niye görüldüğü ne anlama geldiği dünden bugüne düşünüle gelmiştir. Rüyaya bakış açısının, inanış ve coğrafyaya göre şekillendiği görülür. Rüyaya bilimsel açıdan bakan Batı düşüncesine karşı gizil bir gücün mesajı olarak gören Doğu düşüncesi dikkat çeker. Rüyaya, psikolojik açıdan bakılmadığında rüyayı, daha çok

nesnel bir olguya bağlama temayülü dikkat çekerken psikolojik açıdan bakıldığında bilinçaltına bağlama temayülü görülür. “Uykudaki özel yaşantı ve uyanınca rüya dediğimiz şey, uyku sürecindeki bilinçdışı zihinsel etkinliğin ürünüdür.” (Akdivar vd. 2006: 27).

Çok eski zamanlardan beri rüyanın anlamı ve sebebiyle ilgili fikirler ortaya atılmış, bazen kötü ruhlara, bazen gelecekte bir habere, bazen ilahi bir güçten gelen bir habere yorumlmuştur. Tıp dünyasının ise rüya görmeyi bedensel ihtiyaçlarla ilişkilendirdiği görülür.

“Tıp düşleri hiçbir anlam ve önem taşımayan düpedüz bedensel (somatik) bir olay de açıklamakta, bunlara uykuya dalmış ruhsal mekanizmanın bedensel uyarılara verdiği yanıtlar gözüyle bakmaktadır; yani tıba göre düşler, söz konusu uyarıların zorla ele geçirdiği kısmi bir uyanıklık durumudur.” (Freud, 2000a: 64-65).

Freud, rüyaların anlamına yeni bir bakış açısı getirir ve rüyaların genel olarak bilinçaltıyla ilgili olduğu görüşünü *Rüyaların Yorumu* kitaplarında ele alır. Freud’a göre rüyalar, genel itibariyle daha önce gerçekleştirilmiş eylemler ya da gerçekleştirilmek istenen beklentilerle ilgilidir. Bununla birlikte kimi zaman bedensel ihtiyaçların kimi zaman da ruhu tedavi etmek için bilinçaltının dışavurumu olarak rüyaların ortaya çıktığı, görüşü etrafında düşüncelerini şekillendirir. “Denilebilir ki, düş dili bilinçsiz ruhsal etkinliğin bir dışavurum biçimidir.” (Freud, 2000a: 74).

Yakınlarının, hastalarının ve kendisinin gördüğü rüyalarından yola çıkarak hazırladığı *Rüya Yorumları* kitaplarında rüyalarındaki sembollerin bilinçaltıyla ve bedensel ihtiyaçlarla olan ilgisini ortaya çıkarır. Freud, gün içinde yaşanan ama bir yere varmayan olayları tamamlamak için de rüya görülebileceğini söyler. “Rüya, günün entelektüel işlerinin toplayıp bunları gün içinde elde edilemeyen bir sonuca ulaştırabilir.” (Freud, 2016a: 91). Freud, uykuda gevşeyen sansür sebebiyle bilinçdışının serbest kalması ile asıl istek ve düşüncülerin ortaya çıktığını söyler, bu düşünceden yola çıkarak insana ait asıl olan gerçeğin rüyalarda görülenler olduğuna dikkat çeker.

“Bilinçdışı, daha küçük olan bilinç alanını da kendi bünyesinde taşıyan daha büyük bir alandır. Bilinçli olan her şeyin, bilinçsiz bir ön evresi vardır, buna karşılık bilinçsiz şey o evrede kalabilir ve buna rağmen tam bir ruhsal değere sahip olarak değerlendirilebilir. Asıl ruhsal gerçeklik bilinçdışıdır.” (Freud, 2016b: 398).

Freud bir bireyin rüyalarından yola çıkılarak tamamıyla tanımlanabileceğini söyler. Burger, Freud’un rüyaya bakış açısını “Freud’a göre rüyalar, alt- benliğin dürtülerinin

sergilendiği bir sahneydi, hatta bir dilek gerçekleştirme türüdür.” (2006: 91) şeklinde yorumlar. Freud, bilincin sansürüne dikkat çeker, günlük hayatta kabul görmeyecek olan bütün duygular uyku halinde serbest kalır, sansürden kurtulan bilinç rahatlar ve böylelikle bilinç, rüyalarla kendine yeni bir yol bulmuş olur. “Freud’a göre her karmaşık psikişik durum gibi rüya da amaçları, geçmişe dayanan çağrışımları olan bir oluşum, bir üründür. Ayrıca düşünülerek yapılmış her hareket gibi mantığa dayanan bir sürecin, farklı eğilimleri arasındaki rekabetin ve bir eğilimin diğeri üzerindeki zaferi sonucudur.” (Jung, 2015: 11). Freud, rüyayı bazen uyku bozukluklarının ya da uyku sırasında rahatsız eden şeylerin de sebebiyet verdiğini söyler ve bunlara somatik rüyalar der. Freud’a göre somatik rüyalar, uyku durumundaki kişinin uykusunun bölünmesini engeller. “Düş oluşumunun görevi, uykunun sürekliliğini korumaktır.” (Freud, 2000a: 67). Eğer uyku durumundayken çok kuvvetli gelen istekler, rüya yoluyla tatmin edilmezse bireyin uykusu bölünecektir. Bu sebeple çok susayan bir kişi, rüyasında mutlaka ki bir su görecektir, bu suyu içerek susuzluğu uykuda gidermiş olacak ve bu sayede uykuya devam edebilecektir (Fromm, 1992: 74).

“Bilinçdışına giden “anayol” rüyalarıdır. Rüyalar bize bilinç dışımızın işleyişini göz atma ayrıcalığı sağlarlar. Freud için rüyalar, temelinde bilinçdışı isteklerin simgesel tatminleridir. Rüyalarda simgesel bir biçime bürünmüşlerdir; çünkü eğer bu malzeme dolaysız biçimde dışa vurulsaydı, bizi uyandıracak kadar rahatsız ve şoke edici olabilirdi.” (Eaglaton, 2014: 167).

Bununla birlikte Freud, çocukluktan kalma yaşantıların görülen rüyalarındaki öneminden bahseder. Freud’a göre çocukken yaşanan çarpıcı olaylar, gün içinde yaşanan olaylarla bir bağlantı kurarak kendisini ortaya çıkarır. “Freud’a göre rüya görürken gün boyunca yaşanan ve ilk bakışta önemsiz gibi gözükten olaylardan bir tanesi, rüya bilinci tarafından seçilir. Bu seçim, çocuklukta yaşanmış ve bilinçdışına itilmiş bir duygu ile ilintilidir. Böylece rüyanın bir ayağı bugünde bir ayağı bu çocukluktaadır.” (Merter, 2012: 313).

Freud’un öğrencisi olan Jung, Freud’a katıldığı ve katılmadığı noktalar çerçevesinde rüyaları yorumlar. “Cinsel arzular gibi yasak ve bastırılan istekleri rüyaların kaynağı olarak gören Freud’un aksine Jung rüyaları benlik ve bilinçaltına ait konularla ilişkilendirmektedir.” (İmamoglu, 2010: 27). Jung, rüyaların Freud’un savunduğunun aksine sadece geçmişle değil aynı zamanda gelecekle ilgili olabileceğini söyler. Gelecekle ilgili rüyalara, dinsel bir bakış açısıyla yaklaşarak rüyanın kaynağını yüce bir güce bağlar. Jung, rüyanın geçmişle olan bağlantısına şöyle bakar: “Titiz bir gözlemci, düşleri yalnızca

bilinçli uzantısının sınırların yer almadığını kolaylıkla görecektir; çünkü düşlerde, izlenimlerden, düşüncelerden, geçmişin ruh durumlarından kaynaklanan kimi ayrıntıların yer aldığı saptanabilir.” (Jung, 2008: 173).

Jung, Freud’dan farklı olarak rüyaların her zaman aynı sembollerin aynı anlama gelmeyeceğini savunur. Jung’a göre bilinçten tamamen ayrılan bilinçaltında geride kalan, ihmal edilen duygular kendilerini rüya yoluyla açığa çıkarmaktadır. “Düş, bilincin diğer verileri gibi, yaşam olaylarının mantıksal ve coşkulu bir meyvesi değildir. Uyku sırasında ortaya çıkan psişik bir etkinliğin tortusudur.” (Jung, 2008: 173). Bütün mantığı devre dışı bırakan rüyalar da görülebilir. Bu çerçevede bazı rüyalarda, her şey bağlantısız halde görülebilir.

Adler’e göre rüya görmenin amacı kişinin kendisini kandırma isteğidir. Bu sebeple rüyalar anlaşılmaz ve anlamlandırılmaz niteliktedir. Adler, Freud gibi rüyaların geçmişle bir bağının olduğunu düşünmez. Adler’e göre rüyalar gelecekle ilgilidir. “Freud rüya görenin geriye doğru bakmak istediğini varsaymaktadır. Ben ise rüya görenin ileriye doğru baktığını, bir sorunun çözümünü amaçladığını söyledim.” (Adler, 1983: 26).

İncelediğimiz romanlarda rüya ve rüyaya yüklenen anlamlar dikkat çeker. Karakterleri bu rüyalara hazırlayan süreçler ve karakterler için bu rüyaların ifade ettiği anlam önemlidir. Romanlarda rüyaların karakterlerin en çaresiz zamanlarında görülmüş olmaları rüyaların umut verici ve iyileştirici yönüne dikkat çeker. Bu rüyalar, karakterlerin iç dünyasını daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olur. Rüyalar iç dünyanın aynasıdır, bir bireyi tanımanın en önemli yollarındandır. “Tüm yasak arzular, doyumsuz duygular düşlerle ortaya çıkar.” (Charrier, 2018: 12).

Fahim Bey ve Biz, Ali Nizami Bey’in Alafrangalığı ve Şeyhliği romanlarındaki başkarakterlerin gördükleri rüyalar önemlidir. Her iki romanda da rüya, bir çıkış noktası olarak ortaya çıkar ve her iki karakter de en mutsuz oldukları ve ümidini kaybettikleri bir zamanda bilinçaltılarının onlara yol göstermesiyle bu rüyaları görürler. Hem Fahim Bey hem de Ali Nizami Bey, bilinçaltılarıyla şekillenen rüyalarını, gelecekte bir haber olarak yorumlamak ister; bu rüyalara, uhrevi bir taraf vermek onlar için rüyayı daha anlamlı kılar. “Rüya, kendi ruhsal faaliyetlerimizin bir sonucudur ancak karşımıza çıkan rüya, bize yabancı gelir. Onu bizzat kendimizin meydana getirdiğini kabul etmek istemeyiz pek.” (Freud, 2016a: 71).

Fahim Bey’in yabancılaşmanın bir sonucu olarak hayal dünyasında yaşayan ve hayallere sığınan tavrı, roman boyunca dikkat çeker. Gündüz fantezileriyle yaşayan bu

karakter için gördüğü rüya son derece önemli olur, bu sebeple gördüğü rüyayı kendisi için bir başlangıç olarak görür ve hayat için bir umut beslemeye başlar. “Hâlbuki hadisesiz, muvaffakiyetsiz, bomboş, bir nevi müphem hayal ve intizarla geçen hayatı içinde, zavallı Fahim Bey’in kendisi de, kendi kendine inşa ettiği rüyalarını tercih eden, gündüzki işlerin, gece rüyalarına hazırlamak içinmiş gibi gören bir insan değil miydi?” (FBVB, s. 81). Uyku halinde ortaya çıkan kendilik sebebiyle dış dünyanın gerçeklerine maruz kalan ruhtan ziyade kendine yönelen ruh söz konusudur. “Özetle söylersek rüya, gizil rüya içeriğinin ‘günün kalıntısı’nın oluşumuna katkıda bulunduğu bir tür maske takarak, bilinç alanına çıkması süreci olarak nitelendirilebilir.” (Cebeci, 2015: 299).

Fahim Bey, rüyasında ışıklı ve bunlarla yapabileceği oyunları gördüğü iskambil kâğıtları görür, sonra bir çan sesi sandığı musiki sesleri işitir. Fahim Bey gelen bu musiki seslerini vect içinde dinlerken gelen bu musiki seslerinin gençliğinde çaldığı keman sesleri olduğunu anlar. Bu sesler öylesine rahatlatıcıdır ki Fahim Bey, bu sesi büyük bir iştiaqla dinler. Hayaletler ve ruhlarla ettiği sohbetle hayatı daha çok ciddiye almak gerektiğini anlar ve etrafındaki herkesin ona hak verdiğini gören Fahim Bey, düşmanlarının mahcubiyetini görüp memnun olur, rüyada babasından ve Saffet Hanım’dan onay alan Fahim Bey, daha da memnun olur. Tüm hayatı boyunca tanıdığı herkes onu tebrike geldiğini görür ve rüyadan büyük bir huzur ve saadet duygusuyla uyanır.

Fahim Bey, rüyasında hayatı boyunca erişmek istediği her duyguya erişmiş olur, adeta bütün temennileri gerçekleştir. Bu rüya, sıradan bir insan için fevkalade bir rüya değildir fakat çaresiz bir ruh için fevkalade bir hale gelmesi olağandır. Beklentinin büyüklüğü, mutluluğun büyüklüğünü belirler.

Fromm’a göre toplumca kabul görececek rüyalar hatırlanırken bunun tersi durumunda rüyalar hatırlanmak istenmediğinden hemen unutulur. Fahim Bey, rüyasını çok olumlu bulduğundan bu rüyasının herkes tarafından duyulmasını ister. Fahim Bey’in rüyası ilk başta eşi olmak üzere bütün yakınları tarafından duyulur. Fahim Bey’in bütün çevresinde dilden dile dolaşarak değişik tefsirler kazanan bu rüyanın abartılmış olması Fahim Bey’in rüyadan olan büyük beklentisiyle ilgili olur. Bu noktada rüyanın tedavi edici bir yanı ortaya çıkmış olur. “Bedensel ve ruhsal hastalıkların pençesinde kıvranan kişiye, gerçekliğin veremediklerini rüya verir: iyilik ve mutluluk.” (Freud, 2016a: 126). Rüyanın kendisinin değil yorumların çevrede konuşulmuş olması rüyanın değil o rüyadan Fahim Bey’in kendine yarattığı tesellinin önemli olduğu anlaşılır. “Bu rüya Fahim Bey’in ihtimal ki biraz çorak ruhunda yavaş yavaş birikmiş şiirin taşmasıyla belki artık kurumaya yüz

tutan muhayyilesinde soncu bir çiçek gibi açılmış.” (FBVB, s. 82). Fahim Bey’in rüyası onun bilinçaltının bütün perdelerini kaldırır. Roman boyunca anekdotlar üzerinden tanınan Fahim Bey’in ilk defa bilinçaltına tanıklık edilmiş olur.

Bilinçaltındaki tüm düşünceler, rüyalarındaki sembollerle anlam kazanır. Freud, rüyalarındaki sembollerin her zaman aynı şeyler ifade ettiğini belirtir, çıplaklık rüyalarının her zaman kötü giyinmekten doğan mahcubiyete bağlanması gibi. Fromm da rüyalarındaki sembolere değinir. Fromm’a göre rüyalarda görülen semboller genellikle bilinçaltıyla ilgilidir ve üç tür sembolün olduğunu söyler: Bunlar geleneksel, rastlantısal ve evrensel sembollerdir. Evrensel sembollerde göze çarpan bir ilişki söz konusu olduğunu belirtir, geleneksel sembolere dair genel kanaatler mevcutken rastlantısal semboller sadece bireyin anlayabileceği sembollerdir.

Fahim Bey’in rüyasına semboller çerçevesinde bakıldığında Fahim Bey’in rüyasında gördüğü keman sembolü çok önemlidir. Fahim Bey’in hayata yeni başladığı dönemlere ait olan keman çaldığı günler ve o günlerde her şeye yani başlamış olmanın heyecanı ve hayata dair umutlarının olduğu zamanlara duyduğu özlemin bir dışavurumudur. Hayatının sonlarına doğru gelmiş ve hayalindeki hayatı yaşayamamış olan Fahim Bey’in hayata dair umutlarını tazelemek istediği anlaşılmaktadır. Etrafında toplanan hayaletlerden, ruhlardan, babasından ve Saffet Hanımdan aldığı onay ömrünü boşa harcamadığına inanmak istemesiyle ilgilidir. Tüm hayatı boyunca tanıdığı herkesin onu tebrik ettiğini görmesi, hayatı boyunca bir şey başaramamış olan Fahim Bey’in başarıya olan hasretiyle ilgilidir. Fahim Bey’in bilinçaltındaki tüm emelleri sembollerle açığa vurulmuş olur. “Rüyalarımızda bize iletilen şeyler, soyut birer görüntü şeklinde olabilirler. Ama anlatmak istedikleri şeyler, kişiliğimizin somut gerçekler ile ilgilidir.” (Fromm, 1992: 40).

Rüya sayesinde edilgen yaşadığı hayatının bir şekilde karşılığının olabileceğine kendisini inandırır. Fahim Bey için bu rüya, bir mucizedir. “Biliriz ki insanların çoğu hala karanlıktan gelecek haberleri dinler ve ömürlerini kurtaracak mucizeyi beklerler.” (FBVB, s. 86). Yaşadığı günde yaşayamadığı her şey rüyada vücut bulmuş olur. Çevresi tarafından artık saygıya layık görülmeyen, borçlarını ödeyemeyen, hiçbir işini tamamına erdiremeyen Fahim Bey için bu rüya bir doyum kaynağı olur. Bu rüya o kadar abartılır ki Fahim Bey’in bütün çevresi de bu rüyadan beklentiye girer, fakat bu rüyadan sonra Fahim Bey’in hayatında hiçbir şey değişmez.

Yazarın *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* romanındaki Ali Nizami Bey'in gördüğü rüyanın Fahim Bey'in rüyasından daha büyük etkiye sahip olduğu görülür. Öyle ki Ali Nizami Bey'in hayatı ve hayata bakış açısı tamamen değişir. Ali Nizami Bey, babasının ve annesinin ölümünden sonra servetinin tükenmesi üzerine içine düştüğü yeisle gördüğü rüya sayesinde baş etmenin yolunu bulmuş olur. Bu rüyanın başka bir dikkat çekici yanı da bu rüyanın Ali Nizami Bey'in akıl sağlığını yitirdikten sonra görülmüş olmasıdır. Kendisini çaresiz hisseden, çıkış yolu bulamayan, Ali Nizami Bey rüyasında annesinin bir şeyh olmasını söylemesi üzerine bir çıkış yolu bulmuş olur. Kitapta rüya çok ayrıntılı bir şekilde verilmez. Rüyada annesini gören Ali Nizami Bey, önce onun kendisine kızacağını düşünür fakat annesi ondan bir şeyh olmasını ister. “Öyle ki Ali Nizami Bey uyanınca annesinin bu vasiyeti üzerine kendisinin ona vermiş olduğu sözü yerine getirme ihtiyacını duyarak bu rüya yüzünden bir şeyh olabileceğini sanmış, bir şeyh olduğu hülyasına dalmıştı.” (ANBAVŞ, s. 86).

Hayatı boyunca sadece sağlıklı ve canlı şeyleri seven bu sebeple de bastırmak istediği ölüm duygusunun bir tezahürü olarak mezarlığa yolu her düştüğünde, mezarlığı görmemek için başını çeviren bu karakterin Karacahmet'e bakan bir hankâh kiralaması, yaşadığı hayatın zıddında bir mutluluk ve huzur bulma düşüncesi çarpıcıdır. Ali Nizami Bey, bir şeyhin vasıflarından çok uzaktır öyle ki şeyh olmaya karar verdikten sonraki hayatında, kalmak için gittiği yakınlarının evinden kendisine yol parası bulmak için küçük şeyler çalar. Kendisiyle bağdaşmayan bu durumu bir rüyayla kendisiyle bağdaştırmak istemesi şeyhliği rüyada gördüğü için değil kendisini zaten buna hazırlamış olduğu için bilinçaltının ona yol göstermesi sonucunda olduğu anlaşılmaktadır. “Her insan bilinçdışı alanlarıyla temas etmekten çekinir, ürker, korkar bazen dehşete düşer.” (Merter, 2014: 616). Ali Nizami Bey'in rüyadan beklediği mucize; yaşadığı hayatı, kaybettiği ve artık sahip olamayacağı yaşayışı, bu rüyayı görerek kabullenmek isteği ile ilgilidir. “Beşeri ruh her şeyi bir bağlam içinde görmek ister. Bu arzu o kadar güçlüdür ki söz konusu beşer ruh, az çok bir bağlam içinde bulunan bir rüyayı hatırladığında bağlamdaki eksikleri kasıtsız olarak telafi eder.” (Freud, 2016a: 69). Ali Nizami Bey, bu rüya ile fark etmeden kendine bir mesaj göndermiş olur. “Aslında doyumuna ulaşamayan arzularımız gönderdiğimiz yere bilinçdışı adını verdiğimiz göre kelimenin tanımı gereği, bu olgunun bilincinde olmalıyız.” (Eaglaton, 2014: 163).

Kendi çıkmazına yol ararken hayatı boyunca dinden uzak, sosyal bir hayat yaşayan servetini herkesin gıpta edeceği bir şekilde harcayan Ali Nizami Bey, yaşadığı hayatın tam

zıddında, bilmediği bir dünyanın kendisine mutluluk vereceğine inanır. Rühayı daha mesut olabileceği düşüncesiyle yerine getirir ve yeni hayatında daha mutlu ve daha iyi bir insan olur.

5.5. Yaşama İçgüdüsü ve Ölüm Trajedisi

Ölüm, yaşamın en büyük handikabıdır. Öleceğini bilerek yaşayan tek varlık olan insan için ölüm, ayrı bir anlama ya da anlamsızlığa yol açar. Ölümü, yaşamın potasında eriterek yaşayabilmenin mümkün olduğu oranda ölümle barışık olarak yaşanabilir. Fakat tersi durumda bu gerçeği reddederek yaşamaya çalışmak, yaşamaya yabancılaşma sorunu meydana getirir. “Biz ölmek için doğarız fakat bazılarımız ölümün hayatın bir parçası olduğunu unutmayı başarır.” (Miller, 2019: 21). Yaşama içgüdüsüyle doğan insan için ölümü yadsımaya çalışmak doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşama içgüdüsünün getirdiği ölüm korkusu aynı zamanda bireyin hayata bağlanmasını da sağlar, itici bir güç haline gelir. “Ölmekten korkmamızın temelinde dünyamızı kaybetme korkusu bulunur, çünkü insan ve dünyası bir bütündür. Bu, yaşamazlık sonucu duyulan ve semptom niteliğindeki ölüm korkularından farklı farklı, hepimizde varolan içgüdüsel bir korkudur, hayatta kalmamızı sağlar.” (Gençtan, 2003: 9).

Ölüme iki farklı bakış açısı dikkat çeker. Birinci bakış açısı ölümün yaşamayı anlamsız kıldığı yönündeki kanaattir. “İnsan yaşamını anlamdan yoksun bırakıyor gibi görünen şeyler sadece acıyı değil, ölümü de kapsıyor.” (Frankly, 2019: 134). Bu kanaate karşılık Kierkegaard, , M. Heidegger, J.P.Sartre gibi varoluşçuların bakış açısı dikkat çeker. Varoluşçulara göre yaşamın sonlu olması hayatı daha anlamlı kılar. “Heidegger’e göre, yaşamı otantik bir biçimde sürdürebilmek ölümün kaçınılmazlığı sayesinde gerçekleştirilir.” (Gençtan, 1990: 184). Jung da varoluşçular gibi ölümü olumlamayı daha doğru bulur. “...ölümü, anlamdan yoksun basit bir duruş gibi göreceğimize, yaşamın anlamının tamamlanması olarak ve gerçek amacı olarak düşünmenin insanlığın genel ruhuna daha uygun olduğu görülüyor.” (Jung, 2006: 218). Ölüm duygusunu kabul etmek bireyin daha sağlıklı bir hayat yaşamasını sağlar.

İncelediğimiz romanlarda da başkarakterlerin yaşama içgüdüsünün ağır bastığını, ölümün yer yer inkâr edilmeye çalışıldığı dikkat çeker.

İki bölüme ayrılan *Ali Nizami Bey’in Alafrangalığı ve Şeyhliği* romanında Ali Nizami Bey’in birbirinden tamamen farklı iki yaşam algısı dikkat çeker. Birinci bölümde yaşamayı çok seven, ölmekten korkan ve ölüm korkusunu bastıran bundan dolayı da

sadece sağlıklı canlı şeyleri seven bir karaktere tanık olunur. Ali Nizami Bey, servetini sosyal ilişkilerine harcayan, yaşamının hazzına varabilmek için bütün güzel şeylere olan meraklarıyla yaşamaya sıkı sıkıya bağlanan bir karakter olarak dikkat çeker. Yaşama içgüdüsünün ağır basmasından dolayı ölüm duygusunu bastırmaya çalışan ve romanda “Ali Nizami Bey hep genç, güzel ve sıhhatli şeyleri severmiş.” (ANBAVŞ, s, 15) cümlesiyle yaşamaya bakış açısı verilen bu karakter, ne zaman mezarlığın yanından geçmek zorunda kalsa başını çevirerek mezarlığı görmezden gelir. “Canlıseverlik, yaşama ve canlı olan her şeye duyulan tutkulu sevgidir; bir kişide, bir bitkide, bir düşüncede bir toplumsal kümede gelişmeyi destekleme durumudur.” (Fromm, 2016: 467). Romanın ikinci bölümünde ise *çilecilik* savunma mekanizmasıyla dünyadan tamamen vazgeçen, ölmeden önce ölmeyi seçen bir yaşama tarzı dikkat çeker. Romanın birinci bölümünde ölüm duygusunu bastıran bu karakter, ikinci bölümde yaşama içgüdüsünü bastırır. “Bir isteğin baskılanmasında en sık karşılaşılan neden, elem duygusundan kaçmaktır: baskı altına alınan istek, sonradan bir yanılgı kılıfına girerek kendini açığa vurmakta ve bu kadarıyla yetinmektedir.” (Freud, 2000a: 62). Ali Nizami Bey’in servetini kaybetmesiyle artık eskisi gibi yaşamayacağı gerçeği ile karşı karşıya kalması sonucunda, yakınlarının artık ondan bütün beklentilerini kesmesini istercesine ölmeden önce bir ölü edasında yaşamak ister. Ölüm içgüdüğü bireyin sorumluluklardan bir kaçış yolu olarak ya da kendini affedememesi sonucunda kendine karşı duyduğu suçluluk duygusuyla baş etme yolu olarak da ortaya çıkabilir. Ali Nizami Bey’in kendine olan nefreti yaşamaya karşı bir tutum sergilenmesine sebep olur. “...insan varoluşunu gerçekleştiremediği oranda çevresiyle bağını da yaşayamaz, bunu yaşayamamaktan ötürü onlara bağımlı bir yaşam sürdürmekte olmanın öfke ve düşmanlığını, bazen onlara bazen de kendine yöneltir.” (Gençtan, 1990: 188). Ali Nizami Bey’in servetini harcama konusunda göstermediği dikkat, parasının fütursuzca harcaması, zamanında çıkan bir piyango ikramiyesini hemen çevresine dağıtması, düzenlediği kumar partileri, müzikli eğlenceler servetinin tükenmesine sebep olur. Dolayısıyla servetinin tükenmesi kendisinin sebep olduğu sorumsuzluk dolayısıyla hâsıl olur. Öyle ki servetinin bitmesi konusunda çevresindekiler ondan daha çok endişe içinde olurlar. Yaptığı israf konusunda sürekli lalasının tenkidine uğrar. Bu sebeple Ali Nizami Bey servetini kaybetmiş olmasından dolayı büyük bir suçluluk duygusuna kapılmıştır. Yeni hayatına olan nefreti Ali Nizami Bey’in kendisine dönmüş, bu nefreti istekli bir ölüm hevesine yol açmıştır. “Ölüseverlik, zorunlu olarak, büyümenin köreltilmesi, başka bir deyişle ruhsal ‘kötürümlük’ sonucunda ortaya çıkar. Cansız bir yaşamın, özseverliği ve kayıtsızlığı aşır

belli bir aşamaya ulaşamamanın bir ürünüdür.” (Fromm, 2016: 468). Ölümle barışan bu karakterin mezarlıktan nefret eden eski tabiatının aksine Karacaahmet’e bakan bir ev tutması ikinci bölümde kendine yabancılaşan bu karakterin kendinden beklentisizliği ve kendini cezalandırma isteği ile ilgili olduğu görülmektedir. Hiç bitmeyeceğini sandığı servetinin bitmesi sebebiyle hayata karşı yaşadığı hayal kırıklığını, ölmeden ölecek telafi etmek istemektedir. “Ölüm içgüdüsünde bireyin yaşama ilişkin gerekliliklerden yorulup bunlardan kurtulma ve dinlenme isteği söz konusudur.” (Karabulut, 2013: 258).

Romanın sonunda ölen Ali Nizami Bey’in ölümünün çok önemsiz gösterilmesi ölmeden önce kendinden zaten vazgeçmiş, kendine yabancılaşmış bu karakterin ölümünün kimse için artık bir değeri olmadığı şeklinde değerlendirilebilir.

“Biz ölümünü bile duymadık... Ali Nizami Bey’in cenazesi bile belki adeta uygun bir tarzda kaldırılmış değildir. Nereye gömüldüğünü ise bilmiyorduk. Zira o bizim ve bütün ‘familya’sı için evvelden ölmüş ancak bir hatırıya inkılâp etmiş sayılıyordu.” (ANBAVŞ, s. 100).

Hatta yakınları Ali Nizami Bey’in nereye gömüldüğünü bile bilmezler. “Ancak düşünüyorum ki onu Üsküdar’daki hastanede ölüne, yegâne ortada kalan Hüseyin Ağa’nın delaletiyle, zaten pek yakınına kadar sokulmuş bulunduğu ve bütün ömrü boyunca sevmeyi, ürkerek baktığı, korktuğu Karacaahmet Mezarlığı’na gömüvermiş olacaktırlar.” (ANBAVŞ, s. 100-101).

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey’in yaşlılığıyla barışık olmaması, her hastalığını yaşlılıktan başka sebeplere bağlaması, her gün taze fikirlerle hayata bağlanmaya çalışması, Fahim Bey’in yaşama içgüdüsüne dikkat çeker. Yaşama içgüdüsü doğuştan gelir fakat yaşamak, öğrenilen bir olgudur bundan dolayı yaşlanmayla, yaşamayı öğrenmek doğru orantılı bir şekilde gelişir. Bu sebeptendir ki ölmeye yakın olarak bakılan yaşlılar ölmeyi reddetme konusunda daha istekli bir çaba içindedirler zira onlar, yaşamaya en çok alışmış olan kitleyi teşkil eder. Fahim Bey’de de bu durum açık bir şekilde görülmektedir. “Dünya böyle kendilerini hala ihtiyar saymayan yaşlanmış çocuklarla, eski zaman gençleriyle doludur.” (FBVB, s. 137). Fahim Bey’in ölümü reddetmesi, yaşamaya daha sıkı bağlanması durumuna yol açar. Bununla birlikte Fahim Bey’in roman boyunca hiçbir emelini gerçekleştirememiş olması da bu karakterin son demlerini ölümü kabulde zorlanmasına sebep olur. “Anlamlı bir yaşamı gerçekleştiremeyen insan için için suçlanır ve bu duygusuyla yüzleşmemek için pekiştirdiği kaçınma mekanizmaları giderek kendisine daha da yabancılaşmasına neden olur.” (Gençtan, 1994: 160). Fahim Bey’in

kabullenemediği yaşlılık ve ölüm, onun her daim zihnini yenilemesi için bir gerekçedir. “Kişinin yaşamının en yüksek noktasına erişmesini istememesiyle, yaşamının sonunu istememesi aynı şeydir.” (Jung, 2006: 215).

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında enişte, yaşlılığının son demlerinde olmasına rağmen hasta yatağında anlatıcıya geleceğe dair planlarından bahseder. Halayla istemediği bir ayrılık yaşayan enişte, çok sevdiği Çamlıca'daki köşkünde yaşayacağı saadeti düşler ve yeniden evlenme isteğinden bahseder.

“Bulursam, şöyle, kendime göre, iyi terbiye görmüş, kimsesiz, yoksul daha gün görmemiş körpe bir kızcağızla, evlenmeyi de kurdum. İnsana andan bakacak bir yoldaşı bulunmalı! Ev kadınsız olmuyor vesselam! Allah bana acır da ahir vaktimde biraz rahata kavuşurum, inşallah! Yarabbi! Sen bana nuru nübüvvet hürmetine bu köşkün parasını afiyetle yemeyi nasip et!” (ÇE, s. 308).

Yaşama içgüdüğü enişte için itici bir güç haline gelmiş ve son ana kadar hayata dair hayaller kurmasına yardımcı olmuştur.

5.6. Arketipler

Jung'un bilim dünyasına kazandırdığı arketip kavramı, ilk örnek, asıl numune, prototip anlamına gelmektedir. John Locke'nin *tabula rasa*¹⁸ görüşüne karşılık Jung, bireyin boş bir levha olarak dünyaya gelmediğini atalarının özellikleriyle dünyaya geldiğini ve bu özellikleri devam ettirdiğini savunur. Freud, bireysel bilinçdışının bireyi açıklamak için yeterli görmüş ve insana dair her şeyi bununla ilişkilendirmişti fakat Jung, atalarımızın ve soyaçekimin rolüne değinerek bireysel bilinçdışının aksine toplumsal bilinçdışına dikkat çeker. “Toplumsal bilinçdışının yapı taşları olan arketipler, tarih boyunca oluşmuş ve nesilden nesile aktarılan potansiyel davranış kalıplarıdır.” (Merter, 2014: 51). Jung, arketip gerçeğini insanlığın var olmasından bile öncesine götürüp tüm evrimin insan zihnine etki ettiğine kanaat getirir. Farklı bölgelerindeki insanların ortak inanışlara sahip olması Jung'un dikkatini çeker ve bunun tesadüfi olamayacağı kanaatine varır. Bu sebeple de ömrünün son yıllarını arketipler üzerine çalışarak geçirmiş ve psikanaliz dünyasına yeni kazanım sağlamıştır.

¹⁸Bu Latince deyimın sözlüksel anlamı Boş Levha'dır. Antik çağdan bu yana bütün duyumcuların ileri sürdükleri savı, İngiliz düşünür John Locke (1632-1704) bu deyimle biçimlendirmiştir. Bu sava göre doğuştan bilgi olmaz, olamaz; yeni doğan çocuğun ruhu (zihni) bir *tabula rasa*'dır, bu levha ya da kağıt, yaşanan deneylerle dıştan algılanarak doğar (İnce, 2011: 7).

“Jung’a göre insan zihni, onun evrimi tarafından biçimlendirilmiştir ve kalıtsal olarak bireylere ortak davranış ve düşünüşlerle ortaya çıkmaktaydı. Bu etkiler kendini masallar mitoslar ve düşlerde açığa çıkarmaktaydı. Dolayısıyla, birey geçmişiyle bağıntılıdır. Bu bağlantı, yalnızca çocukluğunu değil, kendi türünün geçmişi ve hatta tüm insanlık evrimini içerir.” (Gençtan, 1998: 175).

Arketiplerin evrensel olması sebebiyle bütün insanlar aynı arketiplerle dünyaya gelir. Atalarımızla gösterdiğimiz ortak tepkiler ve eğilimler bu gizil güçler sebebiyledir.

“Arketipler bilincin ortaya çıkmasından önce var olan kavrayış biçimleridir ve sezginin doğuştan gelme koşullarıdır. İçgüdülerin kendine özgü belirli bir hayat sürmeye zorlamaları gibi arketipler de sezgi ve kavrayışı insana özgü biçimlere zorlarlar. Ortak bilinçdışı kişisel bilinçdışının daha da derinde olan yönüdür. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kalıtsal bir nitelik taşır ve bireye atalarından aktarılırlar.” (Gürses, 2007: 79).

Jung’a göre insanın fiziksel anlamdaki evrimi, ruhsal anlamda da gerçekleşir. Dünden bugüne insan, aktarılan rollerini benimsemiş ve bu rollere uygun davranma yoluna gitmiştir. “Jung, arketipleri, ortak bilinçdışını oluşturan yapısal öğeler, diye tanımlar ve insanın fizyolojik anlamda nasıl geliyorsa ruhsal anlamda da belli bir gelişme potansiyelini içinde taşıdığını söyler.” (Namlı, 2004: 1211). Öğrenilen davranışlar toplumsal bilinçdışının kodlarla gelen tarafını gösterir. Aynı durumlara verilen ortak tepkiler farklı coğrafyalarda oluşagelen çok yakın anlatılar, bunu kanıtlar niteliktedir. Atalardan deneyim aktarımı söz konusudur. Jung’a göre insanlık tarafında tecrübe edilmiş her şey ortak bilinçaltını oluşturmuş ve doğumla aktarılmıştır.

“Zihin, fiziksel tamamlayıcısı beyin aracılığıyla, insanın yaşamı süresince karşılaşacağı yaşantılara nasıl tepki göstereceğini, hatta ne gibi yaşantılarla karşılaşacağını belirleyen özellikler getirir kalıtım yoluyla. Böylece evrim tarafından önceden tasarlanmıştır. Böylece birey, geçmişiyle bağıntılıdır, sadece bebekliğindeki geçmişiyle değil, daha da önemlisi, türünün geçmişiyle. Psişenin uzun organik bir evrim süreci kapsamına alınması, Jung’un üstün başarılarından.” (Hall ve Nordby, 2016: 38).

Toplumsal bilinçdışı her birey üzerinden gözlemlenebilir zira her birey bu bir çekirdeği temsil eder. Bir insan üzerinden yola çıkılarak toplumsal bilinçdışına kanaat getirilebilir. “Tek bir bireyin tüm arketip donanımı kolektif bilinçdışını oluşturur. Bu

kolektif bilinçdışının yetkesi ve gücü merkezi bir çekirdekte toplanır; kişiliğin bütünleşmesinden sorumludur ve Jung da buna *Benlik* der.” (Setevens, 2014: 72).

Zaman içinde oluşagelen roller ile süregelmış belli roller ortaya çıkmıştır: anne, baba, çocuk ve eş rolleri gibi. Jung arketipleri dörde ayırır: özben, persona, gölge anima ve animus.

“Jung’un belirlediği arketipler içinde en önemli unsurlardan olan *kendilik* veya *benlik*(self), kişiye özgü ayrıntılar ve ruhsal bütünlüğü temsil eder. Egodaki olumsuz imgelerin içinde bulunduğu ve ruhsal yapıya dâhil bir alt-benlik (alter ego) oluşturan komplekse ise *gölge*, kişinin kendi özgün kişiliği ile toplumsal kişiliği arası dengenin kurulmasına *persona* adı verilir. Gölgenin bilinçte görülmesi bir kişilik sorununa sebep olabilir. Bu terim, kişiliğin toplumda oynadığı rolle ilgili olup kişiliklerin toplumda taktıkları bir *maskedir*. Jung, kişinin karşı cinse göre içinde barındırdığı arketipi erkeklerde *anima*, kadınlarda *animus* terimleriyle isimlendirir.” (Karabulut, 2013: 39).

Bu dört arketipi, incelediğimiz romanların başkarakterleri üzerinde tespit etmeye ve hayatlarına nasıl yansıdığına kanaat getirmeye çalışacağız.

5.6.1. Persona arketipi

Persona, Latince maske anlamına gelmektedir. Bireylerin, insanlar tarafından daha rahat kabul görmesi ve benimsenmesi için dışarıya karşı oluşturdukları maskeyi ifade eder, dolayısıyla bu bir roldür. “Personamız, kendi kendimize yarattığımız ve başkalarının da bunu kabul edilebilir bulmasını umduğumuz bir formdur.” (Stevens, 2014: 91). Toplumda var olan insanlar arası ilişkilerde, dikkat edilmesi gereken yazısız kurallar mevcuttur, herkesin uyum sağladığı yazıya geçirilmemiş bu kurallar insanlar arası iyi ilişkileri mümkün kılar. Bu sebeple de insanlar, tabiatında var olan çirkinlikleri gizleyerek diğer insanlarla, toplumla kaynaşmaya çalışırken taktığı birbirinden farklı maskelerle bunu sağlar. Personanın kullanılmasının bir diğer sebebi de insanlar tarafından sevilme korkusudur zira her bireyde toplum tarafından kabul görme, diğer insanlar tarafından sevilme isteğinin mevcut olduğu görülür.

“Birçok insan ikili bir hayat sürdürür; bunlardan biri personanın egemenliğindedir, diğeri onun içgüdüsel dünyasının ihtiyaçları doğrultusunda yaşanır. Bir insanın birden fazla maskesi olabilir. Çalışırken kullandığı maske, evdeki maskesinden farklıdır. Sosyal yaşantılarda üçüncü bir maske

kullanılabilir. Böylece, değişik durumlara kendini uyarlamaya çalışır.” (Gençtan, 2003: 53).

Bireyler, toplumda yıllar içinde oluşagelen normların dışına çıkmayı pek arzu etmez bu sebeple ayrılmaya değil kaynaşmaya çalışır. “Mademki insanın kendisiyle tabiat ve cemiyet arasında daimi bir anlaşma ve uyuşma zarureti vardır, bütün yaptıklarımız ve adetlerimizle biz de hep ehlileşmiş olan bir ömre iştirak ederiz” (ÇE, s. 51).

Toplumsal kabul için bu kişilik ve roller fazla benimsendiğinde bireyin iç dünyasını bozucu hale gelebilir. “İnsan persona sayesinde insanlarla iyi geçinebilir ve başarıya ulaşabilir. Ancak persona ego ile birleşirse yani insan oynadığı role kendini kaptırıp personanın egemenliğine girerse, onun kişiliği zarar görür.” (Karabulut, 2013: 228). Toplumdan onay alma çabası, genellikle bireyin yalnızlık korkusu ile ilgili olur. Tabiatı gereği sosyal bir varlık olan insan, aşırı yalnızlık sebebiyle kendinden uzaklaşabilir ve kendini topluma ait hissetmeyebilir bundan dolayı ruhsal hastalıklar ve intihar temayülü görülebilir. Bu sebeple persona hayati öneme sahip bir arketiptir. Fakat bu rollerin kişiliği tamamen gölgede bırakacak boyuta gelmemesi gerekir. Birey taktığı maskeye kendini fazla inandırdığı zaman, kendine yabancılaşabilir. “Personanın lüzumundan daha kalın bir yapı oluşturması ve kişiliğin diğer unsurlarının ortaya çıkmasına mani olması halinde ise patolojik bir durumdan söz edilebilir.” (Cebeci, 2015: 232).

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında Hacı Vamık Bey'in kullandığı birçok maske vardır. Bunlar iyi bir eş, saygın bir insan, iyi bir bürokrat maskeleridir. Hacı Vamık Bey, bu rolleri çok inanarak oynar fakat yine de çevresini bu rollere inandıramaz. Bu sebeple de toplumdan onay alabilen bir insan olmayı başaramaz çünkü sık sık gölge arketipi ortaya çıkar. “Çok kere ağzındaki bu tantanalı kelimelerle kendi öz hisleri arasında öyle bir nispetsizli bulunurdu ki, buna adeta münasebetsizlik diyebilirdik.” (ÇE, s. 24). İyi bir dindar maskesi takar fakat çevredekiler “Onda hacı gözü yok.” derler, iyi bir bürokrat rolü oynar fakat çevresindekiler onun rüşvet ve yolsuzluk yaptığına emindir, iyi bir eş rolü oynar fakat eşi de dâhil herkes onun eşini aldattığını bilir. Bilgili görünmeye çalışır fakat çevresindekiler bilgisizliğinden emindir. “Deli Eniştemiz, daima birtakım malumat vererek, dil dökerek ve lügat paralayarak âlim görünmek isterdi.” (ÇE, s. 84).

Birey, kullandığı maskelere kendisini fazla inandığı zaman toplumla uyuşmak için oynadığı rolleri, gerçek kişiliği sanabilir böyle bir durumda kendisini olduğundan daha önemli görme yanılgısına kapılır. Bu durumda bireyin kendinden ve başkalarından beklentileri artar. Hacı Vamık Bey'in taktığı maskeleri, gerçek kimliği sanmasından dolayı

diğer insanlardan onay alamaması onda yıkıcı bir etki yaratır zira enişteye göre kendisi her zaman daha iyisine layıktır. “Başkalarına karşı muamelesinde belki huşunetli bir kabalık ve herhalde tam bir hodbinlik göstermeye kendini haklı bulan eniştemiz de, hepimiz gibi, kendisini tabii her zaman yerden göğe kadar mazur görür ve en ince büyük fedakârlıklara layık bulurdu.” (ÇE, s. 259). Halayla olan ayrılığına kendi ihanetinin sebep vermesine rağmen kendisini değil halayı suçlayan tavrı eniştenin dışarıya karşı taktığı iyi eş maskesine kendisinin de gerçek sandığı anlaşılmaktadır.

“Şimdi, koskocaman köşkün içinde, yalnızlığını daha çok duyarak, kendisini bırakmış olan halamdan ihanet gördüğüne büsbütün inanmıştı, ‘Ya! Ben bütün ömrümü, içinde baş başa vererek ayağımızı rahatça uzatacağımız yuvamıza vakfedeyim de sen beni yalnız bırakıp çekil öyle mi? Bana reva göreceğin muamele bu muydu?’” (ÇE, s. 259-260).

5.6.2. Gölge arketipi

Bireylerin doğuştan gelen en ilkel duyguları ve düşünceleri gölge arketipini oluşturur. Bireyin dışarıdan fark edilmesini istemediği toplumla uyum sağlayabilmek için bilinçaltına attığı, ilkel duygularıdır. “Neticede bastırılan istekler daima insanın bilinmeyen ve toplumsal olmayan, yani yüceltilmemiş olan ilkel kimliğini oluştururlar.” (Fromm, 2006: 83). Temel içgüdüler de bu kapsama girer. İnsanların en karanlık yanını oluşturan arketiptir. “Gölge insanın kötülüğe eğilimli yönüdür. Gölgenin bir kısmı, bastırılmış duygular şeklinde kişisel bilinçaltındadır, bir kısmı da ortak bilinçaltındadır.” (Burger, 2006: 158). Bireyin evcilleştirmesine ve köreltilmesine ihtiyacı olduğu yönüdür. Bu açıdan evcilleşmesi çok önemlidir fakat tamamen yok edilmesi benlikte yıkıcı etki yaratabilir zira bireylerin en yaratıcı taraflarının gölge benliği ile ilgili olduğu düşünülür. Gölge arketipi, çoğu zaman savunma mekanizmalarıyla bertaraf edilir, bireyin kimse tarafından fark edilmesini istemediği taraflarıyla barışma çabası sebebiyle bu duyguları bastırması, yadsıması ya da yüceltmesi gerekir.

“İnsanın toplum içinde var olabilmesi ve grup üyeliğini sürdürebilmesi için, gölgesinde hayvansı eğilimleri evcilleştirmesi gerekir. Bu evcilleştirme süreci, gölgenin eylemlerini bastırarak ve onun gücüne karşı çıkabilecek üçte bir persona geliştirilerek gerçekleşir.” (Gençtan 1998: 180).

Gölge arketipi bireyin en gerçek tarafıdır sahte olan personayla iyi bir geçim sağladığı sürece bir çatışma yaratmaz.

Hacı Vamık Bey'in kötücül duyguları roman boyunca dikkat çeker, kıskanç ve diğer insanların mutluluğunu pek önemsemeyen bu karakterin gölge arketipinin ağır bastığı dikkat çeker. Toplumun beğenisine ihtiyaç duyan bu karakterin kötücül duygularının önüne geçemediği görülür.

“Eskiden beri tanıyıp laubali olduğu bir arkadaşına rast geldi mi, mesela, ‘Ay, sen böyle papyon takmasını nerden öğrendin? Evvelleri bilmezdin!’ dermiş. Birisi İstanbul’un o güzel içme sularından bahsediyormuş. Derhal kendi ihtisas sahasına tecavüz olunmuş gibi kuşkulanarak ‘Ay, bu sular hakkındaki malumatı nerden duydun? Evvelleri sen bunu bilmezdin!’ dermiş. Böyle, tanıdığı birisini haremi güzel oldu mu, tahammül edemez, ‘ Ona kalmaz görürsünüz! Güzel kadın baş belasıdır Bu kadar yosma oldu mu, ele avuca sığmaz! Hele onun elinde hiç kalmaz!’ dermiş. Böyle, tanıdığı birisi memuriyetinde yükseldi mi derhal yolsuzluktan, iltimastan bahsedermiş. Uzaktan bildiği hanımların malumatını kıskanırmış. ‘ Bu sözleri onlar mı söylediler? Acaba nerden biliyorlar? Nasıl öğrenmişler?’ dermiş.” (ÇE, s. 147).

Hayatı boyunca kendine yakıştırdığı maskelerle yaşayan, bunların gerçek karakteri olduğuna inanan eniştenin, hayatının son dönemlerinde aslında kimsenin kendisini sevmeyişini, kendisine değer vermediğini fark etmesi ve halanın da kendisinden boşanıp evden ayrılmasıyla hayatının son dönemlerinde çevresinin kınamalarına maruz kalacak kadar birçok kadınla olan münasebeti eniştenin maskelerden sıkıldığını gösterir.

“İşte böylece Çamlıca’daki eniştemizin mevkisinde bulunan bir adam, o zamanki göreneklere göre, bütün bu adetleri hayatına girmiş alelaide tabii şeyler diye telakki etmeye, yadırgamamaya ve münasebette bulunmak istediği kadınları da evlatlık, besleme, hizmetçi vesaire diye evine getirtmeye alışkın olurdu. Kendisi de bütün hayatını doldurmuş olan şehvet, hislerini tatmin için hep eskimiş usullere müracaat etmeye alışıktı. O zamanlar daha çoğalmamış olan randevu evlerine gitmeye ise hiç alışmamıştı. Belki böyle bir yerde görünmeyi ayıp sayacak, belki de baskın vermekten korkacaktı. Kendisince zevk kapılarının açılması, rahat, emniyet ve bir de eski Türk evlerinin el sürülmemiş istiklal ve saltanatına sahip olan kendi evinin muhiti ve havası gibi ruhun alışkın olduğu şartlara tabiydi.” (ÇE, s. 277-278).

5.6.3. Anima animus arketipi

Bireyin dış dünya ile kurmaya çalıştığı dengeye yardım eden personaya karşılık bireyin iç dünyasındaki dengeye anima ve animus arketipi yardım eder. “Anima arketipi erkek psişesinin kadın yönü, animus arketipi ise kadı psişesinin erkek yönüdür.” (Gençtan, 1998: 179). Kadının erkeği, erkeğin ise kadını anlaması yönünde önemli bir arketiptir. Yaşamla ve karşı cinsle uyum açısından büyük önem taşır. Kadın ya da erkek sadece türüne has özellikler taşımaz, mutlaka ki karşı cinse ait özellikler de bulundurur. Bu durum, toplumda kadın ve erkeğin birlikte var olmasının doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkar. İlk insanlardan beri süregelen kadın ve erkeğin zamanını birlikte geçirmesi sebebiyle zaman içerisinde öğrenilen bu duygular atalar ile süreklilik kazanmıştır. Anima, Animus arketipiyle barışık olunması birey için önemlidir fakat toplumun bakış açısındaki sıklık sebebiyle kadın ve erkeğin sadece kendi cinslerine ait hislere sahip olması beklenir. Bu sebeple bireylerde bu duyguları reddetme temayülü görülür ama diğer türe ait bu duyguların bilinçaltına atılması kişiyi sığlaştıran bir etkiye sahiptir. Bu arketipin reddedilmesi sadece görünürdeki bir rettir, bu arketipi tamamen yok etmek mümkün değildir.

“Eğer bir erkek yalnızca erkeksi özellikler gösterirse dişilik özellikleri bilinçdışında kalır ve gelişemez. Böyle bir durum bilinçdışının zayıf ve etkisiz kalmasına neden olur. Çok erkeksi görünen ve davranan erkeklerin, bu görünümünün gerisinde çoğu kez zayıf ve bağımlı bir yapıya sahip olmalarının nedeni budur.” (Demir, 2017: 101).

Jung’a göre cinslerin birbirilerine karşı besledikleri sevgi ve aşkın sebebi de bu arketiple ilgili olur, erkekler kendi içindeki anima karakterine göre bir kadına ilgi duyar ya da onu itici bulur; kadınlar için de bu durum aynıdır. Jung’a göre kadınların ya da erkeklerin kendi rollerinin dışına çıkma çabaları arketipe uygun olmayan bir durumdur, modern dünyanın bu tür çabalarının yersiz olduğu kanaatini taşır. Bununla birlikte bu rollere aykırı davranmaya çalışmanın birey için sağlıklı olmadığı savunur. Bu rollerin atalardan geldiği ve kabulü durumunda daha sağlıklı yaşanabileceği yönünde bir fikre sahiptir.

5.6.4. Benlik arketipi

Bireyin bütün özünü teşkil eden benlik arketipi, diğer arketiplerin merkezinde yer alır. Diğer insanlarla iyi geçinen kendisinin ve bilincinin farkında, kendini

gerçekleştirebilmiş bireyi ifade eder. “Arketipler algıyı ve duygulanımı belirler, benliğin altyapısını oluşturur. Jung’un tanımladığı arketipler arasında en merkezi yeri olan ‘kendilik ya da ‘benlik’ (self) olarak nitelendirilen arketiplerdir.” (Cebeci, 2015: 230).

Yaşamın temel amacı bireyin kendini gerçekleştirebilmesidir, kişilik bütünlüğünün sağlanabilmesi buna bağlıdır. Bu amaç çerçevesinde birey, hayatı boyunca kendini tamamlamaya ve bulmaya çalışır. Jung’a göre kaliteli bir hayat, bireyin kendi öz benliğine kavuşması ile olur. “Jung, kişinin özbeninin tümünü gerçekleştirmekten çok, özbenin tanınmasını vurguluyor. Kişinin özbenini tanınması, kendi gerçeğinin farkına varmasının tek yoludur. Önemli bir ayrılıktır bu, çünkü bir sürü insan kendisini hiç tanımadan kendi gerçeklerine varmaya çalışmaktadır.” (Hall ve Nordby, 2016: 53). Kendini arama ve bulma uzun bir süreci teşkil eder. Bu süreç başarıya ulaştığında kişi kendini tanımış ve başarıya ulaşmış olur, bu amacın gerçekleşmesi yaşama bağlanmayı sağlarken gerçekleşmemesi bireyin yaşamdan kopmasına sebep olur. Dolayısıyla benlik arketipi hayati bir öneme sahiptir. “Kişinin bireyleşim sürecini tamamlayabilmesi iç benlik ile arasındaki uzlaşmaya bağlıdır.” (Özher, 2006: 82). Kendi bilinciyle barışık olmayan, benliği oturmamış kişi; kendini tanımak için çaba sarf etmemiş kişidir. “Ben arketipi, bilinçdışındaki diğer arketiplerin ve onların bilinç düzeyinde ortaya çıkış biçimlerini düzenler ve örgütler, kişiliğin bütünleşmesini sağlar.” (Gençtan, 1998: 182).

Benliğini yeterince gerçekleştiremeyen bireyler, kendinde var olan olumsuzlukları karşısındaki insanlara yansıtır ve çevresindeki insanlara karşı kötücül duygulara sahip olur. Kendinden emin ve kendisini tanıyıp kendisiyle barışmayı başarabilen güçlü bir karakter oluşturabilmiş bireylerin çevresiyle de barışık olmayı başarmış ve insanları kabul edebilmiş olmaları varoluşuna ve özüne duydukları saygıyla ilgili olur.

Çamlıca’daki Eniştemiz romanında Hacı Vamık Bey’in kendinde var olan bütün olumsuzluklara Fahim Bey sahipmişçesine konuşması dikkat çeker. Eniştenin bu nefreti hem Fahim Bey’i çekememesi hem de Fahim Bey’in kendisi hakkında muhtelis demiş olmasından dolayıdır. Enişte, Fahim Bey’in söylediği şeyin doğru olduğunu bilmesine rağmen yine de Fahim Bey yanlış bir şey söylemiş gibi ondan nefret edip ona kin beslemesi var etmekte yetersiz kaldığı benlik sebebiyledir.

Roman boyunca çoğu kişi tarafından iyi bir insan olarak anılan Fahim Bey, kendini bulamamış bir karakterdir. Kendisiyle olan çelişkisi kendinde arayıp da bulmadığı benliği ile ilgilidir. Hayatı boyunca bir benlik oluşturmaya çalışan bu karakter, gerçeğe uygun olmayan fikirleri sebebiyle bu imkânı yakalayamaz. Bu sebeple romanın “Fahim Bey’in

Dosyaları” bölümünde kendi kendine bir oyuna dalmış olduğu görülmektedir. Kendince bir iş sahibi olmuş mektuplar göndermiş mektupla almıştır fakat bu mektuplar kendi kendine yazdığı mektuplardır. Gerçekte yaşamak istediği hayatı hayallerinde var etmiştir. Yabancılaşmış bir karakter olan Fahim Bey, kendinden uzağa düşmüştür.

“Ben, Fahim Bey’le görüşürken ve hatta bazen onu düşünürken tuhaf bir hisse kapılıyordum: Bana onun hayat ve maneviyatında, belki tembellik, belki muhabbetsizlik, belki beceriksizlik ve belki talihsizlik yüzünden kiralık konağının vaktiyle boş bırakmış olduğu odaları tarzında büsbütün ihmal edilmiş hücreler var gibi geliyordu.” (FBVB, s. 101).

Ali Nizami Bey’in de bir benlik sorunun olduğu görülür. Ailesini ve servetini kaybeden bu karakterin kayıplar sonrasında geçirdiği değişim ve dönüşüm özüne olan yabancılığı okuyucuya gösterir. Bu karakterin ikinci bölümünde içine düştüğü yeisle baş etmeye çalışmak yerine kendinden ve hayatından vazgeçiş, yaşama hevesinin ölüm arzusuna dönmesi, bir Bektaşî babası olduğunu söyleyerek kendinden tamamen uzağa düşmesi bu karakterin güçlü bir benliğe sahip olamaması sebebiyledir.

5.7. Kişilik Bozuklukları

Kişilik bozukluğu; kişinin, toplumsal yaşama ve insan ilişkilerine uymayan özellikler, davranışlar göstermesi durumudur. Bu davranışlar; bireyin yetiştirilme tarzı, beyindeki hastalılar, psikolojik veya biyolojik sebepli olabilir.

“Kişilik bozukluğu olan kişilerde gelişimsel takılmalar ve olgunlaşmam durumları söz konusudur. İçsel nesne ilişkileri bozuktur. Bu kişiler, iş yaşamlarında ve özel ilişkilerinde zorluklar yaşarlar davranış bu tutumlarının başkalarını nasıl etkilediğini göz önünde bulundurmazlar.” (Köroğlu ve Bayraktar, 2010: 5).

Toplum kurallarının geneline ya da birkaçına uyum sağlayamama olarak kendini gösterir. Ağır ya da hafif vakalar olarak gözlenebilir. Nedenleri her zaman açıkça tespit edilemeyebilir.

İnceldiğimiz romanların başkarakterlerinin toplumla sağlayamadığı uyumun sebeplerini kişilik bozuklukları sayesinde tespit etmeye çalışacağız. Sadece romanlarda görülen kişilik bozukluklarına değineceğiz.

5.7.1. Paranoid kişilik bozukluğu:

Paranoya ile ilgili olan bu hastalık, başkalarına aşırı güvensizlik ve kuşku olarak kendini gösterir. Başkalarına duyulan güvensizlik ve aşırı şüphe, endişeli bir hale sebep olur. Bu hastalığa sahip kimselerde kendi başarısızlıklarıyla barışık olmadığı için kişinin, suçu her zaman başkasında bulma temayülü görülür. Başkalarına duydukları şüpheden dolayı yakın ilişkiler kurmaktan kaçınabilirler, bu noktada başkalarıyla geçinme konusunda da sıkıntı yaşarlar. Bu bozukluğa sahip bireylerde; sabit düşüncelere sahip olma ve kıskançlık, kimseye güvenmemekten dolayı sırlarını paylaşmaktan kaçınma belirgin şekilde görülür. Başkalarının kendisini kullandığına dair çevresindekilerin ona bu sebeple yaklaştığına dair yersiz duygulara kapılırlar. Başkalarına karşı her zaman teyakkuza olma hali vardır. Kendi sınırlarını çizmiş, kendi alanından başka bir alana geçmekte zorlanan, çevresindeki insanların onu nasıl algıladığını önemseyen bir tavır söz konusudur. Kendi saygınlıklarını koruyabilmek için haklı olmadıkları durumda bile karşıyı haksız çıkarma yoluna giderler. Kıskançlık özelliği çok baskın bu kişilik özelliğine sahip bireyler kıskançlıklarını, yetersizlik duygularıyla baş etmek için kullanırlar. Diğerlerinden daha özel olduklarının düşünmek isterler, çevresinin ona vereceği zararları düşünüp bir gerginlik yaşarlar. Her zaman en iyisini hak ettiklerini ama çevresindeki insanların bu gerçeği fark edemediğini düşünürler.

Çamlıcada'ki Eniştemiz romanında enişte, bütün iyi görevleri sadece kendine layık görür. Bu sebepten başkalarına verilen bütün görevlere karşı kıskançlık yapar. Veleve ki gazetede başkalarına verilen görevleri okuduğunda “Gittiii, uçtuu!” diye bağırarak o görevin nasıl olur da kendisine verilmediğine şaşırır. Eniştenin aşırı kıskançlığı sadece görevler için değildir. Başkasının olan bütün güzel şeyleri kıskanır.

“Yine deli eniştemiz gayet kıskançtı. Öyle ki bu huyunu meydana koymaktan bile çekinmezdi. Bazı eski mektep ve mahalle arkadaşlarından ve babamdan duyardım. Eski ahbablarını ve tanıdıklarını hayatlarının bütün teferruatında o kadar kıskanırmış ki onların âdete eski mevkilerinden bir adım ilerlemesine razı olamaz ve kendisin onların güya artmaması lazım gelen servetlerinin ve malumatlarının gönüllü bir muhafızı sayarmış.” (ÇE, s. 146-147).

Eniştenin, başına gelen veya yapamadığı her şeyi başkasına bağlama temayülü vardır, aldığı ata bir türlü binememesinin sebebini sürekli ata ya da seyise bağlar.

“Lakin her nedense, bu sessiz adam gürültücü eniştemizin fena halde sinirine dokunuyor ve hiçbir zaman Elyel'den değil de her zaman seyisten şikâyetle

hayvanın huyunu bozduğunu, onu baştan çıkardığını, deli ettiğini iddia ediyordu. Gerçi at, eniştemizin değil de, hep sessiz seyisinin tarafında görünüyordu. Fakat o bu teraneyi tutturmuş, herif atı kızdırıyor, çileden çıkarıyor diye ikide bir ona binmekten vazgeçerek bütün kabahati seyisinde buluyordu.” (ÇE, s. 77).

Enişte gittiği Arabistan şehirlerinden azlolunup dönmesini de her seferinde başka sebeplere bağlayarak kendisini asla suçlu bulmaz hatta son Basra görevinden de kovulduktan sonra çevresindekilere Araplar beni zehirlemeye çalıştı, der.

5.7.2. Şizoid kişilik bozukluğu:

İnsanlardan kaçma, kendiyle yaşama şeklinde belirtileri olan bu kişilik bozukluğu; arkadaş edinmeme, içine çekilme, insan ilişkilerinden uzak durma olarak kendini gösterir. Sosyal ilişkilerden uzak durmaktan mütevellit sosyal becerileri de gelişmez. Genel olarak duygularda aşırıya kaçma hali vardır. Toplumla barışık olunmadığından çevreyle fazla etkileşime girmeme, asosyal bir tavır takınma görülür. Düşüncede dağınıktırlar, sabit bir fikirle yaşamazlar. İnsanlara karşı çizdikleri sınırdan yaşadıklarından insanlarla olan ilişkilerini her zaman belli bir seviyede tutarlar. Genel olarak olduğu durumdan memnun olma durumu görülür, şikâyet etmeyi pek sevmezler. Fikirlerinde açık bireylerdir, karmaşadan uzak dururlar. Hayata karşı keskin bir arzuları yoktur, var olanla yaşamayı tercih ederler. Toplumla baş edememe korkusundan toplumla fazla iç içe olmak istemezler çünkü bir güven sorunları vardır. Toplumdan kaçışın sebep olduğu kendiyle yaşama, kendine yetme istediği görülür, kendi çizdiklerin sınırın dışına çıkma korkusu yüzünden toplumdan uzak dururlar.

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey, kendini dış dünyaya tamamen kapatan bir kişi değildir fakat dışarıyla ve insanlarla uyumunda sorunları vardır ve bazı noktalarda bu çok bariz bir şekilde kendini fark ettirir; arkadaşlarının sürekli onu yadırgaması, onunla ilgili sohbetlerinde arkalarından yapılan gülüşmeler, Fahim Bey’in sağlayamadığı uyumu gösterir. Kendine yeten bir tavrı vardır. Bununla birlikte Fahim Bey’in en göze çarpan özelliklerinden biri de şikâyet etmeyen tavrıdır, hiçbir başarısızlığından yeise düşemeyip son ana kadar kendine inancını yitirmemesi, bir nevi gerçeklere gözünü kapatması, Fahim Bey’in farklı görülmesinin sebepleri olur. Fahim Bey çevresiyle fazla etkileşime girmez. Çevresiyle arasına bir çizgi çekmiştir. Çalıştığı iş yerinde adeta görünmez olmaya çalışır, bir nevi insanlardan saklanarak yaşar.

“O bu idarenin içinde, hiçbir yere, velev ki ay sonlarında veznenin önünde bile gözükmemiş ve hatta çokları onun burada bulunduğunu da bilmezlermiş. O, iyi, ciddi, sebatlı, bakışlarıyla buraya kimseye güvenmeksizin herkesten evvel gelir, burada kimseye görünmeden çalışır ve yine hiç kimseye gözükmeksizin, herkesten sonra, bir gölge gibi, çıkar, gidermiş. Belli ki Fahim Bey kendisini içlerinde ömrünü çürüttüğü bu idarehanelerin tabii fertlerin biri addetmiyordu.” (FBVB, s. 69).

Fahim Bey’in bu kaçıışı gerçeklerle bağını koparmış olmasının ve kendi yarattığı dünyada yaşama isteği ile de ilgili olur.

5.7.3. Şizotipal kişilik bozukluğu:

Sıra dışı düşünme, başkalarından farklı giyinme ve görünme dış dünyaya yabancılaşmış, gerçeğe kendini kapatan, kendi yarattığı dünyanın gerçeklerinde kendini bulan kişilerde görülen bir kişilik bozukluğudur. Hislere aşırı güvenme kendince düşünlere ve inançlara sahip olma görülür. Batıl inançlar gibi değişik inançlara sahip olma, bu tarz kişilerde görülen garip düşünlere dendir. Şizofreniye temel sağlayabilir. Gerçeklerden kopma, kendince gerçekler üretme, görünüş olarak farklı görünme, gerçekleri farklı değerlendirme, yalıtılmışlık bu kişilik bozukluğuna sahip bireylerde görülen özelliklerdendir. Topluma ya da kendine yabancılaşma üst seviyede görülebilir, birey gerçeklerden kopabilir, kendini tamamen başka biri gibi düşünme, bu durumun tezahürü olur. Küçük düşme korkusundan dolayı duygularını saklama isteği de görülür. Gerçeklerden kopma durumu *yadsıma* mekanizmasına sebebiyet verir. Kendine göre gerçeklik ve dünya oluşturma çabası, toplumla temassızlığa sebep olur. Bu durumların da sebebiyet verdiği başarısızlık ve hayata karşı hevesizlik söz konusu olur.

Çamlıca’daki Eniştemiz romanında enişte, türlü batıl inanışlara sahiptir: Büyüye, şeytana, perilere, iyi saatte olsunlara inanır ona göre bunlar gözle görünmez ama seslerden, yatıklarına varlıkları anlaşılır. “Gece saatlerinde bazı boş evlerden gürültüler duyulur. Ortada kimseler yokken kuyudan şarıl şarıl sular çekilir. Camlar taşlanır. Pencereelerde ışıklar yanar. Bu aydınlık odaların camlarının önünde dolaşan hayaletlerin geçtiği görülür. İşte bütün bu şeyler onların mevcudiyetini bildirir.” (ÇE, s. 56-57).

Fala, falcılara, uğura, uğursuzluğa, berekete, bereketsizliğe inanır. “Nazara inanırdı.’Nazar değdi’ tabiri onun en çok tekrar ettiği bir söz ve ihtimalinden en çok

korktuğu bir hadiseydi.” (ÇE, s. 58). İnkisara ve bedduaya inanır, duaların gerçekleşmesi için adağa inanır.

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey topluma yabancılaşmış bir kişidir kendi dünyasında kurduğu hayallere inanır. Topluma ve kendine yabancılaşmıştır. Kendi kendince var etmiş olduğu dünyada yaşar. Hayata dair birçok projesi vardır ama hiçbirin hayata geçiremez zira fikirleri gerçekçi değildir. Kendi dünyasında bilgili olmaya çalışan, sürekli okuyan, araştıran proje üreten biridir fakat bu fikirler hayattan kopuktur. Roman boyunca yadırganan arkasından gülünen Fahim Bey’in toplumla olan temassızlığını fark edilir. Hayatı boyunca bir şey başaramamış olan Fahim Bey kendisine yabancısıdır, gerçeklerden çok uzaktır.

“Ona bermutat ‘Nasılsınız?’ diye sorduktan sonra, ‘İşinizden ne haber?’ diyecek olsam kendime rağmen dudaklarımda bir istihza tebessümü beliriyor. Yahut etrafımda, gözlerle görünmez birtakım mahlûkatın gülüşüklerin duyar gibi oluyorum. Fakat o, bunu bile anlamdan, hissetmeden, ne gariptir ki bu işine hala inanıyor ve aynı ahenkle onu anlatıyor, anlatmakla bitiremiyor, sizi de inanmaya cebretmek isteyen bunamış bir inat ve ısrar ile söylüyor, hala söylüyor! Ben çoktan beridir, onun hayattaki günahının kendi gönlünde yaşayan hülyaları ellerinin tutabileceği hakikatlerden ziyade sevmesi olduğuna inanmıştım.” (FBVB, s. 156).

Fahim Bey hülyalarında yarattığı hayatı gerçeklere tercih eden biridir, bu yüzden de kendini hiçbir zaman başarısız görmez, sona gelmiş gibi hissetmez. Bütün başarısızlıklarından ziyanı yok yenisini deneriz gibi bir bakış açısıyla karşılar.

“Hülyalarından aldıkları kamla ünsiyet ve iktifa edenler, hakikatin tehditlerinde hiçbirini ciddiye almamaları ve asıl dertleriyle meşgul olmamaları yüzünden, bir gün kendilerini büyük bir yoksulluğa düşmüş bulabilirler. Fahim Bey, halden ziyade istikbalde yaşayan bir adamdı. Bunun için değil mi ki, dışarıdan bakanlara her şeyden mahrum ve bahtsız görünürken o, tok hatta gına içinde, hakikatin değil de hayalin ülkesinde kendine göre mesut olabiliyordu.” (FBVB, s. 155).

Fahim Bey, hiçbir gerçeği kabul edemediği gibi yaşlandığında da yaşlandığını kabul edemez bu sebeptendir ki hastalıklarının yaşlılığa değil rutubete bağlar. “Hastalık gibi ihtiyarlığı kimse kendine konduramaz. Herkes kendisini hala annesinin ve babasının

sandıkları gibi genç bir yaşta zanneder. Vücudu içinden duyduğu çöküntülere kulaklarını tıkar, gözlerini yumar.” (FBVB, s. 137).

5.7.4. Antisosyal kişilik bozukluğu:

Kendi çıkarlarını herkesin üzerinde tutan, hiç kimseye karşı bir sorumluluk duygusu geliştirmeyen, arzu ettiği şeylere karşı sabırsızlık gösteren *sosyopat* olarak da bilinen bir kişilik bozukluğudur. Dış dünyaya kendini kapatma ve dış dünyaya karşı gösterilen saldırganlık olarak kendini gösterir. Küçük yaşlardan itibaren kendini gösterebilir. Dürtüsel davranma, karşı cinsle rastgele ilişkiler, saldırgan davranma, başkalarına karşı güvensiz olma görülür. Bu kişilik bozukluğuna sahip bireylerde *id*'in daha baskın olması karakter sorunu yaratır, bu karakter sorunundan mütevellit hoşnut oldukları bir durum olduğunda son derece sevimli ve cana yakın davranan bu kişiler, hoşnut olmadıkları bir durum söz konusu olduğunda hemen hırçınlaşır. İnsanların onlara karşı iyi duygular beslemediklerini düşünürler. Başkalarına acı vermekten mutlu olurlar. Diğer insanlara güvenmeyen bu bireyler sadece kendilerine güvenir ve yeri geldiğinde insanlara ihanet etmekten kaçınmazlar. Her durumda kendilerini haklı bulurlar. Kötücül duygulara sahip bu bireyler her şeyin kendilerinin hakkı olduğuna inanırlar.

Hacı Vamık Bey'in dürtüsel davranışları, çevresindeki kadınlarla rastgele ilişkileri dikkat çeker. Başka insanlara karşı duyarsız, gerektiğinde onları kullanan, diğer insanlarda daha güçlü olmaya önem veren başkalarının hassasiyetlerine önem vermeyen biridir. Çamlıcada'ki köşkünün ederini öğrenmek için köşkü satacakmış gibi Enkserciyan Efendi'den müşteri bulmasını istemiş, ona defalarca müşteri bulan Enkserciyan Efendi'ye en sonunda köşkü satmak istemediğini söylemiş, ona bir ücret ödememiş ve nihayetinde “Benden ne istiyorsun? Evimi bana zorla mı sattıracaksın? Sen benim keyfimin kâhyası mısın? Benim işime ne hakla karşıyorsun? İster satarım ister satmam, sana ne oluyor? Hiç insana evini zorla sat denir mi?” (ÇE, s. 69) diyerek Enkserciyan Efendi'yi kullandığı halde onu haksız çıkarmayı başarmıştır.

5.7.5. Sınırdaki kişilik bozukluğu (Borderline):

Aşırılıklarla dikkat çeken bir kişilik bozukluğudur. Dengesiz bir duygu durumu söz konusudur. Kısa aralıklarla aynı kişiye ya da olaya karşı aşırı sevmeye veya aşırı nefret etme şeklinde kendini gösterir, bununla birlikte kişinin davranışlarında istikrarsızlık göze çarpar. Bu kişilik bozukluğuna sahip insanlarda dürtülerini denetleyememe sorunu vardır. Bu

sebeple iş ya da evlilik hayatında sorunlar yaşama, sık iş değiştirme yaşanan sorunlardan olur. Bu tutarsız duygu durumunu beraberinde getirdiği intihar hissi, terk edilme korkusu, aşırı para harcama gibi durumlar bu aşırılıklara eşlik eder. Her an bir kriz yaşayabilirler dürtüsel ve tepkiseldirler, saldırgan davranma özelliği gösterirler, aşırı ve yersiz öfkeler bireyde kimlik karmaşasına sebep olur. Öfkeleri bazen kendilerine döner, kendine dönen nefret, intihar isteğine dönebilir. Kendilerine dair de kesin bir duygu durumuna sahip olmadıkları için kimlik sorunları vardır. Bu hastalığa sahip bireylerin çevresindeki insanlar hakkında net bir kanaatleri yoktur. Bu kişiler, bazen son derece anlayışlı ve sevecen bir kimliğe bürünürken ani bir geçişle son derece nefret ve saldırganlık davranışları gösterebilirler. Net bir hedef çizmek yerine gününe göre yaşama durumu dikkat çeker. Çevresinin kabulüne mazhar olmamaktan tedirginlik duyarlar. Yalnızlıktan koktukları için sık sık ayrılma kaygısı yaşarlar. Kendilerini kabulde ya da çevresindeki insanlara kendini kabul ettirmede sorun yaşadıklarında depresyona girerler.

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında Hacı Vamık Efendi'nin aşırılıkları, bununla birlikte hiçbir fikrine sadık kalmayışı dikkat çekicidir. Bu hastalığa sahip insanlarda ruh hali dengesizliği ve fikirlerde aniden karşı tarafa geçiş görülür. Yakın olmadıklara insanlara bazen çok yakınmış gibi davranma, çok seviyormuş gibi görünme sonra küçük hadiseler yüzünden aynı kişiden nefretle bahsetme görülür, Hacı Vamık Bey'de de böyle durumların görülmesi romanda dikkat çeker.

“Tanıdıklarından velev ki çoktan beri görmeyerek unuttuklarına bile rast gelir gelmez, onlarla hemen eski aşinalığını hızla tazeler, geçmiş hallerini merak ile şimdiki duygularına iştirak eder gibi görünürdü. Derhal, hayal veya kukla oynatır gibi, bir muhabbet perdesi, bir latife ve tesanüt çerçevesi kurar, öyle ki hariçten görenler konuştuğu adamla kendisini kırk yıllık ahbap zannederler fakat o yanından gider gitmez eniştemiz derhal gidenle arasında kurmuş olduğu hayal perdesini ve kukla oyunu sahnesin bozar, kaldırır, onu çekiştirir, yahut, belki de, daha fenası, tekrar unutuverirdi.” (ÇE, s. 30-31).

Hacı Vamık Efendi'nin çocuklarla gittiği Beyoğlu eğlencelerinde, eğlenirken verdiği aşırı tepkiler, yaşına göre aşırı sevinci, çocuklar için bile şaşırtıcı olur. Romandaki anlatıcının Hacı Vamık Efendi'yi çocukken bu kadar sevmesinin sebeplerinden biri de eniştenin bir çocuğun verdiği tepkilere sahip olmasıdır.

5.7.6. Histriyonik kişilik bozukluğu:

Duygusallığın aşırı şekilde kendini gösterdiği bu kişilik bozukluğunda; ilgi odağı olma, dikkat çekme arzusu, baştan çıkarıcı davranma şeklindeki tezahürleri mevcuttur. Aşırı derecede dışadönük olma arzuları da bununla ilgilidir. Kimi zaman bu duygusal baskınlıktan mütevellit bedenselleştirme de görülebilir. Derin bir dünya algıları yoktur genellikle sığ insanlardır, insanlarla ilişkileri çok iyidir, kendine karşı beğeni ve övgü de görülen özelliklerindendir. Sosyal çevresine ayak uydurmakta zorluk çekmezler, çevresinde fazla insan bulundururlar ama bunlar sığ ilişkiler olarak kalır, samimi arkadaş çevresini az tutarlar. Yüzeysel kişiler olduğu için başkalarına karşı suizan içinde olmazlar. Kendilerini başkalarını beğendirme, onların gözünde iyi bir yere sahip olma duygusu baskındır. İç dünyalarıyla dışarıdan verdikleri izlenim farklıdır. İç dünyalarındaki boşluklarını çevreleriyle doldurmaya çalışırlar, dışarıdan bekledikleri ilgiyi görmezlerse kaygılı bir duygu durumuna sahip olurlar. Çevrelerinden kabul görmeyi önemserler. Çarpıcı giyinişi ve öz bakımı önemserler. Başkalarıyla duygudaşlık kurma yetenekleri yoktur.

Ali Nizami Bey aşırı şekilde dışa dönük bir karakterdir öyle ki kitapta Ali Nizami Bey'in evinden bahseden anlatıcı, onun oturduğu ev değil ayakta durduğu ev der çünkü Ali Nizami Bey'i hiçbir zaman evinde otururken görmemiştir.

“Yoksa hikâyelerini dinlediğimiz ve günlerimizin hemen yarı vaktini köşkünün geçirdiğimiz Ali Nizami Bey'i biz hemen hiç görmez, görsek görsek ya kapıdan çıkar ya kapıdan girerken, yani daima kapı aralıklarında, hep ayakta görürdük. Hanımların sözlerinden de hep uzaklarda gezindiğini anlardık.” (ABAVŞ, s.11-12).

Ali Nizami bey'in sosyal ilişkileri çok gelişmiştir. Kadınların arasında ve çevresinde popüler olan bu kişi hem giyimi hem yaşamı dikkat çeker. Giyiminde çok süslü olması ve göz alıcı olmak istemesi dikkat çekme çabası olarak görülür. Bu karakterin türlü merakı bununla ilişkilendirilebilir. Türlü giyim kuşamı, her yere gidebilecek türlü bastonları, ayakkabıları, türlü hanımlarla gönül ilişkileri evinde gerçekleştirdiği müzikli eğlenceleri, kumar partileri gibi sosyal aktiviteleri dikkat çeker.

5.7.7. Narsistik kişilik bozukluğu:

Narsistik kişilik bozukluğuna sahip kişilerin kendine duyduğu aşırı güven ve sevgi dikkat çeker. “Muhteşemlik, narsistik hastalara tanı koymada kullanılan en önemli ve en

yaygın tanı ölçütüdür. ‘Muhteşemlik’ başkalarının yetenek ve başarılarını küçümserken, kendi yetenek ve başarılarına aşırı değer vere şeklinde kendini gösterir.” (Butcher, Mineka ve Hooley, 2013: 651-652). Buna karşılık bir kırılmanlık da söz konusudur. Bundan dolayı diğer insanların duygularını önemsememe hatta kişilerden faydalanma da görülen etkilerdendir. Dikkat çekme arzusu, herkeste kendine karşı beğeni oluşturma isteği de görülür. Narsistik kişilik bozukluğuna sahip kimselere kendini diğer insanlardan üstün gördükleri için diğer insanlardan her zaman kendilerine ayrıcalık beklerler, onlara göre kıskanılmaya değer insanlardır. İnsanların onları kıskanmaması pek mümkün değildir. Kendilerini çok özel ve üstün bulmalarının sebebi, var olan aşağılık duygusunu ödünlemektir. Alıcı ve benmerkezci yapıları vardır bu sebeple hissettikleri, düşündükleri her şeyi gerçek sanırlar. Olumsuz olan tavırlarını tersi yönde gösterebilme becerisine sahiptirler. Genel olarak hayata karşı iyimser ve umut doludurlar.

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında Hacı Vamık Bey'in kendine olan hayranlığı dikkat çeker. Her konuda bilgiçlik taslar, aslı astarı olmayan bilgileri çevresindekilerle gerçekliğine son derece inanarak paylaşır. Bu durum, kendisinde hata yapma ihtimali görmemesiyle ilgilidir. Kendi yaptığı her şeyi, etrafı için büyük bir lütuf olarak görürken başkalarının onun için yaptıklarını son derece alelade bulur. Söylediği her şeyde takdir edilmesi gereken bir tarafının olduğunu düşündüğünden söylediği şeyler takdir edilmediğinde acaba söylediklerim anlaşılmadı mı diye düşünür. Yaptığı en olağan şeyleri bile olağandışı bulur.

“İşte deli eniştemiz de, bütün bu insanlar gibi, kendinin her yaptığını beğenir, her sözünü takdir ederdi. Mesela, ‘İnsanların tecrübesi daha her sahada terakki etmemiş ve kemale ermemiştir. İnsanlık daha birçok inkılâplar geçirecektir!’ manasına olmak üzere, ‘Daha zaman-ı cahiliyetteyiz!’ derdi ve birdenbire sanki mühim bir keşifte bulunmuş, herkesin gözlerini kamaştırmaya layık bir hakikat söylemiş gibi, ağzı kulaklarına varan br tebessümle karşısındakinden bu sözün ehemmiyetini layıkıyla takdir etmesini bekleyerek, ‘Zaman-ı cahiliyedeyiz! Zaman-ı cahiliyedeyiz!’ diye tekrar ederdi.” (ÇE, s. 149).

Ali Nizami Bey de bazen yerine getiremeyeceği halde sadece o anda övünmek ve kendini iyi hissetmek için tutamayacağı sözler verir. Tutamayacağı yüksek sözler vermesi bir narsistik tezahürü olarak görülür.

“Şeyhim! Aman sizi hala küçük bir ev sahibi bile yapamadık mı? Bize yazıklar olsun! Artık biz bu vazifemizle ne zaman meşgul olacağız?” dediğini işitince

birdenbire aklı başına gelerek Ali Nizami Bey'in sadece böyle hava bir söz söylemeyi adet edinmiş bulunduğunu, yoksa cidden kendi şahsına matuf bir işten haberdar bile olmadığını acı acı anlayıvermiş.” (ANBAVŞ, s. 49).

5.7.8. Obsesif-kompulsif kişilik bozukluğu:

Takıntılı kişilik bozukluğudur. “Obsesif-kompulsif (obsessive-compulsive) bozukluklar düşünme ve davranma saplantılarını ifade ederler.” (Cüceloğlu, 1990: 443). Bu kişilik bozukluğuna sahip kişilerde görülen mükemmeliyetçilik duygusu göze çarpar. Kişinin sürekli aynı davranışlara ve düşüncelere takılı kalması bununla ilgilidir. Düzen ve titizlik konusunda son derece hassastırlar. Kişinin istediği halde bu takıntılardan vazgeçememesi söz konusu olur. Yaptıkları işe aşırı dikkat etmekten dolayı başka şeylere odaklanamama, zamanını genel olarak iyi kullanamama da görülür. Hemen karar vermekte zorluk çekerler. Yeni durumlara korkularından dolayı açık değildirler, her zaman bildiklerinden devam etmek isterler ve bu sebeple kendilerini kısıtlarlar. Israr ve kurallara bağlılık görülen özelliklerdendir. Tavırlarında ve düşüncelerinde esnek değildirler. Çevreleriyle düzeyli bir ilişki içinde kalırlar. Otoriteye karşı saygı duyarlar, bu saygıdan dolayı kendilerini otoriteye sevdirmeye çalışırlar ama kendinden altındaki kimselere aynı sevgiyi ve saygıyı göstermezler. Sorumluluk duyguları baskın oldukları için kendilerini eleştirirken acımasızdırlar. Her zaman en iyisini yapmaya çalışırlar. Ayrıntılara çok takıldıkları için çevreleriyle çok yakın ilişkiler kurmazlar.

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey'de kendini otoriteye sevdirme tavrı görülmez fakat Fahim Bey'in mükemmeliyetçi tavrı dikkat çeker, işlerinde son derece dikkatli davranır. “Arkadaşım onu, ciddiyeti, en küçük teferruata kadar inen dikkati için methediyor ve bilhassa tercümelerine itimat olunabileceğini söyleyerek, ‘Cümleleri o kadar olduğu gibi tercüme eder ki hatta kısa veya uzun, boylarını bile değiştirmez hatta bir virgül bile kaçırmaz!’ diyordu.” (FBVB, s. 68).

Hacı Vamık Bey'in de takıntıları dikkat çeker. Bu çerçevede dışarıdan anlaşılmayan tavırları vardır.

“Mesela bir liranın üstü olarak uşağın getirdiği yetmiş beş kuruşu kaldırmaz, velev ki okunmuş, bir gün evvelki sabah gazetesini attırmaz, velev altındaki halı bundan bozulacak olsa bile, bir meyve sepetini köşeden kaydırmaz, hülasa hiçbir şeye el dokundurtmaz ve her şey uzun müddet oldukları yerlerde bırakırdı. Kimse bunun hikmetine akıl erdiremiyordu. Deli eniştemiz acaba bir

niyet mi tutuyor, herkesin göreceği işten daha iyisini mi yapmayı tasarlıyor, bir uğur mu deniyor, bir uğursuzluktan mı çekiniyordu? Buraları belli olmamakla beraber eğer herhangi bir el bu öteye beriye serpilmiş eşyaya bir dokunsa derhal asabi, ince, deli sesi çınlamaya başlar, etrafı kasıp kavurur ve kıyametler koparırdı.” (ÇE, s. 146).

Bununla birlikte Hacı Vamık Bey’in başka takıntıları da vardır. Veleve ki çözülmesi gereken birkaç sıkıntı varsa aynı gün içinde birden fazla sıkıntıyla uğraşmayıp onları sıraya koyar aynı zamanda her sıkıntının halletmek için özel bir zamanın olduğunu düşünür. “Mesela eniştemiz hayatında intizam ile tatbik ettiği bir usul, iki sıkıntılı işi aynı zamanda takip etmek pek yorucu olduğundan, bunları sıralayarak, her gün ancak bir tek sıkıntıya katlanmak ve bir tek can sıkıcı işle meşgul olmak prensibiydi.” (ÇE, s. 151).

5.8. Romanlarda Görülen Yabancılaşma ve Anomi

Yabancılaşma kavramı hem sosyoloji hem felsefe hem de din ile ilişkilidir. Geniş bir anlama sahip olan bu kelimenin kökenine bakıldığında “Kaynaklar bize ‘yabancılaşma’ kavramını karşılayan Grekçe *alloiosis* ve bundan türetilen Latince *alienatio* sözcüklerinin ekstatis yani ‘esrime, kendinden geçme, benliğinin dışına çıkma’ anlamına geldiğini söylüyor.” (Demirer ve Özbudun; 1999: 10).

Hegel’in felsefi olarak ilk defa ortaya çıkardığı bu kavram, tinsel tözün kendini arayışı esnasında kendinden kopuşu ve buluşuyla kendine yabancılaşmasını ele alır. Hegel’e göre doğadan ayrılan insan doğayı kavrayarak yabancılaşmayı sonlandırabilir. (Hilav, 2009: 145).

Marks’la birlikte toplumsal anlamda yabancılaşma, daha geniş anlamda açıklığa kavuşmuş olur. Marks, *Yabancılaşma* adlı eserinde yabancılaşmanın temelde eşit doğan insanların bu eşitliği kaybetmesi sebebiyle ortaya çıktığını söyler ve bu çerçevede iş bölümü ve özel mülkiyetin varlığının temelde bir eşitsizliğe sebep olduğunu savunur. Marks, Hegel’den farklı olarak yabancılaşmayı sürecin doğal bir sonucu olarak görmez. Zaman içerisinde bulunan şartların insanda var ettiği yabancılaşmanın bireyin çabaları sonucunda sonlandırılabilceğini söyler.

“Yabancılaşma artık Hegel’de olduğu gibi mutlak Geist’in kendi sınırsız hürriyetine kavuştuğu zorunlu bir uğrak değil, insanın belli bir zaman –mekân bağlamında, ekonomik sosyal ve kültürel var oluş koşullarında ortaya çıkan ve

yine insan tarafından ortadan kaldırılacak bir olgudur Marks’a göre.” (Kızıltan, 1986: 20).

Marks’a göre insan ilk önce gereksinimlerini karşılamaya çalışır, bunun sonucu olarak üretir ve bu etkinlik bireyin kendini gerçekleştirmesinde temel koşul olur ancak emek verip bir şeyler üreten birey ve bunun karşısında ürettiklerinden faydalanan varlıklı bireyler olması, bunlar arasındaki fark, kişiyi kendine yabancılaştırır. Bireyin önce işi ile ilgisinde ortaya çıkan yabancılaşma, Marks’a göre diğer her türlü etkinliğe damga vurur, bunları yabancılaşmış ilişkilere dönüştürür. Kendinde var olanı nesneye aktarma sebebiyle bireyde oluşan boşluk kendi yarattığının hâkimiyeti altına girme durumuna sebep olur. “Yabancılaşmış toplumdaki bireylerin ihtiyaçları çarpıtılarak, zaaflar haline getirirler. Marx bu durumu şaşırtıcı şekilde önceden fark etmiştir. Ona göre kapitalist toplumdaki bireyler, birbirileri için yeni ihtiyaçlar üretme yarışındadırlar.” (Fromm, 2006: 48).

Sadece üretmekle uğraşan bireyin kendisi için bir şey yapmakta yetersiz kalışı da önemlidir, bu durum insanın tabiatıyla örtüşmez zira bireyin insani özelliklerinden çıkarır. “Marks’a göre insanlık tarihi, insan varlığının gelişmesi, ama aynı zamanda giderek yabancılaşması anlamına gelmektedir.” (Tolan, 1981: 142). Marks’a göre ekonomik, dinsel ve politik yabancılaşma olmak üzere üç tür yabancılaşma görülür. Öncelikle ekonomik anlamdaki yabancılaşmada iş bölümü sınıfsal çatışmayı tetikler, yaptığı işi yapmak zorunda olduğu için yapan birey, bu işten mutsuz olur zira bu eylem, zamanını istemediği şekilde geçirmesine sebep olur; buna karşılık birey mutlu olacağı eylemler yapabilme imkânına sahip olursa kendine yabancılaşma süreci gerçekleşmez.

Yabancılaşmanın dinle ilişkisine bakıldığında ise bireyin yaşamındaki zorluluklardan bir kaçış olarak dini, bir güç olarak gördüğü görülür. Dinsel yabancılaşmanın temelinde bir kaçış vardır. Yaşamdaki zorluklarla baş etmekte zorlanan bireyin, kendinden daha üstün bir varlığa sığınma isteğinden doğar. Bu, hayata bir anlam katma isteğinin bir sonucudur.

“İnsanın kendisi ve doğa karşısındaki kendinin her yabancılaşması, kendinden öteki insanlar ile kurduğu, kendini ve doğayı içine koyduğu ilişkide görünür. Bu nedenle kendinin dinsel yabancılaşması, zorunlu olarak laikin rahip ile ya da burada entelektüel dünya söz konusu olduğuna göre bir aracı, vb. ile ilişkisi içinde görünür. Pratik gerçek dünyada öz yabancılaşma, ancak, öteki insanlar karşısındaki gerçek pratik ilişki aracılığıyla görünebilir.” (Marks, 2013: 31).

Politik anlamada yabancılaşma ise bireyin yaptığı işi bir zorunluluk olarak görmesi ve işin onun ilgisi olmayan bir hal alması, bireyi kendine yabancılaşmasını ele alır zira birey böyle bir hayatta kendini bulmakta zorlanır. İnsanın özünde var olan ile yaptığı eylemin örtüşmemesi de süreçte bireyi yabancılaştırır. Bu yabancılaşmanın görülmemesi için bireyin kendini mutlu hissedeceği, kendini bulabileceği bir hayat yaşaması gerekir. Bu sebeple hem proletaryanın hem de onun karşıtı olan gücün ortadan kalkması gerekmektedir.

Yabancılaşmayı psikanalitik anlamda yeniden yorumlayan ise Fromm ve Marcuse olur. Fromm, *Sağlıklı Toplum* adlı eserinde yabancılaşmayı çağdaş toplumun gereği olan insanın varoluşuna aykırı bir şekilde tekdüze yaşanan ve yerine getirmek zorunda olunan işler sebebiyle olduğunu söyler (1990a: 58). Sosyal bir varlık olan insan kendini gerçekleştirmek için gerekli koşulları sağlayamadığında kendine yabancılaşır. Bireyin varoluşunu gerçekleştirmesi yolunda atamadığı her adım bu açıdan önemlidir. “Yabancılaşma ‘ben’ kavramının bir hastalığıdır. Psikozlar düzeyinde olmasa dahi, çağdaş insanın manevi rahatsızlıklarının ilk basamağıdır.” (Fromm, 2006: 51). Birey varoluşun temel gereksinimleri yerine getirmelidir. Sosyal anlamda insanlar arasındaki ilişkilerinde kendi gerçekleştirmek zorundadır.

Marcusu ise dayatılan toplum birey ilişkisi karşısında edilgenleşen ve eleştirme özelliğini kaybeden ve yalıtılan bireyin, tek boyutlu insan haline geldiğini savunur. Tek tip ve kabullenen bireylere sebep olan durumun tüketim toplumunun her insanın aynı ihtiyaçlara ve aynı zevklere sahipmiş gibi dayatılan bir dünya düzenine bağlar. Bireysel farklılıkların göz ardı edildiği yeni dünya düzeni bireylerin kendisine yabancılaşmasına sebep olur. Yapay ihtiyaçların temel ihtiyaçlar gibi pazarlandığı ve kişiyi diğerlerinde ayrılan özelliklerinin kaybettirildiği tek tip insan haline gelmesi söz konusu olur. Marcusu’ya göre bireyler var olan düzene ayak uydurmak için dayatılan yapay ihtiyaçlarla düzene uyum sağlamaya mecbur bırakılarak edilgenleştirilmekte ve olana razı bırakılmaktadır. Kendi olma bilincini kaybetmiş tek tipleşmiş insan olma özelliği gösteren bireyler olmaya başlamışlardır (Demirer ve Özbudun 1999: 33-34). “Şeyleştirici teknoloji, insanları köleleştirirken bu durumu, yüksek yaşam standartlarıyla telafi etmektedir.” (Demirer ve Özbudun 1999: 35). Bu durum tüketim toplumun bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Bireyin sosyal anlamdaki uyumsuzlukları anomi ile de ilgilidir. Yabancılaşmanın bir türevi olan anomiyeye de bu noktada değinmek gerekmektedir. Durkheim’in sosyolojik

anlamda ele aldığı anomi toplumsal anlamda bireylerin normalin dışına çıkmasını ifade eder. Bu anlamda yabancılaşmanın başka bir tezahürü olarak görülür. Tolan’a göre anomi, toplumun normatif kurallarının bireylerin gözünde değerini yitirmesi önemini kaybetmesidir bu sebeple de genel kabullerin dışına çıkma hali olarak görülür (1981: 171). Toplumun belirlediği kuralların dışına çıkma her bireyde kısmi olarak görülür fakat bazı bireylerin toplum kurallarına uymakta daha çok zorlandığı ve bu noktada dikkat çeken bir kopuşun yaşandığı görülmektedir.

Görüldüğü gibi yabancılaşma konusuna değinen düşünürler; yabancılaşmanın bireyi edilgenleştiren, kendinden koparan etkisine değinmişlerdir. Hem toplumsal hem bireysel anlamda insan tabiatına uymayan bir yaşam tarzının insanda yabancılaşmaya sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu yabancılaşmanın doğal bir sonuç olarak sosyal uyumsuzluk çerçevesinde ise anomiye de sebep olduğu görülmektedir. Bireyin en temel arzularından biri kendini gerçekleştirme arzusudur. Bulunduğu sosyal çevrede bunu gerçekleştiremeyen birey, zamanla kendine olan inancını yitirmesi sebebiyle kendisinden kopmaya başlar. Bu kopuş bazen sadece bireyin bilgisine sahip olduğu, kafasında yaratmış olduğu dünyada mutlu olmayı başarmış bir *ben* ya da tamamen başarısızlığını kabul eden ve kendine inanmayı bırakan bir *ben* yaratır. “İnsanın yabancılaşması önce kendi varlık yapısının birliğinin bozguna uğraması, uyumsuzluğu, onun neliğinden uzaklaşması anlamına gelir.” (Kızıltan, 1986: 111).

“Yabancılaşma, psikiyatride normalden sapma durumunun ifadesi olarak kişinin çoğu kez bir akıl bozukluğu nedeniyle toplum içindeki ilişkilerinin bozulması, toplumun böyle birini dışlaması, yabancı sayması anlamında kullanılmış; çağdaş psikoloji ve sosyolojide yaygın olarak kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, doğaya ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılık hissi olarak tanımlanmıştır.” (Balık, 2011: 9).

İncelediğimiz romanlarda görülen toplumun genel yaşam kurallarından sapmış kendisinden kopmuş, yabancılaşmadan dolayı toplumun dışına çıkmış roman karakterleri ile ilgili olarak *yabancılaşma* ve *anomi* konusuna değinildi. Bu sebeple bu karakterlerin toplumdan kopmuşluklarına değinilirken bu kavramlardan yararlanılacaktır. Romanlardaki yabancılaşma konusunda Hakan Sazyek tarafından yazılmış olan *Abdülhak Şinasi Romanlarında Özel Yabancılaşma* adlı çalışma bu başlıkta bizim için önemli bir kaynak oldu.

5.8.1. Hayatın içinde, gerçeklerin dışında bir yabancı: Fahim Bey

Fahim Bey ve Biz romanı, anlatıcının anekdotlarla Fahim Bey hakkında anlattıklarından oluşur. Roman, adıyla birçok şey anlatmaktadır zira Fahim Bey’in adı yanlıştır. Arapçada böyle bir kelime yoktur. Fahim Bey, ismi yüzünden bile yadırgamalara maruz kalır. “İlahi Fahim Bey’ derlermiş, ‘Bu ismi nerden buldun, a birader! Arabide böyle bir kelime yoktur ki! Durup dururken sen bize isminle yanlış yaptırmış oluyorsun! Oldu mu ya?’” (FBVB, s. 41). Yazar, Fahim Bey’in yabancılığının doğuştan geldiği mesajını vermek istemektedir. Fahim Bey’in istese de bu toplumun oluşturduğu çemberin içine giremeyeceği en başından anlaşılmaktadır.

Fahim Bey hakkındaki ilk bilgileri babasından edinen anlatıcı, sonraki süreçte Fahim Bey’le irtibatı sayesinde kendi tanıdığı Fahim Bey’i anlatır. Anlatıcının gözünden yıllar içinde Fahim Bey’in aşama aşama derinleşen yabancılaşmasına şahit olunur.

Fahim Bey, romanın başlarında sosyal bir çevreye sahip ve bu çevrede beğenilen sözüne itimat edilen biridir. Çevresiyle sorunu olmayan bir görüntüsü vardır. Çevresindeki çoğu kişi tarafından sürekli iyi bir insan olduğuna dair yorumlar dikkat çeker. Arkadaşlarıyla Beyoğlu eğlencelerine, tiyatrolara gider. Hayatın çok dışında yaşamamaktadır fakat romanın başından itibaren Fahim Bey’in zamanla ve gerçeklerle sorunu olduğu anlaşılmaktadır.

“Babam, ekser odaları boş kalan bu konakta ekseriye dalgın dalgın keman çalan bu dostunu görmeye gittikçe onun bir bekleyişten ibaret hayatına şaşakalmış. ‘Hay Allah sana akıllar versin’ diye gülmekten katılmış ama içinden yine onu takdir etmekten geri kalmamış.” (FBVB, s. 18).

Fahim Bey’in hayali diplomat olmaktır. Bu hayal için yıllarca bekler, öyle ki babasının arkadaşı olan bir sadrazamdan bir memuriyet sözü alan Fahim Bey, bu söz için bir yıl beklemekte bir sıkıntı görmez. Kiraladığı büyük evde günlerce keman çalarak zamanını geçirir, bu durum da gerçeklerden kaçışın bir tezahürüdür. Fahim Bey’in aslında böyle bir ev tutmaya hakkı yoktur zira işsizdir fakat babasına mahcup hissetmemek için böyle bir ev tutar.

Toplumun içinde ama toplumdan farklı olan Fahim Bey’in Londra’daki işine gitmeden önce diktirdiği, eskise bile yıllarca giymek zorunda kaldığı elbiseler de farklı görülmesinin sebeplerinden olur.

“Belki bunlar Fahim Bey’i öyle bir zırh içinde gösteriyordu ki birçokları onu memleketin mukadderatına yabancı bulmuşlar ve bu esvapları açık renklerini,

serbest şekillerini görerek kendinse yabancı bir kan aşılandığını sanmışlar ve hele Fahim Bey müteredit ve uysalken onu, bu kalın ve kabarık kumaşları yüzünden, atılgan ve şımarık bulmuşlar; o belki darlık ve yoksulluk içindeyken, bu geniş esvapları yüzünden, onun bolluk ve israf içinde olduğuna kanmışlardır.” (FBVB, s. 30-31).

Fahim Bey’in evlenmesiyle birlikte durağanlaşan hayatı yavaş yavaş onun daha çok içe çekilmesinde önemli bir süreç olur fakat evlenmeden önce de Fahim Bey’in hakkında anlatılan anekdotlarda sürekli yadırganan ve gülüşmelere sebep olan biri olması Fahim Bey’in içinde bu sürecin zaten başlamış olduğunun kanıtı olur. Fahim Bey zaten bir yabancıydı, fakat süreç içinde yabancılaşmanın daha da derinleşmesiyle farklı görünen, topluma karışmadan, insanlardan saklanarak yaşamaya çalışan Fahim Bey’e tanık olunur. “Belli ki Fahim Bey kendisini içlerinde ömrünü çürüttüğü bu idarehanelerin tabii fertlerinden biri addetmiyordu.” (FBVB, s. 69).

Fahim Bey için bilgili olmak çok önemlidir. Fahim Bey’in gazetelere ve kitaplara düşkün tavrı, onun *yüceltme* mekanizmasını kullanmak istemesiyle ilgilidir, her konuda bilgi sahibi olması çevresinde kabul görme arzusuyla ilgili olur. Bu bilgili hali çevresinden takdir toplamasına yardımcı olur fakat çok bilgili olan hatta bu sebeple etrafında hezarfen lakabı verilen Fahim Bey’in bu bilgilerinin hayatında bir karşılığı olmaz. “Hâlbuki Fahim Bey gayet okuma meraklısı, allame değilse bile âlim bir adammış! Tesadüfen herhangi bir bahis açılrsa onda ‘yedi tûla’sı olduğu görülürmüş!” (FBVB, s. 42). Bu bilgiler sadece çevresinin ona verdiği değeri artırmakla kalır.

Yabancılaşmanın asıl sebeplerinden biri olan hakikatte aradığını bulamamak, Fahim Bey için de yabancılaşmanın en temel sebeplerinden biri olur. Zaman içerisinde hayatta aradığını bulamayan Fahim Bey’i asıl yabancılaştıran şeyin hayalleriyle hakikatlerinin birbirini tutmaması olduğu görülür. Hayatla savaşamayacağını anlayan Fahim Bey, gerçeklerle bağını koparır ve hayallerinde yaşamaya başlayıp kafasında kendine göre bir gerçek yaratarak, hakikatlerle arasına bir perde çeker. Hayatı boyunca süregelen olumsuzluklar da bu yabancılaşmanın içselleşmesinde önemli olur. Zaten topluma karışmakta yetersiz kalan tavrı kendini daha çok göstermeye başlar. “Fakat şurası da var ki işlerinin hiç yolunda gitmemiş olması ayrı bir hakikatti.” (FBVB, s. 32). Fahim Bey’in *yadsıma* ve *beklenti oluşturma* mekanizmalarını fazla kullanmasıyla birlikte hayatın içinde ama gerçeklerin dışında yaşayan, yabancılaşmış bir karakter ortaya çıkmış olur. Bu sebeple gerçeklerden tamamen uzaklaşmış tavrı dikkat çeker. Fahim Bey’in kafasında

yarattığı dünyada; mutlu, hayatta aradığını bulmuş tavrı gerçeklerden kopuşun en önemli göstergesi olur. “Ondan ayrılırken içimde çocuksu bir sual belirliyordu: Acaba niçin bu kadar mağlup, arada sırada bir muzaffere benziyordu.” (FBVB, s. 73). Fahim Bey, özel teşebbüse dair geliştirdiği proje için bir İngiliz’le görüşür ama projenin gerçeklere uygun olmaması sebebiyle olumlu bir sonuç alamaz. Bursa’da pamuk yetiştirme projesi için de Baron de Lormais ile görüşür fakat ondan da olumlu bir sonuç alamaz. “Hâlbuki o gider gitmez Baron bana ‘Bu kadar methettiğiniz bu beyle yapılabilecek hiçbir şey yok! Kendisi nazik bir adam ama bir iş adamı değil ki, hayalperestin biri!’ dedi.” (FBVB, s. 67). Arkasından böyle yorumlar yapılan Fahim Bey’in dışarıdan böyle görüldüğüne dair en ufak bir fikri yoktur. Bu iki görüşmeye da çok ehemmiyet veren Fahim Bey’in bu görüşmelerin olumsuz geçmesine dair hiçbir yeise kapılmamasından anlaşılıyor ki Fahim Bey için önemli olan bu projeleri üretme kısmıydı hayata geçirme kısmı değildi. Anlatıcıya göre Fahim Bey’in aslında bir şey olmak gibi bir düşüncesi yoktur, o sadece kendi yarattığı dünyada etken biri olmak için gerçeklerle uyuşmayan fikirlerle yaşamaktadır. “Fahim Bey sanki ne olmayı istemişti de muvaffak olamamıştı.” (FBVB, s. 31-32). Romanın en çarpıcı, yabancılaşmanın kendisini en çok hissettirdiği bu cümleyle birlikte Fahim Bey’in asıl gerçeğinin gerçeklerle ilgili olmadığı çok açık bir şekilde anlaşılmış olmaktadır. Yabancılaşma öylesine derin bir hal almıştır ki aslından bir şey olmak istemeyişini ama Fahim Bey’in bu gerçeği görmekte ne kadar uzaklaştığına tanık olunur. Dışarıdan bakıldığında hayatında son derece edilgenleşmiş olan Fahim Bey, iç dünyasında bir o kadar etkindir. Galata’da kiralamış olduğu iş hanında herkes onu odasında sürekli uyukladığını düşünürken o, ülkeye dair yığınla proje üretir. “Meğer Fahim Bey yazıhanesinde uyumadığı ve kimsenin de gelmeyeceğine emin olduğu uzun saatlerde daha ancak kendi kafasında kurulmuş olan işini güya hakikaten işliyormuş gibi idare etmek oyununa kapılmış.” (FBVB, s. 121). Fakat bu projeleri hayata geçirmek için herhangi bir çaba sarf etmez bunların hepsi sadece dosyalarda kalır.

“İhtimal ki Fahim Bey muhayyilesinde bazı kıymetli emeller beslemekle beraber hayatta bunları tahakkuk ettirmek için ihtiyar olunacak fedakârlıkları ve gayreti kabul etmiyor yahut benimsemiyor ve böylece onları sade hayalinde yaşatmayı tercih ediyordu. İhtimal ki onun hayali pek geniş ve kendi hülyasında inanmak kabiliyeti de pek kuvvetliydi.” (FBVB, s. 101-102).

Fahim Bey’in hiçbir şeyi gerçekten istemeyişi gerçek bir çabanın önüne geçer, yer yer düşündüklerinin kendiliğinden gerçekleşmesini bekleyen bir tavır görülür. “Fahim

Bey! Bilmez misiniz ki bütün vuslatlar hele cansız bir sabır ve itinanın değil, ancak galeyanlı bir iştiyakın mükâfatıdır.” (FBVB, s. 103).

Kendine yabancılaşan bireyin kafasında yarattığı dünyada her istediğini gerçekleştirebilmiş arzularına erişebilmiş bir eda vardır. Bu sebeple dışarıdan insanların anlam veremediği şikâyet etmeyen, mutlu olmayı başarmış bir birey tavrı görülür. Hayatı boyunca, gerçekte başaramayacağı her şeyi, hayallerinde kendisine hedef olarak belirleyen Fahim Bey, yaşamaya dayanabilmek için kendine her zaman beklenti oluşturur ve kendine dair bütün gerçekleri *yadsıma* yoluyla görmezden gelir. Bu şekilde hayatının son evresine gelmiş olan Fahim Bey, hayatının son demlerine kadar gerçeklere kapadığı gözlerini hiçbir zaman açamaz ve yaşlılığında da buna devam eder, yaşlandığında bile genç birinin hayata duyduğu heyecan ve umutla yaşar. “Pek kısa kestirdiği için yan taraflarında hiç görünmeyen beyaz saçlarına ve ak bıyıklarına rağmen Fahim Bey’in, ne kadar gariptir, bazı insanlarda örüldüğü gibi, yaşıyor değil de hala bir yaşamaya hazırlanma devresinde bulunuyor hali vardı.” (FBVB, s. 99). Yaşlılığında bile bu tavrı gösteren, fikirleriyle her gün yeniden doğan Fahim Bey’i anlamakta zorlanan anlatıcı, hâlâ kendini bulmayan bu *yabancıyı* yadırgar. “Bu kadar yürüyorsunuz da hala bir inkılâba, bir infilaka varamadınız mı? Yahut hala kendinizi arıyorsunuz da, kendinizi hala bulmadınız mı?” (FBVB, s. 103).

Romanı başlarında bilgisi ve görgüsü sebebiyle anlatıcının hayran olduğu Fahim Bey, romanın sonlarına doğru artık anlatıcının, görünce yolunu değiştirmek istediği biridir. Yaşlılıkta dolayı hâsıl olan tüm hastalıklarını yaşlılığa değil rutubete bağlayan Fahim Bey, artık anlatıcı için her zaman aynı şeyleri anlatan, sohbeti çekilmez önemsiz biri haline gelir. “Fahim Bey’i de, ne yapayım, biraz ahmak ve bunak bulmaktan kendimi almadığım olurdu.” (FBVB, s. 111). Okuyucuya değerli bir insan olarak gösterilen Fahim Bey’in son evrede kendisine hayran olan bir insanın bile onu önemsiz görmeye kadar götüren yazar, yabancılaşmanın en derin ve en dikkat çeken yanını okuyucuya göstermiş olur. “Gönlümüzde yaşayan hülyalar onların hakikate alakamız kalmayacak kadar inandığımız zamanlar bizim içinde yaşadığımız hayal âleminin başkalarının gördükleri hakikat dünyasıyla hiçbir münasebeti kalmaz.” (FBVB, s. 102).

5.8.2. Normların dışında bir karakter: Hacı Vamık Bey

Çamlıca’daki Eniştemiz romanında Fahim Bey’den farklı olarak hayatın içinde kalmayı başarmış fakat *anomi* sebebiyle toplum kurallarına olan uyumsuzluğu fazlaca dikkat çeken hatta bu sebeple çocukların arasında Deli enişte olarak bilinen bir karaktere

tanık olunur. Hacı Vamık Bey, Fahim Bey'in aksine gerçeklerle bağıını koparmamış, gerçekten kopuk olmayan beklentilere sahip olan, yine roman boyunca iyi insan profili çizen Fahim Bey'den farklı olarak çevresi tarafından değer görmeyen bir karaktere sahiptir. Hacı Vamık Bey'in yabancılaşması toplumsal kurallara gösterdiği aykırılıkla kendini gösterir. "Hacı Vamık Bey'in 'deliliği', büyük ölçüde büyüklerin, yani kendilerini toplumsal normlara bağlayan insanların dünyasıyla bir denge kuramamasından kaynaklanmaktadır." (Sazyek, 2008: 153). Antisosyal karakteri, kıskançlığı, narsistliği, bencilliği ve bütün güzel şeyleri kendi hakkı olarak gören kişiliği, en belirgin özellikleri olan bu karakter, toplum kurallarının epey dışındadır. Sevincini, üzüntüsünü, isteklerini ifade edişindeki tuhaflıkları, kendi ile sürekli tutarsız oluşu dikkat çeker. Kendisi hakkında düşünceleri önemsemeyen, kendi mutluluğunu her şeyden önce gören deli eniştenin bu sebeple toplumla uyumsuzlukları çok dikkat çeker.

Roman, "Kadrini Bilmediğimiz Deliler" başlığıyla başlar zira anlatıcıya göre her deli sandığımız kişi akli muvazenesi tamamen kaybetmiş kişi değildir kaldı ki anlatıcıya göre delilik mutsuzluktan kaçıştır. "Zira delişmenliğinden haberi olan bizler, bir türlü tatmin edilemeyen mantığımızla, adeta rahatsız, hasta olan insanlarız, ötekilerse bundan haberi olmayan ve rahat kalanlardır." (ÇE, s. 12). Bütün delilikleriyle barışık olan enişte kendini çoğu zaman başkalarına rağmen mutlu eder. Her duygusunu abartarak yaşar, toplumun değerlerine işine gelen taraflarıyla ilgilenip yeri geldiğinde hepsine ihanet eder. "Düşündükleri gibi yaşamak kahramanlığı gösteremeyen insanlar çokları yaşadıkları gibi düşünmeye tenezzül etmezler de fikirleriyle hareketleri arasında tezattan tezada düşmekte mahzur görmezler." (ÇE, s. 62). Eniştenin en belirgin özelliklerinden biri de tutarsız oluşudur. Her fikrine çok kolay bir şekilde ihanet edebilmesi dikkat çeker. "Hayatta fikirlerine sadık kalmamak rahatlığını her zaman gösterirdi." (ÇE, s. 152). Aşk romanları okuyan kızları yadırgar ama kendi kızına bu özgürlüğü verir, kadınların başka erkeklerin yanında oturmasını dahi yadırgarken kendisinin evdeki hizmetçilerle olan münasebeti herkes tarafından duyulur. Eniştenin kendiyile en çok çelişen durumlarından biri de din konusudur. Her haliyle dindar bir insan olarak görünmeye çalışan enişte; poker oynar, içki içer, gittiği görevlerden rüşvet ve yolsuzluk gibi dindar bir insanla uyuşmayacak sebeplerden dolayı azlolunur.

"Demek ki mütemadiyen namaz, oruç gibi dinin bütün emirlerini yerine getirmeye dikkat eden, bu hususta pek ihtiyatlı görünen, o kadar ki yemek yemeyi pek severken kendini bazen üç aylarda da birkaç gün oruç tutmaya

cebredden bu mutaassıp adamın, bütün bunlara rağmen, ruhunu düzeltmeyen, tasfiye etmeyen ve onu hakiki bir irşada erdiremeyen bir şey, bir noksan vardı.” (ÇE, s. 63).

Kıskançlığı roman boyunca dikkat çeken eniştenin, bu duygusunu gizlemeye çalışmaz hatta bunu göstermeyi çok doğal bulur. Topluma aykırı olan enişte bu yönüyle de toplumla uyumsuzluğu dikkat çeker.

“Eskiden beri tanıyıp laubali olduğu bir arkadaşına rast geldi mi mesela, ‘Ay sen böyle papyon takmayı nerden öğrendin? Evvelleri bilmezdin!’ dermiş. Birisi İstanbul’un o güzel içme sularından bahsediyormuş. Derhal kendi ihtisas sahasına tecavüz olunmuş gibi kuşkulularak ‘Ay, bu sular hakkındaki malumatı nerden duydun? Evvelleri sen bunu bilmezdin!’ dermiş.” (ÇE, s. 147).

Bu kıskançlığından dolayı hâsıl olan bir hırs da söz konusudur. Bu sebeple bütün iyi görevleri kendisine layık görür, gazete gördüğü başkalarına verilen görevleri her seferinde büyük bir üzüntüyle ve kıskançlıkla okur. Fahim Bey’in sahip olduğu düzgün karakteri sebebiyle ona karşı da büyük bir kıskançlık duyar zira Fahim Bey’in verdiği görüntü kendisinin yakalamak isteyip de başaramadığı bir şeydir. *Yansıtma* mekanizmasını kullanarak sahip olduğu bütün kötü huylara Fahim Bey sahipmiş gibi konuşur. *Yabancılaşma* ve *anomi* sebebiyle toplumla uyuşan ve diğer insanların makul görebileceği neredeyse hiçbir huyu yoktur. Ömrünün son demlerinde hala ile ayrılmasından sonra kadın düşkün olan enişte, komşuları tarafından da fark edilen ahlaksız bir hayat yaşar. Yazar, eniştenin ömrü boyunca gösterdiği aykırılığı yaşlılıkta da devam ettirerek eniştenin son demlerini yine enişteye yakışır bir şekilde okuyucuya yansıtır.

5.8.3. İki zıt kutup: Ali Nizami Bey

İki bölüme ayrılan romanda Ali Nizami Bey’in alafranga günlerinde hayatın içinde olan hali ile yabancılaşarak şeyhliğe adım atan ve bundan dolayı hayatın dışına çıkan Ali Nizami Bey, görülür. Diğer romanlarda görülen yabancılaşmadan farklı olarak baştan itibaren görülen bir yabancılaşma söz konusu değildir. Diğer romanlarda görülen başkarakterlerin deli olarak görülmesi durumu bu romanda da dikkat çeker. Hayatın son derece içinde, yaşamakla barışık olan bu karakter de çevresine göre bir delidir.

Romanın ilk bölümü Ali Nizami Bey’in alafranga yaşayışının bütün ayrıntılarına tanık olunan bölümdür. İlk bölümde servetini her zaman hakkıyla harcayan, tüm sosyal

aktiveleri en alafranga şekilde yaşayan, meraklarıyla dilere destan, kadın arasında popüler olan Ali Nizami Bey dikkat çeker. İkinci bölümde babasının ölümü sonrasında eriyen serveti ve annesinin ölümü sonrasında hastalanan Ali Nizami Bey akıl sağlığını kaybeder. “Bunun üzerine de Ali Nizami Bey’in kafasındaki zaten bir kuş beyni kadar hafif olan beyni ‘ sırra kadem basmış!’ zavallının şimdi aklından zoru varmış.” (ANBŞVA, s. 71). Dolayısıyla romanda diğer romanlardaki karakterlerin aksine bir akıl hastalığı sonrasında görülen bir yabancılaşma görülür. “Yabancılaşmış kişi başkalarını ve kendisini gerçekte oldukları gibi değil de bilinçaltı güçlerin etkisiyle çarpıtılmış bir biçimde algılar. Deli insan bütünüyle yabancılaşmış kişidir; kendisini hiçbir biçimde kendi yaşantısının merkezi olarak algılayamaz; benlik duygusunu yitirmiştir.” (Fromm, 1990a: 138). Romanın ikinci bölümünde Ali Nizami Bey’in gördüğü rüya sonrasında bir Bektaşî şeyhi olmaya karar verir. Tüm servetini kaybetmesi neticesinde Ali Nizami Bey, düştüğü boşluktan çıkmak için dine sığınmayı bir çıkış yolu olarak görür ve karakterinin tam aksine birisi haline gelir. “Yabancılaşmış insan, başka herhangi bir kişiden koptuğu gibi kendisinden de kopmuştur.” (Fromm, 1990: 134). Dine sığınmasıyla birlikte alafranga döneminde en nefret ettiği Karacaahmet’e bakan son derece eski bir ev tutması romanın en çarpıcı kısımlarından biridir. Bu aşamadan sonra Ali Nizami Bey, kendi gerçeğini reddederek kendine aykırı bir kişilik oluşturur, kendinden tamamen koparak başka birine dönüşür. “Ali Nizami Bey şimdi kendini hayata minnettar ve insanlara kardeş duyuyordu. Şimdi her şeyin büyük bir inkişaf içinde sırrını bir güneş gibi açtığını ve ruhunu bir çağlayan halinde döktüğünü biliyor; her şeyin hayra delaletini ve herkesin iyiliğini istiyor.” (ANBAVŞ, s. 84). Bu dönüşümden sonra Ali Nizam Bey’in daha huzurlu ve mutlu görünmesi anlatıcı için çok dikkat çekicidir. “Ali Nizami Bey asıl şimdi aradığını bulmuştu.” (ANBAVŞ, s. 79). Yazar, mutluluğun her insan için aynı yerde olmadığı mesajını verir. “Evet, hep biliriz ki medeniyet, rahat ve saadet fikirlerini mutlak ve daima para ile hesaplamak, maddiyat ile ölçmek kararı büyük bir yanlışlık ve haksızlık olur.” (ANBAVŞ, s. 79).

Yazarın diğer iki romanındaki yabancılaşmaya karşılık, bu romanda anlatıcı yabancılaşmayı olumlu bir gelişme olarak yansıtır fakat anlatıcının Ali Nizami Bey’in yeni hayatında daha mesut bir hayata başlamış olduğu kanaatine karşılık, Ali Nizami Bey’in son raddede çıldırarak ölmesi bir ironi olarak dikkat çeker.

5.9. Romanlarda Görülen Delilik Sorunsalı

Delilik, klinik bakımdan akli dengenin kaybolması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte geniş bir anlama sahip olan delilik kavramı, netlik kazanmış bir kavram değildir. “Ortada şu kişinin deli, bu kişinin akli başında olduğunu apaçık ilan etmemizi sağlayacak hiçbir röntgen, hiçbir MRG, hiçbir PET taraması, hiçbir laboratuvar testi olmadığından, akıl ve akılsızlık arasındaki sınırlar değişken ve belirsiz, çekişmeli ve tartışmalı olmaya devam ediyor.” (Scull, 2016: 17). Deliliğin klinik açıdan netlik kazanmamasıyla birlikte toplum nezdinde de bir netlik kazanmamış olduğu görülür. Toplumsal anlamda, toplumsal normlara az ya da çok uymayan, öteki olan, farklı olan herkesin toplum tarafından deli ilan edilme temayülü dikkat çeker. “Delilik, ‘klinik delilik’ ve ‘toplumsal delilik’ olmak üzere ikiye ayrılabilir. Klinik olan, kişinin akli dengesinin bozulmasından kaynaklı insani bir durumdur. Diğeri ise sosyal olarak inşa edilir.” (Ağçoban, 2021: 83). Delilik, aynı zamanda anormallik ile ilişkilendirilir. Toplumsal normların dışında kalma arzusu, toplumla uyum sağlayamamak, toplum tarafından anormal olarak görülmeye yeterdir, anormallik de bir çeşit delilik olarak görülür. “Dolayısıyla delilik kavramının ne olduğu ve nasıl algılandığı, insanın içinde bulunduğu kültüre, normal ve anormalin tanımının nasıl yapıldığına bağlıdır.” (Hancıgaz, 2020: 314). Bu bağlamda normal ve anormal kavramları devreye girmektedir. Normalin düz bir çizgi olduğu varsayılırsa her insanın bu çizinin az veya çok altında ya da üstünde olduğu fark edilir, bu sebeple de neredeyse her insan için anormal kavramının kullanılabileceği sonucu ortaya çıkar. Bir bireyde normal olarak görülen duygu ve davranışların da ani değişikliklerle anormale dönebileceği de her zaman ihtimal dâhilindedir.

“Normun olduğu yerde, normal ve anormal kavramları da terazinin iki kefesinde yer alan, zıt kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşünceleri, inançları, davranışları ve sıralanabilecek farklı özellikleri ile anormal diye nitelendirilebilecek olan insanlar, her toplumda, her zaman varlık göstermişlerdir.” (Hancıgaz, 2020: 314).

Ayrıca normal olarak görülen insanların da normal kaldığı için anormal olduğu gibi bir paradoks da ortaya çıkabilir zira bir insanın her koşulda normal kalması, o bireyin her şeye karşı duyarsız olduğu veya bireyde duygu eksikliğinin olduğu sonucuna varılabilir, bu çerçevede bakıldığında normal olmak da bir çeşit anormalliktir, denebilir. O halde normal ve anormalin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği net değildir. “Tam manasıyla ruh normali olan insan olmayabilir. Çünkü her insanda beden makinesi gibi ruh cihazı da

yüzde yüz kusursuz olmadığına göre, derece derece bir takım ayrılıkların olması normaldir” (Armaner, 1973: 59).

“Gerek normal gerekse normal dışı davranışlar, gerçekte, insanın dünyayı algılayış biçimine göre yaşamını sürdürebilme çabalarından başka bir şey değildir ve normal ya da normal dışı sayılan davranışların tümünün işleyişinde aynı temel ilkeler geçerlidir. Normal dışı belirtiler yalnızca insanın uyum yapma çabalarının yetersizliğini yansıtır, yetersizliğin gerçek nedenini açıklamaz.” (Gençtan, 1997: 14).

Her birey için çocukluk dönemi çarpıcı ve kişiliğin oluşması açısından en önemli dönemi teşkil eder, bu dönemin tamamıyla kusursuz tamamlanması pek olası görünmemektedir. Bu sebeple de bu döneme dair bütün olumsuz durumlar ve duygular bireyin gelecek yaşantısında hayatla olan bağının kopmasına ve o bireyde bazı nevrozların ortaya çıkmasına sebep olur. “Bilinçdışı duygusal çelişkiler olarak tanımlanan nevroz, insan grubunun doğasında var olduğu için, hepimiz az ya da çok nevrotiğiz.” (Ghaemi, 2016: 258-259). Nevrozların, insan tabiatının doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Her bireyde aynı derecede olmamakla birlikte her insanda nevrozların olduğu görülür. “Freud akıl sağlığı hakkında pek az şey yazmıştı. O ve taraftarları nevrozu insanın bir parçası olarak görmüşler. Buna göre hepimiz az ya da çok hastaydık.” (Ghaemi, 2016: 255). Mademki herkes az ya da çok nevrozik ve anormaldir o halde aslında sadece toplumla uyumsuzlukları aşırı derecede olan bireylerin yadırganması ve deli ilan edilmesi gerekir fakat toplum nezdinde böyle olmadığı görülür, küçük sapmaların bile delilik emaresi sayıldığı dikkat çeker.

“Delilik ile fahiş ve tehlikeli davranış arasında kurulan eşitliği zayıflatarak deliliğe vurulan damgayı silme çabalarına yardımcı olabileceği gibi, insanların delirmeden de deli olabileceğini gayet normal hayatlar yaşayabileceği kavradığımız anda, deliliği sahiden infilak etmiş olanlara yardımcı olmak konusunda önemli sonuçlar doğuracaktır.” (Leader, 2016: 22).

Delilik, çok farklı olanın değil küçük farklılıkların toplumun dışında kalanların da maruz kaldığı bir yaftadır. Romanlardaki karakterlerin toplum genelinin çok dışında olmadığı, topluma yıkıcı bir etkilerinin olmadığı ve küçük sapmalara sahip oldukları görülür. “Bana göre, delilik (büyük çaplı ve kalıcı akıl, zihin ve duygu bozuklukları) bütün bildiğimiz toplumlarda rastlanan, sosyal dokuya ve bizzat istikrarlı bir sosyal düzen

anlayışına pratik ve sembolik düzeyde köklü güçlükler çıkaran bir olgudur.” (Scull, 2016: 14).

İncelediğimiz romanlarda toplumun sadece kendine benzeyenleri makul görmesi, her farklı kişiye deli damgası vurarak onları dışlaması, toplumun farklı olanı anlamak yerine ötekileştirmekteki mahareti dikkat çeker. Bireylerin, çevresine genellikle anlama kaygısıyla değil yadırgama lüzumuyla bakması, anlaşılmayan her insanı öteki görme temayülü, insan psikolojisine dair ipuçları verir. İnsan, tabiatı gereği kendine ait bütün garabetlere hak verirken kendisi haricindeki insanların küçük tuhaf davranışlarını yadırgar. “Başkaları daima ancak kendi hesaplarına uygun görüşlerine inanarak bizi kendimize göre değil, kendilerine göre muhakeme ederler ve çok kere hakkımızda erdikleri kanaatlerin bizim hakikatlerimizle bir ilgisi kalmaz.” (FBVB, s. 31).

İncelediğimiz üç romanın da başkarakterleri çevreleri tarafından deli olarak yaftalanan kişilerdir. Peki, bu karakterler deli midir?

Romanlarındaki başkarakterlere yakından bakıldığında karakterlerin deli olarak görülme sebeplerinin çok makul olmadığı her insanın yaklaşık olarak bu çerçevede yaşadığı görülür. “Zaten, biraz dikkat edersek görürüz ki, insanların çoğu yarı deli, yarı iradelilerdirler. Ve kâh iradeleriyle, kâh delilikleriyle hareket ederler.” (ÇE, s. 11). *Çamlıca’daki Eniştemiz* romanında anlatıcı, insanın akli muvazenesini kaybetmeden de deli olabileceğini, diğerlerinden farklı olmanın deli olarak görülmek için yeterli koşul olarak görülebileceğini düşünür. “Bilirsiniz ki bizde deli tabiri sadece, tıbbi delaletiyle, aklın muvazenesi bozulmuş manasına gelmez. Böyle sandıklarımızın hepsi de mutlaka çıldırmış demek değildir.” (ÇE, s. 10).

İncelediğimiz romanların başkarakterleri arasında deliliği en çok vurgulanan ve diğer karakterlere nazaran toplumsal uyumu daha az önemseyen kişi *Çamlıcada’ki Eniştemiz* romanındaki Hacı Vamık Bey’dir. Hacı Vamık Bey’in çevresinde onu pek beğenen biri bulunmaz.

“Gerçi çoğumuzun delilikten çekinmesine zaten şunun için lüzum yoktur. Bir insanın aklını bozabilmesi için evvele bu aklın mevcut olması lazım gelir. Deli eniştemizin bazen söz arasında, ‘Aklımı oynatırım!’ yahut ‘Hay şimdi aklımı kaçıracağım!’ gibi bir şey söylediği olurdu. Onu hiç beğenmeyen annem ya bu sözü yahut bunun başkaları tarafından kendisine naklolunduğunu duyar ve o zaman, ‘Nafile! Hiç merak etmesin! Aklı yok ki kaçırırsın!’ derdi. Çoğumuza böyle bir muafiyet nasip olduğunu kabul edebiliriz.” (ÇE, s. 15-16).

Roman, “Kadrini Bilmediğimiz Deliler” başlığıyla başlar. Anlatıcı, deliliğe dair diğer insanlardan farklı bir düşünüşe sahiptir, anlatıcının toplumla aynı fikirde olmadığı gibi deliliğin iyi tarafları olduğuna dair görüşleri dikkat çeker.

“Deliler, insanın hususiliğini, muhakemesizliğini ve her fikrin nispileğini, ayrılığını gözle görülür ve elle tutulur şekilde temsil etmekle bize büyük kolaylık sağlar ve istifade temin etmiş olurlar. Onlarla görüşünce artık mücerret olarak insanların aklına, mantığına, muhakemesine itimat etmek gibi hiç caiz olmayan hafifmeşreplikten kurtuluruz.” (ÇE, s. 13).

Anlatıcı ilk bölüm başlığıyla delilere olan müspet bakış açısını verir, akli muvazenenin kaybedilmeden de deli olunabileceğine kanaat getiren anlatıcı, deliliğin göreceli olduğu kanaatindedir. “Filhakika insanlar yalnız akıllarıyla yaşamadıkları gibi, ‘aklıselim’ denilen şey de umumi değil gayet nispidir.” (ÇE, s. 12).

Hacı Vamık Bey’in akli dengesi gayet yerindedir, enişte *anomi* sebebiyle toplumun dışında, yaşayış olarak içindedir. Uymak için bir sebep görmediği toplumsal değerlerle sorunları vardır, ahlaki değerlerden uzaktır, bu sebeple de toplum tarafından deli ilan edilir. Deliliğinden mutlu olan enişte, bir taraftan da çevresinde göremediği ilgi ve beğeni sebebiyle mutsuzdur. Çevresinin deli yakıştırmasına rağmen eniştenin kendisiyle ilgili böyle bir düşünüşü yoktur, çevrenin yanılgısından emindir.

“Fakat, isminiz bir kere deli diye çıktı mı, kime dert anlatabilirsiniz? Makul olup deli sanılmak hüznünü şüphesiz eniştemiz de bol bol tatmış olmalıydı. Belki de klasik mısralarımızdan birini bunun için, yani kendisini düşünerek tekrar etmesini sever, bazen kendi kendine ehemmiyet veren ilhamlı bir yüzle-odasının duvarında asılı ir levhaya uyarak- ‘Bu bir ziba revîştir; akıl ol, divane sansınlar!’ derdi.” (ÇE, s. 154-155).

Eniştenin akli başındadır fakat garip olarak görülebilecek pek çok huyu bulunmaktadır. Bilmediği konularda bilgiçlik taslaması, her durum için verdiği aşırı tepkiler, hanımlar gibi evde kalmayı sevmesi ve merdivenlere kadar taşan yemekler yapma sevdası, değişik korkuları, takıntıları, vakur görünmeye çalışan görüntüsünün aksine bir çocuğun tepkilerine sahip olması yadırganan davranışlarındandır. Enişte aynı zamanda benliğini saklama gereği de pek hissetmez, bu sebeple yadırganacağını da bilse kıskacığını saklama gereği duymaz. Eniştenin dışarıdan yadırganan bu davranışları sayesinde hayatına renk kattığı kendi yaşında olan diğer insanlara göre daha mutlu olduğu görülür. “...o zamanki kendi âlemine çekilmiş evlerde yaşanan bitevi hayat içinde yavaş yavaş kıvamına

gelen ve açan küçük ve basit zevklerin, bakımsız kır çiçekleri gibi, halsiz ve boynu bükük neşelerin kıymetini ve bunların tadını çıkarmasını iyi bilirdi.” (ÇE, s. 31-32).

Deliliği dilden dile dolaşan eniştenin çocuklar arasındaki lakabı deli eniştir. Çocuklar, eniştenin en iyi anlaştığı kesimdir. Diğer insanlarla kurduğu ilişkinin aksine onlarla çıkarsız bir ilişkisi vardır. Çocuklar eniştreyi çok sever, ona yakınlık duyar. Onlar için enişte, onlara güzel zaman geçirten eşsiz biridir.

“Mesela tünele binecek olsak, o her zamanki telaşına kapılarak, lüzumsuz yere, ‘Aman kaçıyor!’ diye koşmaya başladığından biz de gülerek onunla birlikte koşar, kapılar kapanmadan içeri girerek ‘Yetiştik.’ diye sevinirdik. Başkaları acele etmezler ve sevincimizi duymazlardı. Zira onlarca telaşa mahal yoktu. Öteki tünelle gelseler de vapura yetişeceklerini bilirlerdi. Fakat, bizim kalkacağı sırada koşarak bindiğimiz tünelde duyduğumuz sevincimiz yanımıza kar kalırdı. Büyükler bunu anlayamazlar. Zaten onların, nice şeyleri anlamayarak zevkimizi bozduklarını görüyor ve deli eniştremizi onlardan ziyade bize benzediği için seviyorduk.” (ÇE, s. 32-33).

Bu sebeple de çocuklar eniştreyi kendinden biri sayarlar çünkü eniştenin de tıpkı çocuklar gibi toplumsal normları önemsemek gibi bir derdi yoktur. O sevmediği büyüklerin dünyalarına katılmak zorunda değildir. Çocuk yaşta eniştenin bütün hallerini güzel bulan ona derin bir sevgi besleyen anlatıcının, büyümesiyle birlikte eniştreye duyduğu sevgiyi sorgulaması dikkat çeker. Şimdi tanısam bu kadar sever miydim diyerek kendine sorduğu soru dikkat çekicidir. Anlatıcının da büyüyünce toplumun genel kanaatlerini edinmiş, büyüklerin algısına katılmış ve toplumsal normları kabullenmiş olması dikkat çeker. Anlatıcının da büyüyen herkes gibi delilik algısı değişmiştir.

Hacı Vamık Bey, bir taraftan normlarla çatışarak bir taraftan da toplumla uyuşmayan taraflarını toplumsal kabule uydurmaya çalışması dikkat çeker. Toplumun içinde kalmayı başarmış bir *yabancı* olan Hacı Vamık Bey’in yer yer kendini o toplumun bir üyesi olma isteği duyduğu görülür. Eniştenin iç dünyasıyla sağlayamadığı bir uzlaşsı söz konusudur. Olduğu kişiyle olmak istediği kişi arasında gidip gelir. Taktığı maskelerle bu uyumu sağlamaya çalışan bu karakterin yaşlılık döneminde bunu başaramadığını anlayınca özüne döndüğü fark edilir. “Eniştem Kadın Delisi Oluyor” adlı bölümde yaşlanan eniştenin toplumsal normlardan tamamen kopuşu son döneminin yine toplum tarafından hoş görülmecek bir şekilde geçirdiği görülür. Bölümün başlığından da anlaşılacağı üzere Hacı Vamık Bey’in kadınları sevmesi de biraz normalin dışında sayılabilecek raddedir.

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey, diğer roman başkarakterleri arasında topluma en karışmayan ve romanda kimileri için çok iyi, eşsiz bir insan; kadınlar arasında da pısrık ve beceriksiz olarak anılan bir karakterdir.

“Buna göre, Fahim Bey kimdir? Bir âlim midir, deli midir? Optimist midir, pesimist midir? Pısrık mıdır, cesaretli midir? Beceriksiz midir, işinin ehli midir? Şarklı mıdır, garplı mıdır? Zampara mıdır, sadık mıdır? Fahim Bey’i tanıyanlara, tanıdığını zannedenlere göre o bunların biri ya da birkaçıdır.” (Oktay, 2023: 94).

Romanın adından da anlaşılacağı üzere Fahim Bey, biz’in içinde değildir. Roman Fahim Bey ve ona dışarıdan bakan diğerleri olarak ayrılmıştır. Yazar, eserin adıyla her insanın diğerleri tarafından farklı görülebileceği mesajını verir. Fahim Bey nezdinde bir bireyin nasıl biri olduğu değil onun nasıl görülmek istendiğinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeptir ki bir birey herkese göre farklı farklıdır.

“Kimse görüldüğü gibi değildir. Fakat kimse görünmediği ve kendi olduğunu sandığı gibi de değildir. Kimse bizi kendimizin olduğumuzu sandığımız gibi göremez. Kimsenin nasıl olduğunu hiç kimse bilmez. Başkalarının gözleri en tabii manamızı başka manalara çekerler. Biz sevgiyle gülümseriz ve onlar yüzümüzü kin ile buruşmuş görürler. Yabancı gözler ve izanlar bizi olduğumuzdan büsbütün başka, ya şişman ve kısa, ya zayıf ve uzun gösteren bozucu ve güldürücü aynalardır. Bunların içinde biz kendi kendimiz görebilsek şüphesiz bildiğimiz kendimize benzetemezdik. Fakat bizi gören bu yabancı gözlerin koydukları şekillere girmeye mahkûmuz. Zira kendimizin olduğumuzu sandığımız şekilde görünmemizin ise hiç imkânı yoktur. Biz bile kendimizi en sadık bir aynada görmek istesek nefesimizin buğusu aynamızı bulandırır ve gözlerimizi şaşırtır” (FBVB, s. 169-170).

Fahim Bey’in topluma ya da insanlara verdiği bir zararın söz konusu olmadığı, düzene karşı yıkıcı ya da çok anormal bir tavrı görülmediği hatta çevresine karşı son derece sevecen ve çevresine yardım etmeye çalışan biri olduğu görülür. Buna rağmen çevresi tarafından deli olarak anıldığı dikkat çeker. Bununla birlikte roman boyunca birçok kişiye göre iyi bir insan olduğuna vurgu yapılan bu karakterin deli olarak yaftalanması bu karakterin sadece sosyal uyumsuzluğu ile ilgili olur. Fahim Bey’in gençlik dönemlerinde de beğenildiği “Gençliğinde bile usluluğu ve ciddiliği ile tanılan Fahim Bey’i birçok beyler, paşalar kendilerine damat etmek istemişler.” cümlesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca

Fahim Bey'in, "Ukalanın Dedikleri" adlı bölümden de anlaşılacağı üzere son derece bilgili ve sözüne itimat edilen biri olduğu görülmektedir. "Fahim Bey, münasebetleri esnasında ilmi üstünlüğü yanındakilere her zaman ispat eder ve malumatı muasırlarının gözlerine çarpardı." (FBVB, s. 56). Dolayısıyla Fahim Bey'in deli olarak görülmesi pek makul değildir. Fahim Bey'in gerçeklerle oluşturmadağı bağ, deli olarak yaftalanmasının en büyük sebebidir. Fahim Bey'in gençlik yıllarından itibaren toplumla uyuşmayan taraflarının olduğu dikkat çeker fakat yıllar geçtikçe daha çok içine çekilen bu karakter *yabancılaşmasının* artması sebebiyle, süreç içinde toplumla bağını koparmak istemesi aynı zamanda toplumdan alamadığı onayla da ilgili olur. Bu sebeptendir ki süreç içerisinde toplumla bağını iyiden iyiye koparan Fahim Bey, zaman içinde toplumdan uzak, kendi kurduğu dünyanın içinde yaşamaya çalışır.

Romanda bir insanın en tabii davranışlarının bile başkaları tarafından fevkalade görülebileceğı, farklı yorumlanabileceğı dikkat çeker. Anlatıcı Fahim Bey hakkında "O ekser erkekler gibi geçici ve adi münasebetlere düşmez ve haremi Saffet Hanım'a asla ihanet etmezmiş. Babam, 'O gayet evcümend olduğu gibi, haremine karşı da o kadar düşkünündür ki diyordu, 'benim gibi pek sevdiği bir arkadaşının hatırı için de olsa hiçbir gün evine yarım saat bile geç dönmeye razı olmaz.'" (FBVB, s. 36) der. Fakat romanın "Hanımların Söyledikleri" adlı bölümünde Saffet Hanım'ın çevresindeki hanımların Saffet Hanım'a Fahim Bey'le evli olduğu için acıdıkları görülür. Onlara göre Fahim Bey pısrık, aptal, beceriksiz, ahlaksızın biridir. Hatta onlara göre Fahim saman altından su yürüten, Saffet Hanım'ı aldatan biridir. Bunları duyan anlatıcı bu söylenenlere çok üzülür zira anlatıcıya göre bu anlatılanların Fahim Bey'le hiçbir ilgisi yoktur. Romanda anlatıcının bahsettiğı Fahim Bey ile hanımların arasında konuştukları Fahim Bey, farklı insanlarmış gibi bir düşünüş yaratır zira iki tarafın gördükleri birbirinden tamamen farklıdır.

Romanın "Fahim Bey'in Dosyaları" adlı bölümünde Fahim Bey'in Galata'daki iş hanına olan borcunu vermek için gönderdiği bir yakını Fahim Bey'in hem idareye olan borcunu ödemek hem de eşyalarını nakletmeye yardımcı olmak için bu hana gider. Bu kişi Fahim Bey'in dosyaları karıştırma hevesiyle dosyalara bakmış ve bu dosyalarda ülkeye dair yığınla teşebbüs fikirleri en ince ayrıntısına kadar bilgiler, akla hayale gelmeyen hesaplar bulmuştur. Bu kişi bir taraftan "Fahim Bey gibi ihtiyatlı, akıllı, malumatlı ve meğer ne kapalı kutu bir adamın ancak sermayedarlar karşılaştırılması lazım geliyormuş." (FBVB, s. 119) diye düşünürken bir taraftan da bu dosyaların varlığının delilik emaresi olarak görmüş, Fahim Bey'e müdahale edilmesi gerektiğini düşünmüştür zira dosyalarda

Fahim Bey'in kendine gönderdiği mektuplar da vardır. "Bunları şimdilik yazmakla iktifa ederek daha kimseye yollamadığı halde bunlara karşılık olarak kendi kendisine hitaben yine 'Hakikatlü, Sadakatlü Efendim' diye elkaplandırdığı cevaplar yazarmış." (FBVB, s. 121). Bu kişinin düşüncü anlatıcının tenkidine uğrar zira anlatıcıya göre bu kişi anlayışı kıt biridir ve Fahim Bey'in hayallerindeki bu projeler gayet tabiidir. Herkes hülyalarında yaşamak istediği hayatı düşler.

"Yalnızlığına, evine, yatağına ve hülyasına çekildiği zaman herkesin gönlünde bir aslan yatar. Yoksa biz böyle gizli defterler tutmasak bile, sanki hangimizin, hangi hesabımız doğrudur? Herkesin hakikatten bu kadar uzak kalan gizli hülyaları, bu kadar uzun vadeli emelleri, bu kadar çılgıncasına ölçsüz ümitleri, hülasa, herkesin de bu kadar yersiz hesapları, delilik denecek garabetleri yok mudur?" (FBVB, s. 125-126).

Romanın bir sonraki bölümü olan "Delilik Rivayetleri" adlı bölümde Fahim Bey'in eşi de dâhil olmak üzere çevresindeki herkes bu dosyaları, Fahim Bey'in deliliğine bir kanıt bulmuş gibi konuşur. Saffet Hanım'ın Fahim Bey'in son derece normal olarak görülebilecek davranışlarını bile delilikle ilişkilendirmesi dikkat çeker.

"Saffet Hanım, bu korku ile perişan, artık her komşusuna şikâyet etme yahut akıl danışma kabilinden olarak, 'Başımıza gelenleri duydun mu, Hanım? Üstümüze afiyet, bizim Bey'de delilik alametleri görülmeye başlamış!' dermiş ve komşuları da ekseriyet itibarıyla buna hiç şaşmasan, 'İlahi Saffet Hanım! O zaten delişmenin biriydi. Bunun böyle olduğunu da herkes bilirdi onun deliliğini anlamakta siz geç kalmışsınız!' yollu bir cevap verirlermiş. Saffet Hanım artık işlemeyen saatlerin önünde mangalın başına geçer, sönmüş külleri ve geçmiş günleri eşeler ve o zaman Fahim Bey'in cinnet sayılabilecek birçok huyları, birçok işleri birer birer hatırına gelirmiş. Biraz kömür kokmuş diye zehirlenebileceğini düşünmek nedir? Selamlık odasında duran o yığınlarla, tozlu, eskimiş gazeteler nedir? O kokmuş peynir yemek merakı nedir? Sanki bunlar delilik değil midir? Ya hele bir iş arkasında bütün ömrünü heba etmek deliğin ta kendisi değil de nedir?" (FVB, s. 129-130).

Yıllar boyunca farklılığından dolayı yadırganan Fahim Bey'in son raddede cinnet geçirdiğine kanaat getiren çevresinin, ona acıma hali dikkat çeker. "Annem bana, 'Sana fena bir haber vereceğim. Canın sıkılacak ama elden ne gelir? Saffet Hanım'a öyle acıyorum ki..!' dedi. Huriye Hanım, 'Herif artık resmen çıldırdı!' diye bağıırıyordu. Birkaç

kişi daha ‘Ayol, duydunuz mu? Fahim Bey cinnet getirmiş!’ diyorlardı.” (FBVB, s. 130). Fahim Bey’in hakkında yapılan bu dedikoduların aslı astarının yoktur, çevresinin kedince vardıgı kanaatlerden ibarettir. Fahim Bey normal yaşantısına devam etmektedir. Bununla birlikte Hacı Vamık Bey’in çevresine olan uyumsuzluğu ve bu uyumsuzluğu aşamamasına rağmen Hacı Vamık Bey’in de Fahim Bey’i deli ilan etmesi, her insanın diğeri bir insanı kabul etmekteki başarısızlığına dikkat çeker. “Eniştem, Fahim Bey’in bütün adet ve tabiatlarını tezyif ediyordu. Kendisi deli tanınmışken ona ‘Delinin biri’ diyordu.” (FBVB, s. 52).

Ali Nizami Bey’in Alafrangalığı ve Şeyhliği romanında Ali Nizami Bey’in de Fahim Bey ve Hacı Vamık Bey’in aksine sosyal uyumunda bir sorun olmamasına, çevresinin ondan beklentisine aykırı bir davranışta bulunmamasına rağmen o da deli yaftasına maruz kalır. İki bölüme ayrılan romanın birinci bölümünde Ali Nizami Bey’in alafrangalığı anlatılırken ikinci bölümünde şeyhliği anlatılır. Birinci bölümde alafranga günlerinde herkesten takdir toplayan bu karakter lalasının tenkidine uğramaktan kurtulamaz ve lalası onun bir deli olduğunu düşünür. “Lakin Hüseyin Ağa, bu hanımlar gibi Ali Nizami Bey’in züppeliklerini hem tenkit, hem gizlice takdir edenlerden değildi. O sade tezyif ediyor ve ‘Dalkavuklar ne derlerse desinler, bizim küçük bey delidir vesselam!’ diyordu.” (ANBAVŞ, s. 63). Lalasının bu düşüncesini Ali Nizami Bey’in servetini harcama konusunda göstermediğı dikkat ve yaptığı israfla ilgilidir. Romanın ikinci bölümünde akıl sağlığını gerçekten kaybeden Ali Nizami Bey, artık klinik açıdan da iyi değildir. Akıl sağlığını kaybettikten sonra gördüğü bir rüyayla şeyh olmaya karar veren eski hayatının aksine sosyal yaşamdan kopan bu karakter, bu hali sebebiyle de toplum nezdinde deli olarak görülmesi dikkat çeker.

Bu romanla birlikte anlaşılmaktadır ki toplum nezdinde; alafranga ve çok sosyal bir yaşayış da hayattan el ayak çeken, içine çekilen bir tavır da birileri tarafından delilik olarak görülebilir.

5.10. Toplumdan Bireye Sirayet Eden Din Psikolojisi

Dinlerin varlığı insanlık tarihi kadar eskidir. Semavi dinlerin yanında diğeri dinlerin de tarih boyunca insanlar arasında rağbet gördüğü malumdur, zira kendine özgü her inanış, oluşturulmuş her kutsallıklar bütünü, bir dini ifade eder. “Bir şeye başlı başına ‘din’ dediğimiz zaman kastettiğimiz, kısmen, onun, hayatın anlamına ilişkin kendine özgü bir görüş sunmasıdır.” (Runzo ve Martin, 2002: 27). Geçmişten bugüne din düzenleyici bir

olgu olarak görülmüş bu sebeple toplum halinde yaşayabilmek için ihtiyaç duyulan belli kuralların, din sayesinde toplum nezdinde onay alınabilen düzenleyici kurallar haline geldiği fark edilir. Toplum açısından vazgeçilmez olması bu sebeptedir. “Sözgelimi Durkheim (ve onu izleyen birçok sosyolog) dinin sosyal düzeni nasıl kutsadığı ve devam ettirdiği üzerine yoğunlaşır ve dini bu bağlamda açıklama yoluna gider.” (Bird, 2015: 15). Jung da dinin toplum için vazgeçilmezliğinden bahseder. “Eğer sıradan kişiler, Tanrı fikrini kaybederlerse bir şey olmaz- en azından hemen ve kişisel bazda. Fakat sosyal açıdan bakıldığında, kitleler salgın halinde akıl hastalıkları geçirmeye başlarlar.” (1998: 92). Jung’un toplum sağlığı açısından dini, kaçınılmaz gördüğü anlaşılmaktadır. “Dinler, bağlılarından sadece dini pratikler istemekle yetinmez aynı zamanda insan ilişkilerini de düzenler.” (Gürsu, 2018: 95).

Din; aynı zamanda bireyin varoluştan gelen kaygılarını, korkularını ve boşluklarını doldurarak hayata anlam katan bir olgudur, anlamsızlığı gidermeyi ve her şeyi bir sebep sonucu ilişkisi içinde görmeyi sağlar.

“Din, bireysel ve toplumsal açıdan çok geniş bir çerçevede işlev gören, insanların iç dünyalarındaki ahenk ve davranışlarının şeklini ve yönünü belirlemedeki denge sağlayıcı rolü itibariyle, bir varoluşsal çözümleme ve hayatı anlamlandırma misyonuna sahip güçlü bir olgudur.” (Karaçoşkun, 2004: 23).

Din, bireyin kendinden üstün bir güce kendini bırakarak rahatlamasını ve huzur bulmasına da yol açar zira genel olarak insan tabiatının açıklayamadığı ve anlayamadığı her şeyi doğaüstü bir varlığa bağlama temayülü vardır. “Dinin birincil işlevlerinden biri, insanların varoluşsal belirsizliklerle başa çıkmasına yardımcı olabilmektedir. Din insanlara, sonsuz karmaşıklık ve belirsizlikteki dünyada hayatlarını sürdürme ve dünyayı anlamada yardımcı olan bir anlam sistemi sağlamaktadır.” (Gürsu, 2018: 92).

Toplumsal açıdan onay alan bir olumlayıcı olarak görülen din olgusunun, bireye indirgenildiğinde dine, olumsuz bakış açılarının da olduğu görülür. Freud, dinin genel bir nevroz hali olarak görmektedir. “Freud, zorlayıcı nevrozu ferdi dindarlığın çarpık özel bir şekli, dini ise evrensel zorlayıcı bir nevroz olarak görmektedir.” (Yavuz, 1987: 19). Fromm, *Psikoloji ve Din* adlı eserinden Freud’un din görüşüne değinir. Freud, dinin bireyin içgüdüleriyle verdiği savaşın sonucundaki çaresizliğinin bir mahsulü olarak görür. Din algısının bireyin erken evrelerinde yani bireyin en güçsüz ve çaresiz hissettiği çocukluk döneminde başladığını söyler. Bu dönemde birey, korkularından kendinden üstün

bir güce sığınarak kurtulmaya çalışır, korkularını aklın gücünden değil duygusal güçlerden yardım alarak bastırır. Freud, bu durumu bir yanılsama olarak görür ve durumun çocuğun büyümesiyle devam ettiğini söyler. Birey, cezadan ve yasaktan kaçarak Tanrı tarafından korunmayı ister. Birey, çocukluktaki baba güvenini Tanrı'ya atfeder. Freud çocukluktaki bu saplantıları nevroz olarak adlandırır. Bu sebeple de din, bireyin gerçeğinin uzağına düşmesine sebep olur ve bu açıdan tehlikelidir, bu sebeple dinin, bireyin gerçekleri görmesi noktasında bir engel olarak değerlendirir. Din ahlakın da sağlam bir zemine oturtulamamasına sebep olur zira ahlak sadece dinle bağdaştırıldığında, inanmayı bırakan birey, ahlaki açıdan anlamsızlığa düşebilir (1990b: 22-23). Marks da din konusunda olumlu bir bakış açısı sergilemez. Marks, din algısının temel sebebini, bireyin kendisini, kendinden daha üstün bir güce bırakma isteği olarak görür ve dinin insan tabiatına uygun olmadığı için yabancılaşmaya sebep olacağı kanaatindedir. “İnsan Tanrıya ne kadar çok şey verirse, kendinde o kadar az şey kalır.” (Marks, 2013: 22).

Toplumun din algısının bireye sirayet ettiği görülür zira birey doğmuş olduğu toplumun dini kabulleri üzerine din algısı oluşturur. Bu durum bireyin toplumun kurallarıyla barışmasını ve kendisini topluma kabul ettirmeyi sağlar. Toplum algısından kaynaklı olan inançlar, toplumla uyum sağlamak için kullanılan bir maskedir. Gerçek bir inancı değil suni bir anlayışla genel kabuller üzerine oluşmuş bir algı oluşturmaya sebep olur. Böyle durumlarda din, gerçek inanıştan ziyade bireyde bir taklit olmaktan öteye geçmez. Taklit yoluyla oluşturulan bu din maskesi, dini psikolojik bir güç olarak görme arzusundan doğar. Kendiliğinden oluşmuş gibi görünen pek çok tutum ve davranışın arkasında dinle ilgili psikolojik süreçlerin olduğu görülür. Kendini bir varlığa adanmak çoğu zaman bireyde bir rahatlama sağlar. Ayrıca genelin yani toplumun aksine bir düşünüş de bireyde boşluk yaratabilir ve genele ait hissetmeme sorununa da sebep olabilir. Bu sebeple bazı bireylerde gerçekten inanılan değil, inanmak zorunda hissedilen bir din algısı oluşabilir.

İncelediğimiz romanlarda dinin kimi zaman bastırılan suçluluk duygusundan kurtulma, kimi zaman da bir kaçış sonucundaki sığınak olarak görüldüğü dikkat çeker. Bu noktada Hacı Vamık Bey ve Ali Nizami Bey'in din algısının psikolojilerine olan etkisi incelenmeye değerdir. Hacı Vamık Bey'de toplumdan almak isteği beğeni sebebiyle oluşmuş bir din algısı mevcuttur. Ali Nizami Bey'in ise dinin tedavici edici yönünden faydalanmak istediği görülür.

Hacı Vamık Bey'in din algısının yaşadığı toplumla ve zamanla ilgili genel toplum yaşayışının etkili olduğu görülür.

“Denilebilir ki manevi âlemin maddi âlemi bastırdığı o zamanlarda, daha maddiyatçılık dinin yerini kısmen olsun almadan evvel, yaşanan hayatın öz mayası imandı. İslamiyet'in yahut din çokları için bir umde olmaktan ziyade bir iklimdi. Ruhları ve ömürleri dolduruyordu. Bu din, o zamanlar gönüllerde her pası temizleyen, her kapalı kilidi açan, her süründüğü şeyi kolaylaştıran, her geçen zamanı halâvetleştiren bir büyü gibiydi. O zamanlarda hemen her şey birer dini nazariye, birer dine adet, hatta birer dini hatıra ve belki de, hatta, birer dini aletti. Her şey haram, mubah veya sevaptı.” (ÇE, s. 52-53).

Hacı Vamık Bey bir tezat içindedir. “Düşündükleri gibi yaşamla kahramanlığını gösteremeyen insanların çokları yaşadıkları gibi düşünmeye tenezzül etmezler de fikirleriyle hareketleri arasında tezattan tezada düşerler.” (ÇE, s. 62). Bu tezadın sebebi inandığı gibi yaşamamasıdır. Topluma karşı taktığı dindar maskesini her zaman muhafaza edememesidir. Enişte topluma iştirak etmeye çalışmaktadır, eğer bu iştirakte bulunmazsa topluma ayak uyduramamaktan saygı görememekten kokmaktadır. Bu maskenin sebebi toplumla ayrışan türlü kişilik özelliklerinin yanlışlarını bir inanan gibi görünerek toplumun dışına çıkmamak, yanlışlarıyla barışmak, yaptığı hatalarda dolayı yaşadığı suçluluk duygusunu rahatlama ile ilgili olarak görülebilir. “Deli eniştemizin yüzünde İslamiyet'in doğruluğu hakkında büyük bir imanı ve onu her anında ve her bakışında kutlayan bir kanaati olduğunu bilmekle beraber bununla kanmadığını da biliyorum.” (ÇE, s. 54-55). Hacı Vamık Bey, dinin gerçek bilgisinden uzaktır. Bunun en önemli göstergelerinden biri eniştenin inandığı batıl inançlardır, bu batıl inançlara inanmakla kalmaz çevresindekileri de bunlara inanması için ikna etmeye çalışır. “İçinde Yüzdüğümüz İtikat Âlemi” adlı bölümde eniştenin türlü batıl inanışlarına yer verilir. Hacı Vamık Bey, büyüye, fala, muskaya uğura, uğursuzluğa daha türlü batıla inanır.

“Hâlbuki iliklerine kadar dinin kanaatleri, emirler, nehiyleri, lezzetleri, nedametleri, rüzgârlar ve fırtınaları içinde bocalayan deli eniştemizin bütün asabı ve hüviyeti dinin selametiyle daha yatışmamış olduğu görülüyordu. Bu dindar, sofı, mutaassıp adam dinin inanmadığı nice şeylere de inanarak bunlar karşısında heyulai bir korku içinde kalıyordu.” (ÇE, s. 56).

Hacı Vamık Bey'in oluşturmak istediği algının çevresindekilerin pek kanmadığı görülmektedir. Eniştenin çocuklarla gittiği Beyoğlu eğlencelerini bile çevresindeki

hanımlar eniştenin kadın merakına bağlar. “...kendi aralarında kalan yarım ağız sözlerle, eniştemizin hoşnutluğunu cambaz kızlarını seyretmek merakına hamlederlerdi.” (ÇE, s. 141). Dine aykırı olarak şarap içer fakat içkiye kınakına konulursa içkinin haram olmayacağına inanır hatta ona ilaç der. “İçerken bu hilesine bir ikincisiyle tamamlardı. Şarabını ağzına götüreceği sırada, biz, dudakları arsından, yavaşça ‘İlaç niyetine!’ diye söylendiğini duyardık.” (ÇE, s. 167). Enişte poker oynamayı sever, namaz vakti geldiğinde pokere ara verip namaz kılar, selamlarda oyununun gidişatını öğrenmek için kimin kazanıp kaybettiğini sorar, yine namazına devam eder. “Nihayet namaz biter, eniştemiz selam verir, sağına soluna üfler, dua eder ve yine poker partisine devam edermiş. ” (ÇE, s. 154). Gittiği görevlere besmele ile giden Hacı Vamık Bey gittiği görevlerde yolsuzluk, rüşvet gibi dine uygun olmayan davranışlarından dolayı azlolunarak döner.

“Çocukları yanlarında bu meseleden pek bahsolunmazdı. “Fakat ben yavaş yavaş ve parça parça duyarak öğrenmişim ki deli eniştemiz, memur olarak gittiği yerlerde, rüşvet almak, para yemek, gibi töhmetlerle zan altına girerek azlolunur, sonra ancak, Yıldız’a dehalet eden babasının şefaatiyle affedilerek yahut beraat ederek tekrar başka yere tayin olunurmuş.” (ÇE, s. 190).

Enişte namahremlige inanır. Enişte, “Bir erkeğe karısından başka yalnız en yakın akraba olan kadınlar görünmeli hatta bunların başları örtülü olmalıydı. Yoksa, sair kadınların bir erkekle görüşmesi haramdır.” (ÇE, s. 61) der fakat enişte eşini aldatmakta bir beis görmez, bu durumdan eşi de dâhil olmak üzere tüm çevresi haberdardır. “Daima evinin içindeki hizmetçilerle birçok münasebetsizlikleri olduğu duyulurdu.” (ÇE, s. 161). Bu sebeple eşi ondan ayrılmak ister. Romanın sonlarına doğru eniştenin eşinden ayrılması ve eşini dönmeye bir türlü razı edememesi, toplumdan ve çevresinden istediği onayı alamadığını fark etmesi ve kimsenin onu pek sevmediğini kanaat getirmesiyle “Eniştem Kadın Delisi Oluyor” adlı bölümde eniştenin din algısını tamamen bir kenara bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu durum eniştenin o güne kadar verdiği sofü görüntünün bir maske olduğunu kanıtlar niteliktedir.

“O zamanlar emlak simsarı mı, muhabbet tellalı mı, olduğu kestirilemeyen bir adamın Çamlıca’daki köşke bir sürü genç kızlar ve kadınlar taşıdığı ve deli eniştemizin onlarla köşküne kapandığı; güya evi temizlemek, eşyayı yerleştirmek ve yemek pişirmek gibi bahanelerle bu kızlarla düşe kalka bir şehvet hayatı sürdüğü; sokağa bile çıkmadığı duyuluyordu.” (ÇE, s. 286).

Oysa romanın “İçinde Yüzdüğümüz İtikat Âlemi” adlı bölümde enişte, geceleri namaz kılan iştihakla dua eden, dinin emirlerin yerine getirmeye çalışan biridir. Dinin iyileştirici, ahlak anlayışına sevk eden düzgün bir insan yaratma amacının, eniştenin mukallit din anlayışı sebebiyle bundan nasibini almadığı, dinin toplumla bütünleştirici gücünden faydalanmak istediği, bu durumun önemini yitirdiği zaman ise eniştenin asıl kişiliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. “Freud içgüdünün us üzerindeki egemenliğinin tanrısal bir tasarıda sonlamayacağını ileri sürmekte hiç kuşkusuz bütünüyle haklıdır.” (Freud, 2000b: 29).

“Demek ki eniştemizin ruhu, din dua ve ibadetle umduğumuz bu saffete, bu istirahat ere miyordu! Nasıl bu dindar adam ikide birde, ‘El insaf nısfüddin!’ sözünü tekrar ederdi. Fakat acaba kendisinsin neye karşı insafı vardı? Ve kime insaf ederdi? Çok kere, kurtulmak istediği bir korkudan kendini korumak için ağzında sakız gibi çiğnediği bir dua mırıldanırdı. Demek vicdanını bununla bile tatmin edemiyordu ki hatta, arada sırada, daha asabi bir dua buhranına tutuluyordu.” (ÇE, s. 64).

Ali Nizami Bey’in Alafrangalığı ve Şeyhliği romanında Ali Nizami Bey’in birinci bölümde alafranga yaşayışında, dinin bir yeri olmadığı görülür. Ali Nizami Bey, hayatın manasını türlü sosyalliklerde bulan bir mirasyedir. Peki, Ali Nizami Bey romanın ikinci bölümünde neden dine sığınma ihyacı duyar? Ali Nizami Bey’de babasını, annesini ve servetini kaybetmek çok derin bir etki bırakır hatta bu sebeple hastalanır zira Ali Nizami Bey’in hayat anlayışı tamamıyla bu servet üzerine olduğu görülmektedir. Dolayısıyla servetini kaybetmiş olmak aynı zamanda o çok sevdiği yaşayışını da kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu karakterin bir iç huzuru yaşayabilmesi, bu duruma düşmesinden dolayı hissettiği suçluluk duygusundan kurtulabilmesi için toplumun genel anlayışından ve inanışından yararlanarak kendine bir çıkış yolu bulmak istediği anlaşılmaktadır.

Freud, bireyin mantık ile çözemediğini bilinçsizleştirdiğini ve inanca dönüştürdüğünü, böyle durumlarda aklın değil duygunun ön plana geçtiğini söyler (2000b: 28). Çaresizlik duygusunun baskın olduğu kişilerin dine daha çok ihtiyaç duyduğu fark edilir. Ali Nizami Bey için de öyledir. İçine düştüğü çaresizliğin içten bağılılığını daha çok pekiştirdiği görülür.

Ali Nizami Bey, romanın birinci bölümünde kendisini çok beğenmekten mütevellit toplumun beğenisine ihtiyaç duymaz. Romanda geçen “Meğer Zavallı Ali Nizami Bey selam vermesini bilmezmiş!” (ABAVŞ, s. 60) cümlesinin sebebi aslında Ali Nizam Bey’in

kendini diğer insanlardan biraz üstün görmesi ile ilgilidir. Bunun yanında Ali Nizami Bey'in doyumsuzluğu ve davranışlarındaki kabalık dikkat çeker. "Vaktiyle bu Ali Nizami Bey'in ne biçimsiz, ne zor ve ne de çok merakları ve ihtiyaçları vardı! Vaktiyle hiçbir şeyi kendi şan ve şerefine layık bulmaz, nimetlerin silsilesini kendisine az görür, ikide bir kanı başına sıçrar, bağırır, etrafındakileri azarlar, kırbaçlamaya kalkardı." (ANVAVŞ, s. 81).

Dine sığınmasıyla birlikte alçakgönüllü biri haline gelen bu karakterin artık kendisini çevresindeki herhangi biri gibi görmekte olduğu görülür. "Bir tanıma göre, din insanları toplumla bütünleştirir, insanları niçin öldüklerini, niçin yoksul ya da hasta olduklarını açıklar." (Bird, 2015: 21). Dine sığınarak yaşadığı teessürü sonlandırmak isteyen Ali Nizami Bey'in dinin rehberlik hizmetinden yararlanarak bir iç huzur yakalamak istediği görülür.

"Din, uygun olan ve olmayan eylemleri belirleyerek ve davranış için belli standartlar sağlayarak kişinin içinde bulunduğu çevrede nasıl davranması gerektiği ve neleri yapıp neler yapmaması gerektiği veya beklenmedik yaşantılar karşısında nasıl tepki vermesi gerektiği hakkında rehberlik hizmeti sunmaktadır." (Gürsu, 2018: 93).

Ali Nizami Bey'in dine yönelmesinin bir bilgi dâhilinde olmadığı fark edilir zira Ali Nizami Bey'de herhangi bir din bilgisi olmadığı görülmektedir. "Ali Nizami Bey okumak, düşünmek meraklısı olmadığı gibi, ne Bektaşilik ruhunu iyice anlayacak ve ne de, tabii olarak, nakledecek bir seviyede değildi." (ANBAVŞ, s. 90). Şeyh olmaya karar verdikten sonra sergilediği davranışlar bu bilgisizliğini kanıtlar niteliktedir. "Hülasa, işte böyle, yerine dönmek için müşkül mevkide kaldığı sabahlar Ali Nizami Bey, her bulduğu evden kendisine verilmemiş bir hatıra, bir yadigâr, bir hediye alıp görmeye başlamış." (ANBAVŞ, s. 72). Din sayesinde Ali Nizami Bey kendisine yetinmeyi, azla mutlu olmayı, toplumu hakir görmemeyi öğrenmiştir.

"Şimdi velev ki bir orkide olmasın, en hakir bir çiçek, bir kır çiçeği gözlerine harikulade bir güzellik numunesi, bir mucize gibi görünüyor: bir tek çiçekte vaktiyle serlerin yetiştirdiği bütün çiçeklerin kokularını birden duymuş oluyor; bir tek gül ona bütün Cebeli bereket kokusu döküyor; bir tek gülün kokusu ona çok geliyordu. Ve bir parça kolonya sürünmek ona tıpkı morfin, kokain ve eroin kullanmak gibi tesir ediyor, baharda meşk eden bir kuşun tane tane cıvıltısındaki vaktiyle dinlediği Maestro Lange'lerin orkestralarını, Profesör Hegyei'lerin piyanolarını birden duymuş oluyordu. Vaktiyle bakamayarak

görmemezliğe geldiği Karacaahmet civarında Çamlıca'nın bir tek kuşbakışı manzarasını gönlünü bu güzel dünya sevgisiyle dolduruyor, acıdığı ve sevdiği bütün insanlar için dua ediyor, herkesi af ve her şeyi müsamaha ile karşılıyor, gönlünde büyük bir muhabbet kendisiyle beraber yaşayan her şeyi aynı bir lezzetle birbirine bağlıyor ve kendi kalbini bu iyiliğiyle gözleri yaşıyor, gözlerinde beliren yalarla gönlü yıkanıyor, bu lezzet ona bir nevi sarhoşluk veriyor ve o bu hazla ikide bir, 'Şükür Yarabbi!' Ooh, ne ala!.. Ne güzel!.. Ne iyi!..' diyordu." (ANBAVŞ, s. 84-85).

Anlatıcı bu cümlelerle Ali Nizami Bey'in alafranga günlerindeki türlü alafranga meraklarının onu mutlu etmeye yetmediğini asıl mutluluğu bu yeni hayatında bulduğunu vurgulamış, bir taraftan da Ali Nizami Bey'in alafrangalığı ile şeyhliği dönemlerini kıyaslamıştır. Fakat bahsedilen bu huzurun çok sürmediği romanın ilerleyen bölümünde Ali Nizami Bey'in çıldırarak ölmesinden anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Freud'un katkılarıyla ilerleyen psikanalizin metinlere uygulanmasıyla ortaya çıkan psikanalitik edebiyat kuramı, eserleri ve karakterleri daha iyi tahlil etme imkânı verir. Bu kuramla birlikte edebiyat ve psikolojinin birbiriyle olan kaçınılmaz bağından yola çıkılarak, bir edebi metnin psikoloji ile olan ilgisine odaklanılarak, bir edebi metnin çıkış noktasının, yazarın psikolojisi olduğu kanaatine varmak ve karakterleri daha iyi anlamak mümkün olmaktadır.

Psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde yapılan bu çalışmada Abdülhak Şinasi Hisar'ın roman başkarakterleri psikanalize tabi tutuldu. Başkarakterlerinin bilinçaltı süreçlerini başlıklar altında incelendi. Karakterler ile Hisar arasında birçok noktada benzerlikler olduğu dikkat çekti. Hisar'ın hayata karışmayan, insanlardan uzak duran tabiatının karakterlerine sirayet ettiği görüldü. Çevresi tarafından snob olarak görülen Hisar'ın yarattığı karakterlerin de çevreleri tarafından farklı görülmeleri dikkat çekti. Hisar'ın romanlarındaki karakterlerin daha önce görülmemiş farklılıktaki karakterler olması bu karakterlerin tuhaflıklarının sebepleri bizim açımızdan merak konusu oldu. Bu sebeple karakterler derinlemesine bir incelemeye tabi tutuldu. Eser odaklı yapılan bu çalışmada; Freud, Jung, Fromm ve Horney başta olmak üzere psikanalistlerin fikirlerinden yola çıkılarak eserlerdeki başkarakterlerin psikolojisi tahlil edildi.

Türk edebiyatının önemli sanatçılarından olan Hisar'ın yazmış olduğu ilk romanı *Fahim Bey ve Biz* romanı bir ilk olma özelliği gösterir. Bu romanın bir ilk olma sebeplerinden biri de Hisar'ın yarattığı Fahim Bey karakterinin daha önce yaratılmış bir karaktere pek benzememesindendir. Hisar'ın daha sonra kaleme aldığı *Çamlıca'daki Eniştemiz* ve *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* romanlarında da ele aldığı karakterler de sıradan kişiler değildir. Zira Fahim Bey, Hacı Vamık Bey ya da Ali Nizami Bey bir insanda görülecek farklılıkların biraz üzerindedir fakat buna rağmen bu karakterler, toplumun çok dışında, hiç görülmeyen karakterlerdir, diyemeyiz. Romanlar bu karakterlerin bilinçaltına çok fazla tanıklık etme imkânını vermemektedir, bu sebeple karakterlerin davranışları, algıları, yaşayışları üzerinden psikolojileri tahlil edildi.

Davranışlarıyla yer yer toplumun dışına çıkan bu karakterleri; psikanaliz çerçevesinde savunma mekanizmaları, rüyaları, kişilik bozuklukları, din algıları, yabancılaşma gibi başlıklar altında inceledik. Karakterlerde bilhassa yabancılaşmanın dikkat çekici olduğu görüldü. Özellikle Fahim Bey'de yabancılaşmanın çok derin bir hal almasıyla Fahim Bey'in kendinden kopuşu, kendi yarattığı gerçeklerde yaşamaya çalışması

dikkat çekicidir keza Hacı Vamık Bey'in anomi sebebiyle toplumsal kurallarla sağlayamadığı uyum, Ali Nizami Bey'in ise kendi gerçeklerinden kaçarak dine sığınması bu çerçevede dikkat çeker. Bu karakterlerin yabancılaşmasının sebeplerinin farklı olduğu gerçeklerden kopuş sürecinde her bir karakterin kendine başka sığınaklar bulduğu bu şekilde kendilerini iyi hissetmeye çalıştıkları fark edildi. Hacı Vamık Bey'in toplumdan istediği kabulü bulamadığında *id-süperego* çatışmasında idin baskın geldiği, bu sebeple de toplumdan koptuğu noktada kadınları kendine sığınak olarak seçtiği görülür. Fahim Bey'in yabancılaşmanın etkisiyle düş kurarak kendine sığınak oluşturduğu, Ali Nizami Bey'in ise sığınak olarak dini seçtiği görülür.

İd süperego çatışmasında, çatışmanın egonun savunma mekanizmalarıyla bertaraf edilmeye çalışıldığı görüldü. Karakterlerin idin istekleriyle toplumsal normlar arasındaki çelişkiyi azaltmak için savunma mekanizmalarını kullandığı bu sayede topluma uyum sağlayabildikleri fark edildi. Hacı Vamık Bey'in kötücül duyguları ve kıskançlığıyla daha çok yansıtma mekanizmasıyla, kendi kimliğiyle yer yer barışmadığı zamanlarda zıt tepkiler geliştirerek başa çıkmaya çalıştığı görüldü. Fahim Bey'in gerçeklerden kaçan tavrı sebebiyle düş kurma, beklenti oluşturma ve yüceltme mekanizmalarını kullandığı, Ali Nizami Bey'in ise ölüm korkusuyla baş etmek için daha çok bastıma mekanizmasını kullandığı görüldü. Bu karakterlerin farklılıklarına kişilik bozuklukları çerçevesinde baktığında, bir mirasyedi olan Ali Nizami Bey'in gösteriş merakını saklamayan biri olmasının histriyonik kişilik bozukluğuyla, Fahim Bey'in gerçeklerden kaçan topluma çok karışmak istemeyen tavrının şizoid ve şizotipal ile ilgili olduğu görüldü. Hacı Vamık Bey'in ise neredeyse çevresindeki herkes tarafından deli olarak görülmesine rağmen kendisini çok sevmesinin ve her yaptığını beğenmesinin narsistikle, türlü batıl inancının kaynağının şizotipal ile kıskançlığının ve sürekli kendine hak vermesinin paranoid ve ile ilgili olduğu görüldü.

Bu karakterlerin çevreleri tarafından deli yaftasına maruz kalması, çevreleri tarafında farklı görülmeleri; bizi bu karakterler gerçekten deli midir, yoksa en çok kendini anlayan ve en çok kendine hak veren insan tabiatının, başka insanları anlamadaki zorluğu mudur, sorularından yola çıkarak romanlarda delilik sorunsalını işleme noktasına götürdü. *Fahim Bey ve Biz* romanında Fahim Bey, çevresindeki birçok kişi tarafından beğenilen bir insanken bazı kadınlar tarafından pısrık ve beceriksiz olarak görülmesi kişi kadar onu değerlendiren çevrenin psikolojisinin önemli olduğunu gösterdi. Keza *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* romanında da Ali Nizami Bey'in alafrangalığı döneminde de

şeyliği döneminde de yadırganmaktan kurtulamadığı görölmektedir. Böylelikle yazar, farklı görölmenin tek sebebinin birey olmadığını ona bu payı biçen çevrenin de psikolojine dair ipuçları yakalamayı mümkün kılmış, insanların diğer insanları kabuldeki zorlanışları okuyucuya sezdirmiş olmaktadır. Bununla birlikte toplumun genel kabul ve inanışlarının bireylerin psikolojileri üzerindeki etkileri din bağlamında değerdendirildi.

Sonuç olarak Abdölhak Şinasi Hisar tarafından yazılan romanlarındaki başkarakterlerin iç dünyalarının dışavurumlarını anlamlandırdığımız bu çalışmada psikanalizden faydalandık. Türk edebiyatının en farklı karakterlerinden sayabileceğimiz bu karakterleri inceleyerek, farklı görölmelerinin altında yatan sebepleri değerdendirdik.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1983). Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme. (Çev.: Belkıs Çorakçı). İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Adler, A. (2002). Bireysel Psikoloji. (Çev.: Ali Kılıçoğlu). İstanbul: Say Yayınları.
- Ağçoban, S. (2021). “Delilik, Foucault ve Kur’an’da Deliliğe Sosyolojik Bir Yaklaşım”. *Journal of Analytic Divinity*, 5(3), 82-111.
- Akar, M. (2020). “Psikanaliz ve Edebiyat arasındaki ilişki Bağlamında Sanatsal Üretimi Sanatçı Üzerindeki Etkisi: Thomas Wolfe’un Sanata ve Sanatçıya Dair Düşünceleri”. *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 71-82.
- Akdavar, Y., Çalak, E., Etaner, U., Hürol, C. Sunat, H., Tükel, R., Üçok, A. ve Yücel, B. (2006). *Psikanalitik Kurama Giriş*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Atbaş, N. E. (2021). “Şair Dergisinde İbrahim Alaettin’in Edebiyat ve Psikoloji İlişkisini Konu Alan Eleştiri Yazıları”. *Edebi Eleştiri Dergisi*. 328-351.
- Atlı, F. (2012). “Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 257-273.
- Ayata, Y. Tonga, N. (2014). “Psikolojik Roman, Romana Yansıyan Yazar ve Türk Edebiyatından Bazı Örnekleri Üzerine Bir İnceleme”. *İlmi Araştırmalar*. S. 25, 7-20.
- Aytaç, G. (1999). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Balık, M. (2011). “Edip Cansever’in Tragedyalarında Yalnızlık, Bunalım ve Yabancılaşma”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(18), 7-23.
- Balkaya, D. (2005). *Lacan’ın Psikanalizi ve Bir Yazınsal Yapıt Çözümlemesi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilge, Y. (2013). *Abdülhak Şinasi Hisar’ın Romanlarında Mekân-İnsan İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bird, J. (2015). *Din Sosyolojisi Nedir*. (Çev.: Abdulvahap Taştan, M. Derviş Dereli). İstanbul: Lotus Yayınları.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (Çev.: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Butcher, J.N., Mineka, S. & Hooley J. M. (2013). Anormal Psikoloji. (Çev.: Orhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cebeci, O. (2015). Psikanalitik Edebiyat Kuramı. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Charrier, J. P. (2018). Bilinçdışı ve İnsan. (Çev.: Hüsen Portakal). İzmir: Can Yayınevi.
- Cüceloğlu, D. (1990). İnsan ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çetin, N. (2015). Roman Çözümleme Yöntemi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çetinkaya, F. (2015). “Halikarnas Balıkçısı’nın Hikâyelerine Psikanalitik Yaklaşım”. *International Journal of Social Science*, S. 41, 505-527.
- Demir, E. (2017). Peyami Safa’nın Romanlarının Psikanalitik Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dino, G. (1978). Türk Romanının Doğuşu. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eagleton, T. (2014). Edebiyat Kuramı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ecevit, Y. (2001). Türk romanında Postmodernist Açılımlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emre, İ. (2006). Edebiyat ve Psikoloji. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Emre, İ. (2009). “Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları”. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume. 4(1), 319-355.
- Enginün, İ. (2005). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ermaner, N. (1973). Psikopatolojide Dini Belirtiler. Ankara: Demirbaş Yayınları.
- Feud, S. (2001). Sanat ve Sanatçılar Üzerine. (Çev.: Kamuran Şipal). İstanbul: YKY.
- Finn, R. P. (1984). Türk Romanı. (Çev.: Tomris Uyar). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Frankly, V.F. (2019). İnsanın Anlam Arayışı. (Çev.: Selçuk Budak). İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Freud, A. (2000). Çocuklukta Normallik ve Patoloji. (Çev.: Ali Nahit Bababoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.
- Freud, A. (2011). Ben ve Savunma Mekanizmaları. (Çev.: Yeşim Erim). İstanbul: Metis Yayınları.
- Freud, S. (2000a). Psikanaliz Üzerine. (Çev.: Kamuran Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Freud, S. (2000b). Bir Yanılsamanın Geleceği. (Çev.: Aziz Yardımlı). Ankara: İdea Yayınevi.

- Freud, S. (2002). Metapsikoloji. (Çev.: Dr. Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın). İstanbul: Payel Yayınları.
- Freud, S. (2016a). Rüya Yorumları I. (Çev.: Akın Kanat). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Freud, S. (2016b). Rüyaların yorumu II. (Çev.: Selçuk Budak). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Freud, S. (2019). Psikanalize Giriş. (Çev.: A. Can İdemen). İzmir: Can Yayınevi.
- Fromm, E. (1990a). Sağlıklı Toplum. (Çev.: Yurdanur Salman- Zeynep Tanrısever). İstanbul: Payel Yayınları.
- Fromm, E. (1990b). Psikanaliz ve Din. (Çev.: Şükrü Alpagut). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Fromm, E. (1992). Rüyalar, Masallar, Mitoslar. (Çev.: Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2006). Yanılsama Zinciri. (Çev.: Akın Kanat). İzmir: İlya Yayınevi.
- Fromm, E. (2016). İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri. (Çev.: Şükrü Alpagut). Ankara: Say Yayınları.
- Gençtan, E. (1990). Varoluş ve Psikiyatri. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gençtan, E. (1997). Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gençtan, E. (1998). Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gençtan, E. (2003). Hayat. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ghaemi, N. (2016). Birinci Sınıf Delilik. (Çev.: Yavuz Alogan). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Gürses, İ. (2007). “Jung’cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufi Öykülerin Değerlendirilmesi: Simurg Örneği”. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(1), 77-96.
- Gürsu, O. (2018). Bağımlılık ve Din. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hall, C.S. & Nordby, J.V. (2016). Jung Psikolojisinin Ana Çizileri. (Çev.: Ender Gürol). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Hancıgaz, E. (2020). “Kültürel Farklılık Açısından Delilik Olgusu (Amerikan ve Türk Sinemasına Yansıması)”. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.24, 313-329.
- Hilav, S. (2009). Felsefe El Kitabı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2006a). Ahmet Haşim Şiiri ve Hayatı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Hisar, A. Ş. (2006b). Yahya Kemal'e Veda. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2006c). Geçmiş Zaman Köşkleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2009a). Kitaplar ve Muharirler II. (Haz. Necmettin Turinay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2009b). Kitaplar ve Muharirler III. (Haz. Necmettin Turinay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2013). Geçmiş Zaman Edipleri. (Haz. Necmettin Turinay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2022a). Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği. İstanbul: Everest Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2022b). Çamlıca'daki Eniştemiz. İstanbul: Everest Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2023). Fahim Bey ve Biz. İstanbul: Everest Yayınları.
- Horney, K. (1994). Psikanalizde Yeni Yollar. (Çev.: Selçuk Budak). Ankara: Öteki Açık Yayıncılık.
- Issı, C. A. (2002). "Türk Edebiyatının Romanla Tanışması". Hece Dergisi, 1(6), 22-27.
- İdil, M. (1983). Gerçeklik ve Roman. Ankara: Dayanışma Yayınları.
- İmamoğlu, A. (2010). "Bazı Psikanalistlere Göre Rüyanın İnsan Hayatındaki Rolü, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(22), 21-47.
- İnce, Ö. (2011). Tabula Rasa. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Jones, E. (2007). "Psikanaliz ve Folklor" (Çev. Banu Yılmaz), Milli Folklor, S.74, 104-115.
- Jung, C. G. (2006). Analitik Psikoloji. (Çev.: Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınları.
- Jung, C. G. (2008). İnsan Ruhuna Yöneliş. (Çev.: Engin Büyükinel). İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, C. G. (2015). Rüyalar. (Çev.: Aylin Kayapalı). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C.G. (1998). Psikoloji ve Din. (Çev.: Raziye Karabey). İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Kanter, M. F. (2011). "Tevfik Fikret ve Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Ütopya.- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic". 6(3), 963-972.

Kaplan, M. (1998). Şiir Tahlilleri I. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karabulut, M. (2013). Edip Cansever Şiiri: Psikanalitik Bir İnceleme. Ankara: Öncü Kitap Yayınları.

Karabulut, M. (2011). “Cahit Sıtkı Taracı’nın Şiirlerine Psikanalitik Bir Yaklaşım.” Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6(3), 973-988.

Karaca, A. Çağın, S. Aktaş, Ş. Gariper, C. ve Şahin, İ. (2011). II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Karaçoşkun M. D. (2004). “Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar”. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4(3), 23-36.

Karaosmanoğlu, Y. K. (1969). Gençlik ve Edebiyat Hatıraları. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kızıltan, G. S. (1986). Çağımızda Yabancılaşma Sorunu. İstanbul: Metis Yayınları.

Koçsoy, F. G. (2007). “Psikoloji ve Yazın”. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi. 5(2), 13-21.

Kolcu, Ali İ. (2008). Edebiyat Kuramları. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.

Köroğlu, E. ve Bayraktar, S. (2010). Kişilik Bozuklukları. Ankara: HYB Yayınları.

Kudret, C. (1970). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman II. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kudret, C. (1971). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kundera, M. (1989). Roman Sanatı. (Çev.: İsmail Yergöz). İstanbul: Afa Yayıncılık.

Lass, A. H. (2007). 100 Büyük Roman I. (Çev.: Nejat Muallimoğlu). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Leader, D. (2016). Delilik Nedir? (Çev.: Barış Engin Aksoy). İstanbul: Encore Yayınları.

Lefebvre, H. (2007). Modern Dünyada Gündelik Hayat. (Çev: Işın Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.

Lucaks, G. (2003). Roman Kuramı. (Çev.: Cem Soydemir). İstanbul: Metis Yayınları.

Marks, K. (2013). Yabancılaşma. (Çev.: Kenan Somer, Ahmet Kardam, Sevim Belli, Arif Gelen, Yurdakul Fincancı, Alaattin Bilgi). Ankara: Sol Yayınları.

Merter, M. (2012). Dokuz Yüz Katlı İnsan. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Merter, M. (2014). Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Miller, K.K. (2019). Ölüm Psikolojisi. (Çev.: Yusuf Tolga Şar). İstanbul: Solaunitas Yayınları.
- Moran, B. (1988). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Moran, B. (2001). Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mutluay, R. (1976). 50 yılın Türk Edebiyatı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- Mutluay, R. (1988). 100 Soruda Tanzimat ve Servetifünun Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Namlı, T. (2007). “Arketipsel Sembolizm Açısından Elif Şafak’ın ‘Pinhan’ Romanının İncelenmesi”. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2(4), 1210-1230.
- Oktay, G. (2023). “Abdülhak Şinasi Hisar’ın ‘Anlatılar’ında Geçmiş Zaman ‘Tutunamayanlar’ı”. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 13(26), 89-105.
- Özbek, Y. (2007). Edebiyat ve Psikanaliz. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özbudun, S. ve Demirer, T. (1999). Yabancılaşma. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Özdenören, R. (2009). Ruhun Malzemeleri. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özher, S. (2006). “Beyaz Gemi Adlı Romandaki Yüce Birey Arketipi”. S.37, 81-90.
- Runzo, J. & Martin N. M. (2002). Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı. (Çev.: Gamze Varım). İstanbul: Say Yayınları.
- Sarı, A. (2008). Psikanaliz ve Edebiyat. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Sazyek, H. (2008). Abdülhak Şinasi Hisar’ın Romanlarında Özel Yabancılaşma. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Scull, A. (2016). Uygarlık ve Delilik. (Çev.: Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Siyavuşgil, S. E. (2012). “Psikoloji ve Edebiyat I”. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 3(2-3), 449-476.
- Stevens, A. (2014). Jung. (Çev.: Nursu Öрге). Ankara: Dost Kitabevi.
- Şen, C. (2012). Edebiyat İncelemelerinde Psikanaliz Kullanımı. Ankara: Divan Kitap Yayınları.
- Tanpınar A. H. (1977). Edebiyat Üzerine Makaleler. (Haz. Zeynep Kerman). İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Tanpınar A. H. (1988). 19. Asır Türk Edebiyatı. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tekin, M. (2016). Roman Sanatı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tekşan, M. (2020). “Modern Romanda Modernist Romana Abdülhak Şinasi Hisar’ın Romaları”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 10(2), 407-417.
- Tiken, S. (2009). “Cahit Sıtkı Tarancı’nın Şiirlerindeki Ayna İmgisine Psikanalitik bir Yaklaşım.” Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 16(41), 47-60.
- Tolan, B. (1981). Çağdaş toplumun Bunalımı- Anomi ve Yabancılaşma. A.İ.T.İ.A. Yayınları.
- Turinay, N. (1993). Abdülhak Şinasi Hisar. İstanbul. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Turna, M. (2020). “Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine”. Medeniyet ve Toplum Dergisi. 4(1), 1-17.
- Uçman, A. (2010). “Geçmiş Zaman Peşinde Bir İstanbul Âşığı: Abdülhak Şinasi Hisar (1888-1963)” .Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 8(6), 673-690.
- Uysal, S. S. (1961). Abdülhak Şinasi Hisar. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Ünlü, M. ve Özcan, Ö. (2003). 20. Yüzyıl Türk Edebiyatı I (1900-1940). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Wellek, R. & Warren, A. (2016). Edebiyat Teorisi.(Çev. Ö. Faruk Huyugüzel). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yalsızuçanlar, S. (2002). “Psikolojik Roman”. Hece Dergisi, 2(6). 569-583.
- Yavaş, S. (2018). Oğuz Atay Roman ve Öykülerinin Psikanalitik Açidan İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, K. (1987). Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Yücel, T. (2012). Eleştiri Kuramları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zariç, M. (2014). “Abdülhak Şinasi Hisar’ın Dil Konusundaki Görüşleri ve Eleştiri Anlayışı”. Yaşam Bilimler Dergisi, 4(1), 20-30.